KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

az OKDT
és a KMK
folyóirata

1975

3

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

21. ÉVFOLYAM
1975. 3. SZÁM

Szerkesztő bizottság:

Arató Attila, Arató Ferenc,
Gallai Ervin, Gerő Zsoltné,
Héberger Károly, Kertész Gyula,
Kövendi Dénes, Láng Imre,
Németh Zsófia, N. Rácz Aranka,
Rejtő István, Ruzsás Lajosné,
Szurmay Ernő, Zircz Péter

Főszerkesztő:
Sebestyén Géza

Szerkesztők:

B. Nagy Ernő
Sz. László Zsuzsa

Szerkesztőség:
Budapest, VIII. Múzeum utca 3.
Telefon: 134-000, 272. m.
Megjelenik kéthavonként
Előfizetési díj: 90,– Ft
Egyes szám ára: 15,– Ft

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült az NPI nyomdájában
Felelős vezető: Mátrai Emil
4668-75

Index: 26 408

TARTALOM

A könyvtárügy egységéről (PAPP István) 257
A könyvtári kutatások fejlesztése (ZIRCZ Péter) 267
Tájékoztató rendszerek (B. C. VICKERY) 273
"Avulás" és az idő mulásával kialakuló változások az irodalomhasználatban (M. B. LINE - A. SANDISON) 284

Hazai körkép

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának tevékenysége 1973-ban és 1974-ben (ZALLÁR Andor) 294
A hazai legrégibb könyvtörténet uj forrásterülete (Kódextöredékek kutatása) (MEZEY László) 303

Kitekintés

Romániai könyvtárakról. (Adalékok egy tanulmányut nyomán) (SONNEVEND Péter) 309
Szakirodalmi ellátási rendszer Finnországban. Tények és benyomások (SÁRDY Péter) 317
Számitógépesités a francia dokumentációs szolgáltatásokban (TÖRÖK Sára) 323
A szovjet társadalomtudományi tájékoztatás uj központjában (SONNEVEND Péter) 327
A humán tudományok információszükségletei (J. P. IMMROTH).... 329
Egyetemi könyvtárépületek: az angliai és a görögországi helyzet összehasonlitása (Evlambia PANAGIOTOU) 333
Legujabb irányzatok a nemzeti könyvtári épületek kialakitása vonatkozásában (Anthony THOMPSON) 335
Az IFLA UBC programja: az előzmények és a kezdet (Dorothy ANDERSON) 337
Az ISO/TC 46 dokumentációs terminológiai munkacsoportjának budapesti ülése (K. D.) 339

Pécsi Egyetemi Könyvtár. Jubileumi évkönyv 1774-1974. (ism.: SOMKUTI Gabriella) 340
BERTÓK László: A pécsi Tanárképző Főiskola Könyvtárának története. 1948-1974. (ism.: FÉNYES Miklós) 342
Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1970-1971. (ism.: ILLÉS Zsuzsa) 344
Fiatalok a könyvtárban. Szerk. Katsányi Sándor. (ism. DÁN Krisztina) 347
DANKANITS Ádám: XVI. századi olvasmányok. (ism.: KATSÁNYI Sándor) 352
Külföldi hirek 356
Contents 358
Inhalt 362
Содержание 366

E számunk munkatársai: BORSÁNYI Ferenc (OSzK), DÁN Krisztina (KM Könyvtárosztály), FÉNYES Miklós (Pécsi Egyetemi Könyvtár), HORVÁTH Magda, ILLÉS Zsuzsa (MTA Földrajztudományi Kutató Intézet), KATSÁNYI Sándor (KMK), KÖVENDI Dénes (KMK), MEZEY László (MTA), PAPP István (KMK), SALLAI István (KMK), SÁRDY Péter (KM Könyvtárosztály), SOMKUTI Gabriella (OSzK), SONNEVEND Péter (KMK), SÖVÉNYHÁZY Csilla (KMK), TOMBOR Tibor, TÖRÖK Sára (KMK), ZALLÁR Andor (SZOTE), ZIRCZ Péter (KM Könyvtárosztály)

A könyvtárügy egységéről

PAPP István

AZ EGYSÉGES KÖNYVTÁRI RENDSZER MINT KÖNYVTÁRPOLITIKAI PROBLÉMA

A könyvtári rendszer egysége elsősorban könyvtárpolitikai probléma. A szocialista könyvtárpolitika legfőbb célkitüzése az egységes, összehangolt, egymással tervszerüen együttmüködő, munkamegosztásban álló könyvtárakból és alrendszerekből (könyvtári hálózatokból és más szervezeti formákból) álló, a társadalmi szükségletekkel egybevágó könyvtári rendszer kiépitése és állandó erősitése. E könyvtárpolitikában országos, területi (esetünkben megyei), illetve ágazati, végül helyi szint különböztethető meg. Meghatározó szerepet természetesen a központi politikai irányitásnak kell játszania. Az országos könyvtárpolitikai elvek és célkitüzések területi/ágazati, valamint helyi alkalmazása azonban a különös adottságoknak megfelelően történik. Ugyanakkor az alacsonyabb szintek is közrejátszanak az országos könyvtárpolitika alakitásában, ha kiépülnek a megfelelő közvetitő csatornák, amelyeken keresztül a napi könyvtári gyakorlat tapasztalatairól az irányitó szervek rendszeresen értesülhetnek.

Az országos könyvtárpolitikai irányitás kezében számos hatékony eszköz van, amelyet felhasználhat kitüzött célja eléréséhez. A társadalmi szükségletekkel egybevágó szolgáltatásokat gazdaságosan nyujtani képes könyvtári rendszer szabályozóit jogszabályok, irányelvek, intézkedések, központi szolgáltatások és intézmények révén lehet a gyakorlatba bevezetni. Két veszély fenyegetését kell elkerülni a központi szabályozók kialakitásánál. Az egyiket abban látom, hogy kiindulva az egységes könyvtári gyakorlat számos előnyéből, abszolutizálja, tulzásba hajtja az azonos megoldások minden körülmények között való alkalmazását, s nem veszi tekintetbe a helyi adottságokat, feltételeket. Pedig az általánosan érvényes elvek és a könyvtári rutinmunka szabályai között széles terület van, ahol mind a szolgáltatásokat, mind az állományalakitást, mind a szervezési megoldásokat illetően igen nagy szerephez jutnak a területi/ágazati és a helyi tényezők. Sőt továbbmenve, ösztönző hatással lehetnek az országos könyvtárpolitikára. A másik veszély a célkitüzések é- a lehetőségek összhangjának a megbomlásából adódik. Az egyenlőtlen fejlődés a könyvtárügyön belül is érvényesül: nem azonos fejlettségi szinten állnak az egyes könyvtári hálózatok, könyvtártipusok, könyvtárak. A fejlettebb és a visszamaradottabb egységek közötti ellentmondás a fejlődés hatóereje is; a könyvtár-

ügy egységesitésének szintje tulajdonképpen a könyvtárügy általános fejlettségének a folyománya. (Az egység alatt itt természetesen nem az egy kaptafára kialakitott könyvtári gyakorlat értendő, hanem az egységes szolgáltatási rendszer; erről később többet.) Az egységes könyvtári rendszer követelménye tehát a fejlődés követelményét támasztja az egyes tagokkal szemben: ugyanis a rendszer teljesitőképességének a szinvonalát csak részben határozzák meg a legfejlettebb egységei, - sokkal nagyobb sullyal esnek e szempontból latba az elmaradottabbak. Az információk, szolgáltatások, dokumentumok áramlásának sebessége esetünkben, sajnos, a szük keresztmetszettel arányosan nem nő, hanem csökken. Minden olyan intézkedés, amely pozitiv vagy negativ irányban eltér a reális adottságoktól, nem ösztönzi, inkább fékezi a fejlődést. A fejlettségi szintben mutatkozó eltérések miatt a bevezetni kivánt szabályozók más- és másképpen hatnak a különböző alrendszerekben, egységekben. Ezért ugy tünik számomra, hogy csakis a legalapvetőbb, leglényegesebb kérdéseket kell jogszabállyal, kötelező erejü intézkedéssel rendezni, egyebeket pedig más módszerek alkalmazásával, mint például irányelvekkel, nem kötelező érvényü normativákkal, ajánlásokkal, központi szolgáltatásokkal, s egyre inkább gazdasági ösztönzőkkel.

A könyvtárpolitikai irányitás kulcskérdése a könyvtárügy alapjának jogi szabályozása, ezért jelentett mérföldkövet az 1956-ban megjelent törvényerejü rendelet és a végrehajtásáról intézkedő minisztertanácsi határozat. Társadalmunk szocialista fejlődésében és magában a könyvtárügyben azóta bekövetkezett változások nem kérdőjelezik meg e jogszabályokban kifejezett szocialista könyvtárpolitikai koncepciót, mégis uj jogi szabályozást tesznek szükségessé, hogy a megváltozott és változó körülményekkel együtt lépjen a magyar könyvtári rendszer is.(1)

A SZABÁLYOZÓRENDSZEREK DIALEKTIKÁJA

A könyvtárügy jogi szabályozásának messzemenően alkalmazkodnia kell azokhoz a szabályozórendszerekhez, amelyek a könyvtári ellátásban részesitendő területeken érvényesek. Ez azt jelenti, hogy bár szakmai szempontból előnyösebbnek látszhatik egy megoldás, mégsem lehet a gyakorlatban megvalósitani, mivel az adott feltételek ellene mondanak. Az idevágó legtanulságosabb tapasztalatokat éppen a közmüvelődési könyvtárak területén szereztük.(2) A helyi államhatalmi szervek felépitése, hatásköre, jogállása, illetve a közigazgatás rendszere nyujtja azt az objektiv alapot, amelyre alapozva, s amelyhez igazodva kell a közmüvelődési könyvtárak rendszerét kialakitani. A magyar közmüvelődési könyvtári ellátás kezdeti éveire az erős centralizáció volt jellemző: körzeti, majd megyei és járási önálló könyvtárak köré letéti ellátási rendszerként csoportosultak mintegy fiókkönyvtárakként a községi könyvtárak. Ugyanis a helyi államhatalmi és közigazgatási szervek, a községi tanácsok éppenhogy megalakultak, s szükében voltak mind az anyagi eszköznek, mind pedig a tapasztalatoknak. Az ötvenes évek második felében megszilárdultak a helyi tanácsok, s többek között a kulturális ellátás területén is megnőtt az önállóságuk. Igy - bár a nemzetközi tapasztalatok azt mutatták, hogy a kis lélekszámu települések képtelenek önállóan gondoskodni a megfelelő szinvonalu könyvtári ellátás-

ról - a korábban letéti rendszerben müködő könyvtárak költségvetési fedezetét lebontottuk a helyi tanácsokhoz. Ezzel kétségtelenül elértük azt, hogy a könyvtárfenntartókká vált helyi szervek nagyobb felelősséget éreztek könyvtáraikért, s egyéb anyagi forrásokból is juttattak számukra összegeket, idővel mégis stagnálás következett be a könyvtári ellátottság szinvonalában, különösen ami a könyvvel való ellátottságot, ezen belül a választékot illeti. Az általános tendenciával szemben csak néhány járásban sikerült továbbra is fenntartani a központi könyvellátást. A könyvtári rendszer tartalma lényegében redukálódott a módszertani irányitásra. A hetvenes évek elején azonban - az ország településfejlesztési távlati tervének közigazgatási vetületeként, - ujabb átszervezésre került sor, amelynek szempontunkból két lényeges vonása: 1. a tanácsi rendszer három lépcsőjéből (helyi, járási, megyei) csak kettő maradt (helyi, megyei), 2. a közigazgatás legkisebb egységeinek lélekszáma jelentősen megnövekedett a falvak összevonásával. Ez a folyamat tette lehetővé egy kedvezőbb könyvtári ellátási modell kialakitását, s a helyi (községi és városi) tanácsok által fenntartott könyvtárak önállóságának érintetlenül hagyásával egy szervesen és hierarchikusan egymásra épülő tagokból álló ellátási rendszer kibontakoztatását.[3] Ahhoz, hogy valóban ellátási rendszerekké szerveződjenek egy megye könyvtárai, a centralizációt kell erősitenünk, de mindig a közigazgatási rendszer meghatározó feltételei között. Néhány kivételtől eltekintve alig van példa arra, hogy a községi tanácsok könyvtári állománygyarapitásra szánt összegeit összevonnánk az A- vagy B-tipusu könyvtárakhoz azzal a céllal, hogy e központi könyvtáraktól részesüljenek letéti könyvellátásban. Két megoldás látszik elképzelhetőnek a további centralizáció felé: az egyik, hogy központi (kisérletképpen országos, de méginkább megyei) pénzügyi fedezetet teremteni egy olyan könyvbeszerzési alapra, amely kiegészíti a helyi könyvtárak által folytatott könyvbeszerzést, a másik, hogy a helyi fenntartó szervek mintegy megrendelik a központi könyvtártól a könyvtári ellátást (ami az egyszerü könyvellátástól egészen a szakképzett személyzet biztositásáig terjedhet). Valószinü, hogy a két módszer kombinációja jelentheti majd végül is a gyakorlati megoldást.

AZ EGYSÉGES KÖNYVTÁRI RENDSZER MINT TENDENCIA ÉS SZEMLÉLETI ALAPÁLLÁS

Az előbbiekből is látható, hogy a könyvtárügy egysége tendenciaszerüen érvényesül. Olyan folyamatról van szó, amely az ideális cél felé közelit napi és távlati feladatok megoldásával, de aligha mondhatjuk bármikor is, hogy a magunk elé tüzött feladatot teljes mértékben megvalósitottuk. Az egységes könyvtári rendszer számos, könyvtárügyön kivüli és belüli tényező függvényeképpen realizálódik, amelynek ütemét és mértékét végső soron a társadalmi szükségletek határozzák meg. Igy már ma is beszélhetünk a magyar könyvtárügy egységes rendszeréről, de jól tudva, hogy ez csak egy lépcsőfokot jelent a fejlődés folyamatában.

A könyvtárügy egysége ezért szemléleti alapállást is jelent. Az egyes részintézkedéseket mindig a teljes rendszerre való tekintettel kell megtenni, az egyes szolgáltatásokat mindig a teljes rendszer tudatában kell kifej-

leszteni. Ez a követelmény a kooperáció szükségességét huzza alá. A kooperáció azonban csak részben szemléleti, hozzáállásbeli probléma. Véleményem szerint tényleges kooperációról csak a fejlettség egy bizonyos fokán lehet szó. Tapasztalataink azt mutatják, hogy például az egyes szakterületeken megszervezett állománygyarapitási kooperációs körök igazán hatékonyan csak akkor voltak képesek müködni, ha a személyi, anyagi és technikai feltételek bizonyos minimuma rendelkezésre állt a részt vevő könyvtárakban. Ha megvan ez az objektiv alap, akkor reálisan várhatjuk el a kooperációs készséget is. A jogszabályok, a módszertani tanácsok csak ebben az eserben válnak érvényessé, hatnak a gyakorlatban. Igy nem egy külső, bár tetszetős koncepció utopisztikus eröltetéséről van szó, hanem a könyvtárak, illetve az általuk ellátandó használói csoportok önérdekére, kölcsönös előnyére épitő kooperációs vállalkozás jön létre. Az ilyen fajta kapcsolatokat már nem felülről érkező utasitásokkal kell rendezni, hanem célszerübbnek bizonyulnak a két- és többoldalu megállapodások, szerződések, mondhatnám üzleti kapcsolatok, amelyek az önkéntességen alapulnak. Nem elegendő, ha az együttmüködési szervezetek kialakitása során csak a nagykönyvtárak felelősségérzetére, kötelességtudatára, dolgozóiknak öntudatára épitünk; még a szigoru intézkedések sem kecsegtetnek kedvező eredménnyel. Egészen más szabályozókat kell alkalmaznunk, mégpedig olyasmiket, mint például a kooperációs vállalkozás járjon közvetlen haszonnal a szervező munkát végző nagykönyvtár saját funkcióinak ellátására, a kooperációs munkában oroszlánrészt vállaló könyvtár dolgozói legyenek anyagilag is érdekelve az ujabb feladatokban, országos vagy területi/ágazati forrásból jusson rendszeres költségvetési támogatás a kooperációs munkálatok fedezésére. Azok a kooperációs vállalkozásaink müködnek a legeredményesebben, amelyekben érvényesitik hatásukat e tényezők; a legjobb példa erre a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtárának országos kémiai szakirodalmi szolgáltatási rendszere, amely a dokumentumbázis kialakitásától a kémiai szakirodalom számitógépes figyelésén keresztül a kivánt dokumentumok másolatban vagy forditásban történő kézbeadásáig terjed, s adatszerüen kimutatható, hogy milyen anyagi előnyökkel jár mind a kooperációt szervező, mind pedig a kooperációban részt vevő könyvtárak számára. (4) S érdekes megfigyelni, hogy a szervező könyvtár munkatársainak szemléletmódja, könyvtári látóköre miképpen változott meg azáltal, hogy már nemcsak egy könyvtár falai között, a közvetlenül ellátandó egyetemi használókra gondolva végzik munkájukat, hanem egy érdekközösségen alapuló könyvtári rendszer központjának munkatársaiként. Az egységes könyvtári rendszernek, - amely számos kisebb-nagyobb alrendszerből tevődik össze, - e természetes erővonalak mentén kell szerveződnie, hogy társadalmi funkciójának eleget tehessen.

AZ EGYSÉGES KÖNYVTÁRI RENDSZER MINT A SZÜKSÉGLETEK ÉS IGÉNYEK MAXIMÁLIS KIELÉGITÉSE

Az egységes könyvtári rendszer követelményét a társadalmi szükségletek és egyéni igények maximális kielégitésének követelményeként is megfogalmazhatjuk, éppen azért, mivel az elszigetelt könyvtár, vagy könyv-

tárak exkluziv köre képtelen erre. Végső soron a társadalmi szükségletek határozzák meg a könyvtárügy fejlettségi szinvonalát, szolgáltatási kapacitását, s ugyanakkor az egyéni igényeket is. Az egyéni igényekben nyilván meg kell különböztetnünk a társadalmilag indokolt és jogos kivánalmakat azoktól, amelyek tartalmilag ellene mondanak a szocializmus társadalom- és emberideáljának. Ezzel a megszoritással elvi álláspontunk az, hogy optimális esetben minden igényt ki kell elégiteni, mégpedig minél közelebb jelentkezési helyéhez. Ez olyan célkitüzésnek tekinthető, amely felé közelitenünk kell ugyan, de kézenfekvő okok miatt abszolut formában nem valósitható meg. Mégis hasznos könyvtárpolitikai elv, mivel a gyakorlati intézkedésekhez iránytüként szolgál. Az igények teljeskörü kielégitésére törekvő egységes könyvtári rendszer azonban nem minden területen és nem azonos ütemben halad előre. A feladatok társadalmi fontossága és a megoldás gazdaságossága pólusainak dialektikája jelöli ki a tennivalókat. Egyfelől áll az a követelmény, hogy az egész társadalom érdeke szempontjából kiemelten kell kezelni bizonyos csoportok könyvtári ellátását (például a munkásságét, ifjuságét), másfelől pedig a ráforditások hatékonyságának közgazdasági kétszerkettője, vagyis, hogy a lehető legkisebb ráforditás a legnagyobb haszonnal járjon. Meggyőződésünk, hogy ez a két követelmény végső soron egybeesik, a napi döntések előtt mégis gondos elemzést kiván az adott helyzet.

Az igények és az egységes könyvtári rendszer viszonyáról azt is meg kell állapitanunk, hogy a rendszer szerkezete nagyjából és egészében az igények strukturájának felel meg. A mennyiségileg rohamosan növekvő, minőségileg és szinvonalukat tekintve differenciálódó igényeket természetesen nem képes a könyvtári rendszer teljes hajlékonysággal követni, de erre nincs is szükség. Az állandóság eleme fontos, mondhatnám lényegi vonása a könyvtárügynek, s ez a használók szempontjából is előnyös. A rendszer hajlékonyságát és rugalmasságát inkább azzal kell biztositani, hogy egyes felvevőpontok legyenek képesek többfajta igényt is felvenni, ha közvetlenül mindenben nem is képesek kielégiteni.[5] A könyvtári rendszernek ezeket a sürüsödési pontjait rendezőpályaudvarokhoz lehetne hasonlitani, ahol az igények és szolgáltatások több irányból érkező folyamatait összekapcsolják, vagy továbbirányitják.

A RENDSZER TAGJAI ÉS KAPCSOLATAIK

Ugyanis a könyvtári rendszer szerves egységének egyik legfőbb kritériuma, hogy milyen minőségüek azok a szálak, amelyek az egyes tagokat egymáshoz füzik, illetve hány áttételen keresztül lehet elérni egyik tagtól a másikig. Szocialista könyvtárügyünk első fejlődési szakaszára visszapillantva a szigoru, többlépcsős hierarchiát és a munkamegosztás kissé merev érvényesülését látjuk. Mindkettőnek megvan a maga magyarázata: az indulás nehézségeit - nézzük akár az uj könyvtárak hálózatainak létrehozását, akár a régebbi könyvtárak szocialista alapokon történő korszerüsitését, - csak következetesen szigoru szervezéssel, a hálózati forma, mint legfőbb szervezési elv alkalmazásával lehetett leküzdeni; az egysiku funkciórendszer pedig részben az alapfeladatok elsőbbségének,

részben az anyagi erőforrások szükségének a következménye volt. Már a hatvanas évek elejétől kezdődően, s napjainkban egyre erősebben jelentkezik a hálózati határokon tullépő kapcsolatok tendenciája, s a megerősődő könyvtárak profiljának a bővülése. Egyre inkább jellemző a könyvtárpolitika irányitási módszerére az, hogy az egyes könyvtártipusokra kibocsátott fejlesztési irányelvek, szakmai normativák, könyvtári modellek révén kivánja befolyásolni a fejlődést. Az irányitás ezen eszközei ugyan tartalmazzák a könyvtártipus általános leirását, de csak mint elméleti-gyakorlati modellt; a konkrét megvalósulás mindig az adott társadalmi, gazdasági, kulturális, s nem utolsó sorban könyvtári környezet függvényeképpen jelentkezik. A szakmai irányelvek nyitottságukkal éppen arra biztatják azokat a könyvtárakat, amelyek képesek a korábban emlegetett rendezőpályaudvarok szerepét betölteni, hogy funkciórendszerüket az adott feltételeknek megfelelően alakitsák. Ezen az alapon történhetik meg a különféle tipusu, gyüjtőkörü, más-más hálózathoz tartozó könyvtárak egységes rendszerbe való integrációja.

A különböző hálózatokhoz tartozó könyvtárak közvetlen kapcsolatainak fontosságát hadd érzékeltessem egy példával, a könyvtárközi kölcsönzés vizsgálatának egyik tanulságával. Többek között megállapitotta ez a vizsgálat, - ami ugyan egyébként is kézenfekvő, - hogy a kérések átfutási idejét nagy mértékben befolyásolja a közvetitő könyvtárak száma. Amik érdekesek, azok a konkrét számok: ha a kérő könyvtár közvetlenül ahhoz a könyvtárhoz küldi kérését, amely rendelkezik a kivánt dokumentummal, az átfutási idő átlaga 10,1 nap; mig ha csak közvetitő könyvtárak közbeiktatásával teljesülhet kérése, akkor egy közvetitő könyvtár esetében 44, kettő esetében 50 és három esetében 60 napra nő az átfutási idő. Különösen figyelemre méltó, hogy a nagy ugrást az első közbeékelődő könyvtár okozza.[6] Ez is bizonyitja, hogy a szolgáltatásokra orientált könyvtári rendszer egységének lényeges vonása a közvetlen könyvtárközi kapcsolatok kiépülése.

A LEGFONTOSABB KAPCSOLATI FORMA: A SZOLGÁLTATÁS

Minden rendszer a tagjaiból és a tagok közötti kapcsolatokból áll. Egy-egy ország könyvtárai is annyiban alkotnak rendszert, amennyiben kialakultak közöttük a különféle minőségü kapcsolatok szálai. E kapcsolatok lehetnek igazgatási, irányitási, módszertani stb. jellegüek, de ami az egységes könyvtári rendszer müködése szempontjából a leglényegesebb kapcsolati minőséget jelenti, az a szolgáltatási kapcsolat. A szolgáltatási kapcsolatokat biztositó csatornáknak információk és dokumentumok szállitására kell alkalmasoknak lenniök. A szolgáltatások iránya az esetek többségében felülről lefelé mutat, vagyis a nagy szolgáltatási kapacitásu könyvtáraktól a kisebbek felé; természetesen a horizontális kapcsolat is jellemző, amikor a szolgáltatási csatorna mindkét végén álló könyvtár egyaránt kap is és nyujt is. Ebben a kapcsolati rendszerben különös jelentőséggel birnak az országos[7], vagyis a minél több, határesetben valamennyi könyvtár részére rendelkezésre álló szolgáltatások, függetlenül attól, hogy az igénybevevő könyvtárat füzik-e igazgatási-irányitási-módszertani szálak a

szolgáltató könyvtárhoz. Korábban hajlamosak voltunk arra, hogy ezen országos szolgáltatásokat egyuttal központiaknak is tekintsük, vagyis olyanoknak, amelyek szükségképpen koncentrálódnak egy központi szerv (adott esetben a nemzeti könyvtár) kezében. A gyakorlat és a fejlődés iránya ellene mondott ennek az elképzelésnek, s az 1970-ben tartott III. Országos Könyvtárügyi Konferencia már az országos szolgáltatások policentrikusságáról beszélt[8]. Tehát realitásnak tekintette, hogy egy-egy könyvtár a maga állományára, apparátusára támaszkodva szolgáltatásait országosan közvetlenül is terjessze, illetve magára vállaljon profiljába vágó országos szolgáltatásokat. Igy egyfajta munkamegosztás alakulhat ki a nemzeti könyvtár, valamint az egyes szakterületek vagy területek vezető könyvtárai között. Lényeges azonban az, hogy e megosztott országos szolgáltatások egymással összhangban fejlődjenek, bemenetük és kimenetük kompatibilis legyen egymással, s ugyanazon szabályok, alapelvek szerint alakitsák ki technológiájukat.

Az országos felelősséggel járó feladatok átruházása jótékony hatással van a könyvtár egészének és személyzete tagjainak gondolkodására, erősiti az egységes könyvtárügy eszméjét. Indokolt azonban, hogy az országos szolgáltatásokra vállalkozó könyvtárak bizonyos központi anyagi segitséget kapjanak, még akkor is, ha jórészt rendelkeznek a szolgáltatás meginditásához szükséges technikai-személyzeti kapacitással.

INTEGRÁLÓDÁSI TENDENCIÁK NEMZETKÖZI SZINTEN

A könyvtárügy egységes rendszerét tehát a rendszer tagjait összefüző szolgáltatások együtteseként is felfoghatjuk. Itt azonban nem állhatunk meg az ország határainál, mert a napjainkban ható társadalmi, politikai, gazdasági, tudományos tényezők a nemzeti könyvtárügyek nemzetközi integrálódását ösztönzik. A problémának csak az egyik felét képezi az, hogy sikerül-e országon belül egységes könyvtári rendszert kibontakoztatni; ezzel szorosan összefügg a másik oldal, vagyis az, hogy miképpen kapcsolódik a nemzeti könyvtári rendszer a világ könyvtárügyéhez, esetünkben elsősorban és mindenekelőtt a szocialista országok könyvtárügyeihez. E kapcsolatnak fő jellegzetességét a jelenlegi szakaszban a következőkben látom: az egyik a szolgáltatások nyujtása és fogadása az országhatárokon tul lévő könyvtáraknak, illetve könyvtáraktól, a másik pedig az azonos technológiára, eljárásokra való törekvés. Leginkább előrehaladtak a Nemzetközi Tudományos és Müszaki Információs Rendszer keretében folyó munkálatok[9], amelyek mindkét jellegzetességnek eleget tesznek. A jelek szerint további együttmüködési, kapcsolati formák is kialakulnak (pl. a határmenti könyvtárak közvetlen csereegyezményei, a jugoszláviai magyar nemzetiségi könyvtárosok részére Pécsett 1975 nyarán rendezendő továbbképzés, nemzetközi összehasonlitó olvasáskutatás, közös bibliográfiai szolgáltatások stb.).

AZ EGYSÉGES KÖNYVTÁRI RENDSZER ELŐFELTÉTELE: A MŰSZAKI BÁZIS

Hangsulyoznom kell, hogy az egységes könyvtári rendszer csak viszonylag fejlett, s egyre fejlődő, korszerüsödő anyagi-technikai bázison fejlődhetik ki. Egy kis tulzással azt is mondhatnám, hogy az egységes könyvtárügy a technikai fejlődés következménye. Ha ez a tétel igy önmagában állva nem is érvényes, annyi bizonyos és a napi gyakorlat bizonyitja, hogy egyenes arány van a könyvtári szolgálatban alkalmazott technikai eljárások mennyisége és fejlettségi szinvonala, valamint az egyes könyvtárak rendszerbe szerveződésének mértéke, vagyis az uj minőség megjelenése között, ami mind a szolgáltatásokban, mind pedig a könyvtári munka egészében megmutatkozik.

Közismert a korszerü technika alkalmazásának a hatása a könyvtári technológiára, a szolgáltatásokra, a könyvtárközi kapcsolatokra. A hirközlési eszközök rendkivüli módon felgyorsitják az információk, de maguknak a dokumentumoknak áramlását is. Lényeges követelmény azonban, hogy a hirközlési lánc egyenletesen fejlődjék, mert igazán hatásossá csak akkor válnak az egyes könyvtárak berendezései, ha minden fontos partnerük is rendelkezik ezekkel. Kizárja magát a rendszer szolgáltatásaiból az a könyvtár (itt nyilván csak a bizonyos nagyságrendet megütő könyvtárakról van szó), amely például nincs felszerelve reprográfiai berendezésekkel: dokumentumait csak vonakodva bocsátja eredetiben rendelkezésre, máshol tehát alig használható állománya, s lelassitja az egész rendszer müködését. A közmüvelődési könyvtárak ellátási rendszerekbe való centralizálása is nehezen sikerülhet olyan egyszerü feltétel biztositása nélkül, mint pl. a szállitóeszköz. Kétségtelen azonban, hogy a legdöntőbb hatással az elektronikus számitógépek általános alkalmazása lesz az országosan egységes könyvtári rendszer kialakitására, mégpedig ugy, hogy az egyuttal a nemzetközi szinthez is kapcsolódjék. A dokumentum egyszeri, tartalmi és formai leirásának számitógéppel való kezelése lehetővé teszi a több célra és a több helyen való felhasználást. Ez az egyszerü tény fogja jelenteni a legerősebb összekötő kapcsot a rendszer tagjai között, ez lesz a legjelentősebb lépés - kiegészitve az egyéb technikai felszerelésekkel, - a mindenki számára azonos szinvonalu könyvtári ellátás magas szinten való megvalósitása felé.

AZ EGYSÉGES KÖNYVTÁRI RENDSZER ELŐFELTÉTELE: A KÖNYVTÁROS

A müszaki bázissal legalább egyenrangu, ha nem fontosabb tényezőnek kell tekintenünk az egységes könyvtári rendszer személyi feltételeit. A könyvtárügy egységét a könyvtáros szakma, a könyvtárosok egységeként is meg lehet fogalmazni. Nyilvánvaló, hogy szükség van specializálódásra munkaterületek, könyvtártipusok, s a végzett munka szinvonala szerint, mégis rendkivül fontos, hogy minden könyvtárosban kialakuljon a szakmához való tartozás tudata, hogy a teljes rendszer ismeretében, számitásba véve az ebből adódó lehetőségeket és követelményeket, az egész rendszert

képviselve és ugyanakkor arra támaszkodva végezze munkáját akár egy falusi vagy üzemi könyvtárban, akár a nemzeti vagy valamely országos szakkönyvtárban.

E cél megvalósitásának leghatékonyabb eszköze a képzés és továbbképzés. Az országosan egységes könyvtári rendszer megteremtésére törekvő könyvtárpolitikának legfőbb gondja kell hogy legyen az ideológiailag, szemléletben és korszerü szakismeretekben kellőképpen felkészitett szakemberek biztositása. Azon az elsődleges célon tul, hogy a rendszer személyi tényezőjéről gondoskodik, a központi könyvtárpolitikai irányitás által megszabott képzési programok szerint folyó könyvtárosképzés egyuttal a könyvtárpolitika érvényesülését is megkönnyiti olyan kérdésekben, amelyeket jogszabályokkal nem lehet rendezni, vagy olyan területeken, ahol a központi könyvtárpolitikának kevesebb lehetősége van a közvetlen beavatkozásra.

Dicséretes munkát végzett és nagyon jó eredményeket mutatott fel a Magyar Könyvtárosok Egyesülete az utóbbi időben a könyvtárosok egységes szemléletmódjának kialakitásában, a különféle tipusu könyvtárakban dolgozó kollégák közeledésének előmozditásában. Azt hiszem, hogy a társadalmi egyesület, amelyben nem érvényesül a hivatali hierarchia, igen sokat tehet azért, hogy személyes kapcsolatok is erősitsék a könyvtárak közötti materiális és objektiv kapcsolatokat. Emellett elősegiti, hogy a könyvtárosok aktivitása kibontakozzék, hogy olyanok is szerepet kaphassanak közérdekü feladatok vállalásával, akik egyébként munkakörük révén el lennének zárva ilyesmiktől.

AZ EGYSÉGES KÖNYVTÁRI RENDSZER VISZONYLAGOS ÖNÁLLÓSÁGA

Az eddigiekben ugy kezeltük a könyvtárügyet, mint önálló rendszert. Ez az önállóság azonban csak viszonylagos, hiszen a társadalmi beágyazottságból következően szoros szálak füzik a társadalmi tevékenység különféle területeihez, s ezáltal az egyes könyvtárak, könyvtárcsoportok más rendszerek tagjaiként is müködnek, ami igen sok esetben a szervezeti integráció formájában is megmutatkozik. Az a tény, hogy a könyvtárak szerves részét képezik a társadalom életének, jelenti a könyvtárügy létalapját, fejlődésének, szolgáltatási kapacitása növekedésének garanciáját. Nem hunyhatjuk be szemünket azonban egy tényleges probléma előtt. A más-más társadalmi területekhez és ezek intézményeihez való kapcsolódásból olyan tendenciák is adódnak, amelyek ellene hatnak az országosan egységes könyvtári rendszer kialakulásának éppen ezáltal, hogy a részérdekek az általános érdekek elé nyomulnak, illetve nem sikerül a két érdekszférát összeegyeztetni. Nem szabad abban reménykedni, hogy ezt az ellentmondást megfelelő intézkedésekkel, szabályozással egyszer s mindenkorra fel lehet oldani. Országos, területi/ágazati és helyi szinten ujra és ujra meg kell teremteni a könyvtárügy egységét, amelyben az össztársadalmi érdekek és a csoportérdekek egyaránt kielégitést nyernek, s ezáltal megakadályozni, hogy az egységes rendszer egymással össze nem függő részekre essék szét. A könyvtári ellátás rendszerében a könyvtári egységeket, szolgáltatási helyeket összefüző vertikális kapcsolatoknak mindig szilárdaknak kell lenniök,

- hiszen ez az egyes tagok teljesitőképességének az alapja és biztositéka, - s a horizontális, más szervezetekhez, intézményekhez füződő kapcsolatok nem gyengithetik amazokat. Ellenkező esetben számolni kell az ellátás szinvonalának stagnálásával, sőt visszaesésével.

JEGYZETEK

1. Erről a kérdésről szól részletesen Kondor Istvánné: Az uj könyvtári törvényerejü rendelet c. cikkében (Könyvtáros, 1973. 9. sz. 507--514. p.)

2. V.ö. Sallai István: Visszapillantás. Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 515-525. p.

   Szente Ferenc: A "hátrányos helyzetü" települések könyvtárai. Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 525-529. p.

   Futala Tibor: A tanácsi közmüvelődési könyvtárak távlati tervezése. Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 530-541. p.

3. Puskás Sándorné: Egy megyei könyvtár hálózati szolgáltatásai c. cikke (Könyvtáros, 1974. 12. sz. 725-727. p.) jól érzékelteti egy megyei ellátási rendszer kifejlesztése érdekében tett erőfeszitéseket.

4. A rendszert leiró számos közlemény közül:

   Kováts Zoltán: Számitógép segiti a hazai kémiai kutatások szakirodalmi információs igényeinek korszerü kielégitését. Könyvtári Figyelő, 1971. 2. sz. 173-176. p.

   Kováts Zoltán: A könyvtárközi együttmüködés eredményei Veszprémben. Könyvtári Figyelő, 1974. 3. sz. 242-245. p.

5. Többek között ez is egyik tanulsága a korszerü közmüvelődési könyvtárakról folytatott vitának (Könyvtáros, 1973. 7. sz. 386-388. p., 10. sz. 580-583. p-., 11. sz. 659-661. p., 12. sz. 716-717. p., 1974. 1. sz. 12-16. p., 3. sz. 127-130. p., 4. sz. 198-201. p.).

6. Cholnoky Győző: A hazai könyvtárközi kölcsönzés helyzete és fejlesztésének javasolt irányai. (Kutatási jelentés.) Bp. 1974. 70. p. Kézirat. Az idézett adatok a 28. lapon találhatók.

7. V.ö. Zircz Péter: A központi szolgáltatások fejlesztése - könyvtárügyi vállalkozások támogatása. Könyvtáros, 1974. 12. sz. 699-701. p.

8. Könyvtártudományi tanulmányok 1970. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia teljes dokumentumanyaga. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka, Bp. 1971. Ld. az 54. és a 335-336. lapon lévő megállapitásokat.

9. Sebestyén Géza: A KGST államok közös információs rendszere. Könyvtáros, 1974. 7. sz. 382-385. p.

A könyvtári kutatások fejlesztése

ZIRCZ Péter

Könyvtárügyünk az utóbbi években minőségi változáson megy keresztül: az általános müvelődés iránti igények skálájának sokrétü bővülésével, a szakirodalmi információk mennyiségi növekedésével egyidejüleg a könyvtári-információs technológia forradalmi változása tapasztalható. Fokozódó igényeket támaszt a társadalom is: a közmüvelődés-politikai párthatározat a nevelési és a tájékoztatási funkciók erőteljesebb kibontakoztatására kötelezi a könyvtárakat. E követelményeknek a könyvtárak csak akkor felelhetnek meg, ha megfelelő tudományos felkészültség, saját kutatásokon alapuló tudományos eredmények birtokában maguk is kiveszik részüket állományuk információtartalmának feltárásából, társadalmi környezetük igényeinek vizsgálatából, a könyvtári munkafolyamatok technológiai korszerüsitéséből.

Az OKDT Kutatáspolitikai Szakbizottsága tehát reális szükséglet kielégitésére vállalkozott, amikor az OKDT megbizásából hozzálátott a könyvtári kutatások átfogó koncepciójának a kidolgozásához. A szakbizottság nem minden előzmény nélkül kezdte meg munkáját, hiszen - mint ez a Könyvtári Figyelő korábbi számaiból ismeretes - a könyvtári kutatások ügye az utóbbi években több izben is különböző könyvtárügyi fórumok napirendjére került. A szakbizottság természetesen hasznositotta a már korábban összeállitott "problémakatasztert" és a különböző előterjesztésekben s azok vitájában felbukkant egészséges javaslatokat. Mégsem tulzás azt állitani, hogy voltaképpen ujra szemügyre vette és alaposan elemezte a könyvtárakban folyó kutatások általánositható problémáit és azon volt, hogy a széles körben lefolytatott vizsgálódások nyomán olyan javaslatanyagot dolgozzon ki, amely a kutatási-fejlesztési tevékenység sokoldalu fejlesztését mozditja elő. Az alkalmazott munkamódszer a legilletékesebb szakemberek széles körének meghallgatásából, kérdőives felmérésből és az egyes kulcskérdések alaposabb kidolgozása érdekében résztanulmányok megiratásából és bizottsági megvitatásából állt. A munka ugyan meglehetősen elhuzódott (főként a résztanulmányok megirása vett sok időt igénybe), mégis azt kell megállapitani, hogy végeredményét tekintve eredményesnek bizonyult és követésre méltó módszert honositott meg.

A szakbizottság megállapitásai szerint az a fejlődés, amely a legutóbbi években a kutatásszervezés (KMK), az akadémiai testületekkel való szorosabb együttmüködés és a nemzetközi együttmüködésbe való bekapcsolódás területén megnyilvánult, megkönnyiti a könyvtárakban folyó kutatások továbbfejlesztését, problémáik rendezését. A kialakult helyzet a korábbiaknál alkalmasabb arra, hogy olyan dokumentum (esetleg: irányelv) kerüljön kibocsátásra, amely meghatározza a könyvtári kutatások továbbfejlesztésének feltételeit. Ezt indokolja azonban az a körülmény is, hogy a szakbizottság megállapitásai szerint szemléleti bizonytalanság tapasztalható a

könyvtári kutatások - különösen a különféle szakterületeken folyó kutatások - fogalmának és munkatervbe illeszthetőségének a kérdésében. Szükségessé teszi végül a normativ jellegü szabályozást a könyvtári kutatások uj irányitási, szervezeti rendszerének a kialakitása és a vele összefüggő problémák rendezésének a szükségessége is.

ALAPELVEK

A könyvtári kutatások szinvonalának emelése és szervezettségének fokozása érdekében a szakbizottság a következő alapelvek rögzitése mellett foglalt állást:

1. A tudományos és szakkönyvtárak, valamint a vezető közmüvelődési könyvtárak a kutatás igényeinek megfelelően gyarapitott és szervezett állománnyal és az erre épitett információs apparátussal állnak a tudományos kutatás rendelkezésére. A könyvtár tudományos segédüzem funkcióját eredményesen csak akkor töltheti be, ha szakképzett könyvtárosokon kivül szaktudományi felkészültségü munkatársakkal is rendelkezik. Az utóbbiak feladata a könyvtári állomány tudományos igényü gondozása és feltárása.

2. Ugyancsak tudományos alapokon kell nyugodnia (a lakosság legszélesebb körei számára könyvtári szolgáltatásokat nyujtó) közmüvelődési könyvtári ellátási rendszereknek - mint állományuk kialakitása, mind pedig pedagógiai információs funkciók betöltése érdekében. Ezért a közmüvelődési könyvtárakban is kettős (könyvtári és szaktudományi) felkészültségü könyvtárosokra van szükség, akik amellett, hogy a napi gyakorlatban alkalmazzák a képzésük során nyert tudományos ismereteket, képesek a gyakorlat fejlesztéséhez szükséges kutatómunkára, elméleti általánositásra is.

A kettős felkészültségü (könyvtári és szaktudományi ismeretekkel rendelkező) könyvtári apparátus munkatársainak tudományos funkciója kettős:

- alapfeladatuk, hogy elősegitsék a könyvtárhoz forduló kutatók igényeinek tudományos szinvonalon történő kielégitését, a könyvtári állomány és szolgáltatások tudományos megalapozását,
- emellett az ehhez szükséges személyi és tárgyi feltételekkel rendelkező könyvtárak mellékhivatásu kutatóhelyként saját maguk is végeznek kutatási-fejlesztési tevékenységet.

3. A könyvtári kutatások jellegük szerint két irányban bontakozhatnak ki:

a) az intézményi (és összkönyvtárügyi) feladatok tudományos megalapozása (könyvtártani kutatások),
b) bekapcsolódás a főhivatásu és felsőoktatási kutatóhelyeken végzett kutatásokba (szakterületi kutatások).

4. Az utóbbi - szakterületi - kutatások jelentőségét emeli ki az a körülmény, hogy a könyvtár csak akkor képes a kutatásokat megfelelő szinvonalon kiszolgálni, ha olyan munkatársaira bizza ezt a feladatot, akik maguk is aktiv részesei a tudományos kutatásnak, alkalmas partnerei a könyvtárhoz forduló kutatóknak.

5. A kellő szinvonalon végzett könyvtártani kutatás tudományos módszereket alkalmaz és uj elméleti eredményeket, valamint a gyakorlatban alkalmazható eljárásokat hoz létre. Ezért - bár a könyvtártan nem tekinthető önálló diszciplinának - müvelése tudományos tevékenységnek minősithető. (A könyvtártan terminust összefoglaló értelemben, a könyvtári gyakorlatra és elméletre - beleértve a történeti aspektust is - vonatkozó rendszerezett ismeretekre alkalmazzuk.)

6. A könyvtári munka jelenlegi gyakorlatában - főképpen a könyvtártani kutatásoknál - külön kell választani a tudományos felkészültséget igénylő tevékenységet a valódi - uj értéket teremtő - tudományos tevékenységtől. Ennek megfelelően a lehetőség szerint törekedni kell a tudományos ismereteket alkalmazó és a tudományos értékeket létrehozó könyvtári munkatársak más kulcsszámokba való besorolására (az eredménynek nem feltétlenül előnyösebb bérezésben, hanem a kutatási feltételek nyujtásában kell realizálódnia).

7. Ki kell alakitani a könyvtártani kutatás korszerü, az akadémiai tudománypolitikai orientálás lehetőségeit biztositó rendszerét, rendezni kell a könyvtártudományi kutatással összefüggő problémákat (irányitás, tudományos káderutánpótlás, könyvkiadás, stb.).

A Kutatáspolitikai Szakbizottság véleménye szerint a könyvtári kutatásokról intézkedő jogszabály - a 158/1968 (M.K. 15.) MM sz. utasitás - rendelkezéseinek és szellemének érvényt kell szerezni. Ennek megfelelően legyen mind a könyvtártani, mind a szaktudományi kutatómunka a könyvtárak munkatervének és egyes munkaköreinek szerves része. A könyvtárak szervezeti-müködési szabályzatában elkülönitve fel kell tüntetni azokat a munkaköröket, amelyek tudományos felkészültséget és azokat, amelyek kutatómunkára való alkalmasságot kivánnak meg.

A kutatási tevékenységet a könyvtár munkatervébe illesztve kell végezni. A könyvtárigazgató felelőssége

- a kutatási téma kiválasztása ill. jóváhagyása,
- a kutató személyének kiválasztása,
- a kutató és a megfelelő központi tudományos koordináló szerv (akadémiai bizottság, OSzK, KMK) közötti kapcsolatok létrehozása,
- a kutatáshoz szükséges tárgyi feltételek megteremtése (kutatóidő, szakirodalom biztositása, esetleges utazási költségek fedezése stb.),
- a kutatási eredmények elbiráltatása (intézményi tudományos tanács elé terjesztése, OSzK, KMK szakvéleménye, tudományos tekintélyü lektor véleménye, stb.),
- a kutatómunkákra nyujtott kedvezmények (elsősorban: munkaidőkedvezmény) rendeltetésszerü kihasználásának ellenőrzése.

A könyvtárak müködésének általános értékelésénél - elsősorban az országos szakkönyvtárak, egyetemi könyvtárak, valamint a megyei közmüvelődési könyvtárak esetében - a könyvtár egészének tudományos teljesitményét, a kutatómunka kibontakoztatására, a tudományos káderutánpótlás biztositására tett intézkedések eredményességét is figyelembe kell venni. A felügyeleti vizsgálatok során, valamint a szakfelügyeleti munkában a könyvtárak tudományos tevékenységét is elemezni és értékelni kell.

Biztositani kell, hogy a könyvtári kutatások fejlődésének mértékében, fokozatosan mind több - a szükséges feltételekkel rendelkező és a követelményeket megütő - könyvtár váljon az országos kutatásnyilvántartási és beszámoltatási rendszer által számontartott, un. "mellékhivatásu kutatóhellyé".

A KUTATÁSOK ORIENTÁLÁSA ÉS IRÁNYÍTÁSA

A bizottság véleménye szerint a különböző akadémiai testületekkel való együttmüködés terén a legutóbbi években elért eredmények lehetővé teszik a korábban kialakult irányitási elképzelések továbbfejlesztését. Ennek megfelelően a Kutatáspolitikai Szakbizottság az alábbi tudományos orientálási és kutatásirányitási hierarchia kialakitását tartja célszerünek.

A könyvtártani kutatások tudományos orientálását az alábbi akadémiai ill. közös akadémiai-minisztériumi testületek végzik:

- Az MTA-KM közös Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága (titkára: OSzK-munkatárs) illetékes:

a könyv- és könyvtártörténet, irás- és nyomdatörténet, kiadástörténet, a tudományos szinvonalu retrospektiv bibliográfiák tekintetében;

- az MTA Müvelődéskutatási Bizottsága (titkára: KMK-munkatárs) illetékes:

a müvelődésszociológia és pszichológia kérdéseiben, különösen a könyv- és könyvtárszociológia, az irodalomszociológia tekintetében;

- az MTA Alkalmazott Nyelvészeti Bizottságának Informatikai és Matematikai Nyelvészeti Munkacsoportja (titkára: KMK-munkatárs) illetékes:

az informatika általános elméleti problémái, valamint a számitástechnika és a kommunikáció nyelvészeti vonatkozásai terén.

A bizottságok (munkacsoport) funkciói:

- Ajánlások kidolgozása hosszabb (legalább középtávu) kutatási tervekre, nagyobb kutatási vállalkozásokra,
- a különböző szerveknél és szervezeteknél folyó kutatások koordinálásának előmozditása,
- kutatási programok véleményezése,
- befejezett kutatások eredményeinek minősitése.

A könyvtártani-informatikai kutatási-fejlesztési tevékenységnek a KGST Nemzetközi Tudományos és Müszaki Információs Rendszerében való közremüködésből és egyéb nemzetközi együttmüködési vállalkozásokból (pl.: UNISIST) adódó feladatainak végrehajtását - az OMFB koordinálásával müködő tárcaközi testületek munkaterveinek megfelelően - a könyvtárügy területén a Könyvtárügyi Osztály irányitja és koordinálja.

Ugyancsak a Könyvtárügyi Osztály irányitja közvetlenül - intézményi hatáskörbe való átadásukig - a folyamatosan jelentkező központi jelentőségü fejlesztési programoknak a kidolgozását és végrehajtását. Az intézményi hatáskörbe adott, központi jelentőségü fejlesztési programok felett az osztály felügyeletet gyakorol. (Pl. a Magyar Nemzeti Bibliográfia számitógépesitése.)

A könyvtártani kutatások országos bázisszervei:

a) a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, az alábbi munkaterületeken:

- a hatáskörébe utalt, a könyvtárügy egészét érintő döntések, jogszabályok, irányelvek stb. kutatásokkal való előkészitése;
- kutatásszervezés (szervezeti és müködési szabályzatában megállapitott és munkatervében szereplő területeken);
- a kutatómunkát folytató könyvtárak, a könyvtártani és szaktudományos kutatásokat végző munkatársaik, valamint a kutatott témák regisztrálása;
- a könyvtártani és informatikai kutatás szakirodalmi információellátása;
- adatszolgáltatás a hazai és nemzetközi kutatásnyilvántartási vállalkozásoknak;
- az OKDT Kutatáspolitikai Szakbizottsága titkársági teendőinek ellátása;
- az MTA Müvelődéskutatási Bizottság és Informatikai Munkacsoport titkársági teendőinek ellátása.

b) az OSzK, az alábbi munkaterületeken:

- a KGST együttmüködésből (egyéb nemzetközi vállalkozásokból) és a népgazdasági információs rendszer kialakulásából adódó feladatok tekintetében;
- a hungarika-kutatás vonatkozásában,
- a hazai dokumentumteremtés bibliográfiai számbavétele tekintetében,
- az egyéb, központi szolgáltatás-jellegü feladatok ellátása tekintetében,
- az MTA-KM Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága titkársági feladatainak tekintetében.

Az OKDTfeladatai:

Az OKDT (a Kutatáspolitikai Szakbizottságának előterjesztése alapján)

- javaslatot tesz a középtávu kutatási tervre,
- éves (központi) kiadványtervre tesz javaslatot,
- véleményezi a könyvtárügyi könyv- és folyóiratkiadási tevékenységet,
- véleményezi az országos kutatási bázisszervek (OSzK, KMK), a fontosabb könyvtári kutatómühelyek müködését,
- országos tudományos pályázatokra tesz javaslatot.

A KM Könyvtárügyi Osztálya:

- jóváhagyja a középtávu kutatási tervet, valamint a központi kiadványtervet;
- gondoskodik a kutatásbeszámoltatás rendszerének kidolgozásáról és müködtetéséről;
- központi eszközeivel finanszirozza a kutatásokat;
- országos szakfelügyeleti és általános felügyeleti tevékenysége keretében ellenőrzi a könyvtárak tudományos tevékenységének hatékonyságát;
- beszámoltatja az OSzK-t és a KMK-t kutatási bázisszervi müködésének eredményeiről;
- külföldi tanulmányutakkal lehetőséget nyujt a külföldi kutatási eredmények közvetlen tanulmányozására, elősegiti a tudományos káderutánpótlást.

EGYÉB TENNIVALÓK

Munkája során a szakbizottság arra a felismerésre jutott, hogy tevékenysége csak akkor lehet eredményes, ha a könyvtári kutatások szükebben értelmezett fogalomkörén kivül eső, de azt közvetlenül befolyásoló problémákkal - például a kutatói káderutánpótlás kérdésével is - foglalkozik. Az alábbiak a bizottság ezzel kapcsolatos javaslatairól adnak tájékoztatást. Meg kell jegyezni, hogy bár könyvtári folyóirat-irodalmunk teljes problematikája is ide kivánkozott volna, a Kutatáspolitikai Szakbizottság mégsem foglalkozott vele, mert erre az OKDT egy külön munkabizottsága vállalkozott.

A kutatói káderutánpótlás fokozottabb biztositása - elsősorban a kutatómunkára alkalmas fiatal könyvtárosok kinevelése - érdekében a képző intézmények, könyvtárak, országos bázisintézmények és társadalmi szervezetek szoros együttmüködésére van szükség.

a) A könyvtárigazgatók - személyzeti, káderfejlesztési munkájuk keretében - segitsék elő a tudományos tevékenységre alkalmas szakemberek - elsősorban fiatalok - alkalmazását, megfelelő munkakörbe juttatását.

b) A kutató könyvtárosok képző intézménye - az egyetem. A könyvtártani kutatásokra alkalmas szakemberek képzése terén elsőrendü fontosságu szerepkört betöltő ELTE Könyvtártudományi Tanszék tegyen kisérleteket - tudományos diákkörök, tanszéki kutatások szervezésével stb. - a tehetséges hallgatóknak a központi szervezésü kutatómunkákba való bekapcsolására. A tanszék a doktori disszertációk témájának kiválasztásánál vegye figyelembe a központi kutatómunkák tematikáját.

A könyvtárigazgatók munkaidő- és egyéb kedvezményekkel segitsék elő az egyetemi doktori cim megszerzését.

c) Kisérletezni kell az önkéntes posztgraduális képzés meghonositásával az ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszékének a könyvtörténet területén inditott kezdeményezésének mintájára.

d) Elő kell segiteni - elsősorban a vidéki nagykönyvtárakban - a tudományos fokozattal rendelkező könyvtárosok számának növekedését. Kivánatos, hogy a fokozatot a könyvtár és az egyes szaktudományok határterületein elhelyezkedő témákkal pályázzák meg. Ennek érdekében ki kell használni az akadémiai bizottságokkal való együttmüködés, valamint a külföldi (elsősorban a szovjet) aspiránsképzésben való részvétel lehetőségeit.

e) Ki kell épiteni - a felsőoktatási képző intézmények, az akadémiai bizottságok, a KMK és az OSzK közremüködésével - a kutatói továbbképzés hazai rendszerét, amelyen belül elsősorban a szellemi alkotómunka technikájának fogásait, hagyományait és etikáját, valamint az egyes témakörök metodikai problémáit kell ismertetni.

Létre kell hozni az OSzK és a KMK tudományos tanácsát (lehetőség szerint egy közös tanácsot), amelyben a könyvtártan szakemberein kivül helyet kell biztositani a két intézményben müvelt szakterületek elismert szakembereinek (történészek, irodalomtudósok, szociológusok stb.). A tudományos tanács feladatául kell kitüzni a két intézmény tudományos teljesitményeinek a véleményezését.

Az MTA megfelelő szerveivel a jelenleginél is szorosabb együttmüködés kialakitására van szükség. Ennek érdekében lépéseket kell tenni az MTA Társadalomtudományi Főosztályánál annak érdekében, hogy az akadémiai intézetek, kutatócsoportok a tudományos tevékenységre alkalmas könyvtárosokat a lehetőség szerint vonják be a különböző szakterületeken folyó kutatómunkákba.

Felül kell vizsgálni a központi könyvtári könyvkiadás jelenlegi rendszerét és a rendelkezésre álló kiadási kapacitás ésszerü kihasználásával gondoskodni kell a hiánypótló müvek (például az alapvető könyvtártani kézikönyvek sorozata) megjelentetéséről. Az OKDT Kutatáspolitikai Szakbizottságát fel kell kérni a könyvtárügy legsürgetőbb igényeinek megfelelő, az eddigieknél szélesebb körü szerzőgárdát mozgósitó kiadási terv és rendszer kidolgozására.

A lehetőségek adta mértékben tovább kell bőviteni a nemzetközi kutatási együttmüködési vállalkozásban való részvételünket. E célból - a KGST adta lehetőségek erőteljes kihasználásán kivül - két- és többoldalu együttmüködési vállalkozások kiépitésére kell törekedni elsősorban a szocialista országok vonatkozásában.

Tájékoztató rendszerek

B. C. VICKERY

A szerző: Information systems (London, Butterworths, 1973. 350 p. Bibliogr.) cimü könyvéről HORVÁTH Magda készitett tömöritvényt.

Vickery uj könyve az emberi kommunikáció válfajai közül az informativ közlés rendszereivel, azok közül is a szakemberek közti, munkájukkal kapcsolatos információk áramlásával foglalkozik. Müfaja kézikönyv, a fogalmak világos definiciójával, a számtalan táblázat és ábra segitségével célja a tárgyba való bevezetés és az eddigi eredmények összegezése.

ALAPFOGALMAK

A rendszerek anyagokat, energiát vagy információt visznek vagy alakitanak át. A tájékoztató rendszer információátvitel, pl. a telefonkönyv is az. Itt szükebben a szakinformációk, főleg dokumentumokon alapuló információk átviteléről, azaz szakirodalmi tájékoztató rendszerekről van szó. A tájékoztató rendszer magában foglalja a kiadói tevékenységet éppugy, mint a könyvtárosságot, a dokumentációt éppugy, mint a levéltárakat. Ezek együttes vizsgálata alkotja a "tájékoztatástudományt és -technológiát" (amerikai kifejezés) vagy az "informatikát" (szovjet kifejezés), mely ujabban a számitógépi adatfeldolgozást, a közlés nyelvészeti aspektusait, a tudo-

mányos alkotó munka szociológiáját, az olvasás lélektanát stb. is felöleli. Vickery központi témája a tájékoztatási rendszerek összetevőinek elemzése, tervezésüknek és kifejlesztésüknek gyakorlati kérdései. Megközelitési módja a társadalmi funkció (az ember és ember közti kommunikáció) technikai eszközökkel (dokumentumok, számitógépek stb.) való megvalósitásának rendszerelméleti szemlélete.

A közlés sokszinü, állandó és alapvető emberi-társadalmi tevékenység. Ezek közül az informativ közlés egyik legfontosabb tipusa a szóbeliség mellett a dokumentumokon alapuló közlés. A dokumentáris információ áramlásának funkció szerinti rendszerei a kiadás, terjesztés, tárolás (könyvtárak, tájékoztató intézmények), a dokumentumok lokalizációja, a dokumentumelemzés, a dokumentum- és adatkeresés (retrospektiv és kurrens). A tájékoztató rendszer alapvetően szemlélhető mint 1. egymással kapcsolt entitások (nyelvek, szimbólumok, kiadványok, könyvtárak stb.) és 2. mint egymással kapcsolt folyamatok (kódolás, átvitel, átalakitás, irás, kiadás, forditás, referálás, kölcsönzés, keresés, olvasás stb.) rendszere. Az entitások és folyamatok a rendszer összetevői, amelyek további alacsonyabb szintü összetevőkre bonthatók. Az összetevők különféle egymás közti kapcsolatai a konfigurációk. A rendszeren kivüli tartomány a rendszer környezete; az információátviteli rendszer egészének környezetét az információt generáló és felhasználó tevékenységek alkotják. A rendszer inputjának legáltalánosabb meghatározása a környezet valamely hatása a rendszerre, az outputé pedig a rendszer hatása a környezetre. A rendszer funkciója a kivánt célt szolgáló tevékenység. A rendszeren belül az összetevők egymásra hatása az interakció. Az össztevő vagy a környezet változásnak kitett jellemzője a változó (függő vagy független). Pl. egy dokumentum változhat tárgya, tipusa, formája, nyelve stb. szerint. Az összetevő vagy környezet változásnak ki nem tett jellemzője az állandó.

Minden vizsgálódás kiindulópontja a rendszer definiciója, a vizsgálandó részhalmaz definiciója. Ennek legalkalmasabb módja a rendszer és a specifikus megszoritások funkciója szerinti definició. Ezután három szinten történhetik az elemzés: 1. leirás, 2. értékelés és 3. a változók kisérleti vizsgálata. A leirás alfajai az összetevők, valamint attributumaik kvantitativ és kvalitativ elemzése, végül az osztályozó (csoportositó) elemzés. Az értékelés (a rendszer vagy alrendszer teljesitményének funkciójával való egybevetése) két aspektusa a hatékonyság és a gazdaságosság (idő, munkaerő és költséghatékonyság) vizsgálata. A hatékonyság és gazdaságosság értékeit normativákkal (szabványokkal, normákkal) tanácsos egybevetni.

A változó tényezők kisérleti vizsgálatánál (a legjellemzőbb és legkiterjedtebb kisérlet a tájékoztatás területén eddig annak megállapitására irányult, hogy az indexelő nyelvek mely tényezői befolyásolják a visszakeresést) a legfontosabb lépések a) azoknak a változóknak kiválasztása, amelyeknek vizsgálata sikerrel kecsegtet, b) annak a módszernek a megtalálása, mely mennyiségileg rangsorolással vagy kategorizálással ezek variabilitását ábrázolja, c) két tényező együttes változásának megállapitása és ennek mennyiségi fontossága, d) annak megállapitása, hogy az együttes változások okozati összefüggésben vannak s melyik a függő és melyik a független változó.

A változó tényezők vizsgálata hipotézisek teszteléséből áll. Pozitiv eredmény esetén javaslat születik, amelyet a tájékoztatási rendszerek elméletének felállitására vagy rendszertervezési segédeszközként lehet felhasználni.

A tájékoztató rendszerek elmélete priméren kapcsolódik kvantitativ modellekkel, amelyek matematikai képletekkel fejezik ki a független változók megváltoztatásának hatását a rendszerre.

A rendszertervezés célja bizonyos kritériumoknak eleget tevő rendszer leirása a megvalósitásához szükséges részletezéssel. A kritériumok között szerepelhet meghatározott funkciók betöltése, meghatározott inputok használata, meghatározott outputok előállitása, mindez esetleg meghatározott megszoritásokkal (pl. meghatározott hatékonysági és gazdaságossági értékek, vagy kompatibilitás más rendszerekkel). A tervezés célja az optimális rendszer. Ezért az elérendő optimumot világosan meg kell fogalmazni. A tájékoztatási rendszerek szuboptimalizációja veszélyes tévedés lehet; pl. olcsóbban és egyszerübben akarják a kiadványok tárolását megoldani, de elfelejtik, hogy a használók számára a lokalizáció bonyolultabb és költségesebb lesz.

A tervezés következő lépése az elemzés, azaz a funkciók világos körülhatárolása és az ezeket végrehajtó entitások meghatározása. Minden esetben az első döntés: ember vagy gép? Ki kell választani a gépi berendezést és annak feladatait egészen a részletes programozásig; az emberi feladatokat egészen a részletes ügyviteli utasitások kidolgozásáig, végül a kettő interakcióját. A rendszertervezés különböző fázisai a kisérleti megvalósitás, ennek ellenőrzése, a rendszer részletes megtervezése és müködésének beinditása után a teljesitőképesség értékelése.

Soha nem hangsulyozhatók eléggé a tájékoztató rendszerek emberi aspektusai. Funkciójuk a használók igényeinek kielégitése, müködtetésük emberek által történik, mégpedig a célok és lehetőségek egyensulyát megteremtő szervezeti formákban. Törekedjék a tájékoztató rendszerek, intézmények tervezése, müködtetése bármilyen racionalitásra, ez mindig korlátozott marad a funkciók és az emberi viselkedés soha ki nem ismerhető változásai és komplex kölcsönhatásai miatt.

Az alapfogalmak tisztázása után a könyv mondanivalóját hat főkérdésre koncentrálja: 1. a használók, 2. a rendszerek összetevőinek jellemzői, 3. ezek elemzésének módszerei, 4. a vizsgálati modellek, 5. a tervezés alapelvei és példái, 6. értékelési módszerek.

A HASZNÁLÓK

Mivel a tájékoztatási rendszerek elsődleges célja olyan üzenetek közvetitése embereknek (közösségeknek), amelyek feltehetően érdeklik őket, a rendszerelemzésnek és -tervezésnek első lépése megállapitani, hogy mit igényel az általa szolgált közösség és hogy a meglévő vagy tervezett végtermékek megfelelnek-e az igényeknek. A használók és változó igényeik, a használt információforrások, a kommunikációáramlás számtalan szociológiai vizsgálat tárgyai voltak. Mindezek egy sor hasznositható fogalmat, vizsgálati módszert produkáltak, biztosaknak nevezhető eredmények nélkül.

Az utóbbi 25 évnek főleg a természettudományi és müszaki információátvitelt érintő kutatásai fogalmakat generáltak (41-et), feltételezetten használható változókként az informativ kommunikáció aspektusainak vizsgálatára. Sorba szedve a befolyásoló tényezők: a használó intézménye, ebben a kommunikáció szerkezete (könyvtár, folyóiratkörözés), a használó szintje, funkciója, munkája, a munka tárgya, a kutatás aktuális állása, az üzenet tipusa, a szekundér tájékoztató eszközök tipusa (referáló lap, katalógus stb.), az időtényező (mind a kutatás időtartama, mind a keresésre fordítható idő), a kommunkációs csatorna hozzáférhetősége. Ezek hatnak a kutatás céljára, a használónak a tárgyra való koncentráltságára, az üzenet tipusára, a használó információkeresésének mértékére, a kommunikációs csatorna tipusára (szóbeli, dokumentáris), a felhasznált primér és szekundér dokumentumok tipusára.

A felsorolt tényezők három aspektusból szemlélhetők: 1. a befogadó, használó felől (a keresés volumene, a kutatás célja, a tárgyra való koncentráltsága), 2. az üzenetek tipusa, kora, 3. a kommunikációs csatorna tipusa (személyes, személytelen; primér, szekundér dokumentumok; a keresés sikerének mértéke) felől. Kiemelten erős az összefüggés az információigénylő tipusa, munkája (természettudós, müszaki szakember) és tájékozódási szokásai között. A természettudós orientáltságát szakterületi beállitottságunak (professional) lehetne nevezni, a müszaki szakemberét munkabeállitottságunak (operational). Még általánosabban a szakemberek információhasználatának három tipusát lehet megkülönböztetni: 1. a tudós, aki intellektuális problémák megoldásán keresztül i s m e r e t e t hoz lére, 2. a technológus, a rendszerelemző, a mérnök, akinek célja f u n k c i o n á l i s tervek előállitása, 3. a vezető, akinek d ö n t é s e k e t kell hoznia. Ez a három alaptipusu tájékozódás jelentékeny eltéréssel befolyásolja a már emlitett tevékenységeket és tényezőket.

Az igények és szokások vizsgálata történhetik interjuk, kérdőivek, a használók által vezetett munkanaplók formájában.

A TÁJÉKOZTATÓ RENDSZEREK ÖSSZETEVŐI

Az összetevők - entitások és folyamatok. Az entitások az emberek, felszerelés, dokumentumok, rekordok, file-ok és segédeszközök. A legmagasabb rendszerszinten az entitások az intézmények, amelyek további összetevőkre: osztályokra, csoportokra bomlanak. Itt sulypontosan a dokumentumokról, a rekordokról, a file-okról, továbbmenően folyamatokról lesz szó.

A d o k u m e n t u m o k adják a legtöbb tájékoztató rendszer inputját és outputját, ezért jellemzőik ismerete a rendszervizsgálat központi kérdése. Tipologizálhatók fizikai jellemzőik, ellátási forrásaik, bibliográfiai tipusaik és anyaguk, irodalmi müfajuk, egymáshoz való kapcsolatuk (könyvek egy sorozat tagjaiként, cikkek egy folyóiratban) szerint. Felmerülhet raktározásuk, kezelésük, megőrzésük, a dokumentumok információinak felhasználása és bibliográfiai kezelése a felsorolt jellemzők szerint.

A r e k o r d egy bibliográfiai egységről vagy dokumentumról szóló információt közvetitő b i b l i o g r á f i a i elemekből és a rekord folyamat-

funkcióját feltüntető folyamatelemekből állhat. Pl. egy kölcsönzési nyilvántartás azonositja a kölcsönzött dokumentumot és a kölcsönzőt s a lejárati dátumot. A bibliográfiai elemeket a dokumentumból származtatják; a folyamatelemek is származhatnak a dokumentumból, pl. a szerző neve szolgálhat keresési kulcsként, de általában a folyamatelemeket megadják, kijelölik a dokumentummal kapcsolatban a tájékoztató rendszeren belül, pl. a szakjelzetet vagy a tárgyszót. Vannak vizuális és géppel olvasható rekordok. Az utóbbiaknál létfontosságu az elemek és poziciójuk pontossága és megbizhatósága.

A file azonos fajtáju és formátumu rekordok együttese. A file rekordjainak sorrendje lehet véletlenszerü, mégis a legtöbbször a rekordok a kereső kulcs szerint rendezettek. A tájékoztató rendszer file-ok együttesét tartalmazza (pl. egy könyvtár különböző nyilvántartásai a dezideratumjegyzéktől a kölcsönzési nyilvántartásig, sőt maga a raktár is).

A rekordokkal és file-okkal kapcsolatos folyamatok: 1. adatok felvétele a rekordra, 2. a rekordokból file-ok szervezése, 3. két vagy több file összeolvasztása, idetartozik az uj rekordok beosztása, 4. a rekordelem megváltoztatása, 5. a rekordformátum megváltoztatása, 6. az adathordozó megváltoztatása, 7. a keresés a file-ból, 8. adatok kivonása a rekordból.

A tájékoztató rendszerekben a folyamatok hierarchiája négy lépcsős: 1. funkciók (gyarapitás, feldolgozás, használat, megőrzés, 2. eljárások (pl. válogatás, katalogizálás, lokalizálás), 3. tevékenységek (kezdeményezni, engedélyezni, cselekedni, feljegyezni, jelenteni, törölni), 4. feladatok (ürlapokkal kapcsolatban: továbbitani, megkapni, kiselejtezni, besorolni, kiemelni, keresni, sokszorositani, összekötni, szétválasztani, továbbvinni, szortirozni [megváltoztatni a file elemeinek sorrendjét]). Elemekkel kapcsolatos tevékenységek: ellenőrizni, felvinni (információt egy ürlapra), olvasni, dönteni. Mig az első két folyamatszint közismert a könyvtári környezetben, a 3. és 4. szint nem olyan triviális, ezért az "osztályozás" folyamatában ábra szemlélteti őket.

A KERESÉSI (VISSZAKERESÉSI) ALRENDSZER

A keresés (visszakeresés) az a müvelet, amellyel egy file-ból vagy más tárolóból egységeket választunk ki. 1. Tisztázni kell a keresés tárgyát, kifejezéseit, célját enciklopédiákból, szótárakból. 2. A szakterülettel való bevezető megismerkedés céljából tankönyveket, monográfiákat keresünk betürendes vagy szakkatalógusokból. 3. Egy tárgyról cikkeket keresünk referáló lapokból stb. Minden esetben szavakon keresztül lépünk be a keresésbe, a szavak közvetlenül kapcsolódhatnak dokumentumazonositókhoz (dokumentumlokalizációhoz, mint a könyvtári katalógusban), vagy pedig egy kódon keresztül (lapszám, dokumentumszám, osztályozási szimbólum). Az információvisszakeresés négy fázisa: 1. a keresett információt azonositó szó visszakeresése, 2. hivatkozásvisszakeresés, 3. dokumentumvisszakeresés, 4. adatvisszakeresés. A dokumentumot reprezentáló dokumentumprofil kivonható egyszerüen a dokumentumból (pl. a cimből), szelektiven (pl. a legfontosabb szavak kivonata a szövegből, referátumból stb.),

végül állhat kulcsok (szabványositott kifejezések) megadásából. Az egyszerü kivonás szerzői, cim szerinti és legujabban hivatkozásmutatókat eredményez. A szelektiv kivonásnál, a hagyományos indexelésnél a dokumentumprofil megalkotása emberi döntés eredménye, arra vonatkozólag hogy melyek az értelmet leginkább hordozó kifejezések. A gépi indexelésnél a szóelőfordulás gyakorisága a kritérium. A következetesség (konzisztencia) egyik esetben sincs biztositva. Ez leginkább a dokumentumkifejezéseket helyettesitő, a tartalmat kifejező kulcsok (szabványositott kifejezések, mondatok, kódok) megadásával érhető el. Mindhárom módszer alkalmazható egyidőben egyazon dokumentumra (példa egy bibliográfiai leirás szakjelzetekkel, deskriptorokkal és kivonattal), ennek eredménye a dokumentum süritett reprezentációja. Emellett elkerülhetetlen az információveszteség, de mégis alkalmas arra, hogy a keresőt a releváns dokumentumhoz elvezesse.

A keresőkérdés megszerkesztése ugyanolyan lépésekből áll, mint a dokumentumprofil felállitása. Arra szolgál, hogy valamennyi dokumentumprofil átvizsgálása helyett (ami nyilvánvalóan nem gazdaságos) a dokumentumprofilokat megfelelő alhalmazokra kell bontani, amelyek a keresőkérdés megfelelő kulcsaival való behasonlitásra alkalmasak. A kulcsok együttes előfordulásán alapul a csoportalkotás (clusters); a keresőkérdés kiszélesitése szócsonkitás, tézaurusz és asszociáció módszereivel történik. A dokumentumleirásnak messze legproblematikusabb területe a tárgyreprezentáció. Két fő tipusa a visszakereső nyelvek két funkciója: a specifikus tárgy szerinti azonositás (betürendes index) és a hasonló tárgyakról szóló dokumentumok csoportositása (osztályozás). Mindkettő rohamos fejlődésen ment át, gondoljunk csak a tézauruszokra és a vetületes osztályozásra (Ranganathan). Céljuk a visszakeresés hatékonyságának növelése, amelynek mértéke a visszahivás (a megtalált releváns dokumentumok aránya) és a pontosság (a megtalált dokumentumok közül a releváns dokumentumok aránya).

A tárgyi visszakeresés különféle funkciói: a specifikus keresés, a generikus keresés (idetartozik a szelektiv szétsugárzás funkciója), a csoportos szétsugárzás (pl. felvétel egy referáló lapba), végül vizuális mutatók előállitása. A tárgyreprezentációk szerkezetének és tipusának ismert sokfélesége nem szerkezeti, hanem funkcionális sokféleség, ezért valójában értelmetlen arról vitatkozni, hogy melyik struktura a legjobb (pl. a betürendes struktura szembeállitása az osztályozással, a természetes nyelveké az ellenőrzöttekkel), mivel valamennyi azonos célt szolgál.

A kifejezések ellenőrzése: a szinonimák összevonása, azonos tövü, de eltérő nyelvtani formáju szavak egyesitése. A szinonimitás szemantikai reláció, mélyebben elemezve inkluziók (A magában foglalja B-t és B magában foglalja A-t) átváltoztatása azonosságokká. A generikus reláció (osztályreláció, inkluzió) minden osztályozás alapja, amely a generikus és a kollaterális relációk megállapitásával, a szemantikailag kapcsolt kifejezések segitségével, magasabb visszahivást tesz lehetővé. A kivánt generikus szint megállapitása és ellenőrzése egy bizonyos szakterület kifejezéseinek összegyüjtése után kategóriák (másképpen vetületek) segitségével történik (Ranganathan, Vickery).

A visszakereső nyelvek terminológiái: betürendes kulcsszójegyzék, osztályozási táblázat, tézaurusz. A generikus kifejezések használata növeli a visszahivást, de a zajt is. Ennek csökkentésére szolgál a koordinálás, melynek változatai a kifejezések kapcsolat nélküli egyszerü egymásmellettisége, a kapcsolatjelölők, a szemantikai relációk és a sulyozók alkalmazása. A vizuális keresésre használt file-okban a zaj csökkentésére szolgálnak a meghatározott sorrendü lineáris szekvenciák, indexsorok. Ez a módszer Cutter óta máig él, továbbfejlesztve kategóriák szerint rögzitett kifejezésláncként, pl. dolog - müvelet - ható - (agens). Minél specifikusabb tárgyakat indexelünk, annál inkább nő a kifejezések között lehetséges relációk száma (pl. Farradane kilenc relacionális operátora).

A keresési logika a keresőkérdés kialakitására szolgál. Hétféle kifejezéskombináció használatos: 1. a logikai szorzat, konjunkció = = "és", jele AB, A,B, AxB. 2. A logikai összeg, diszjunkció = "vagy", jele A+B, AvB. 3. A logikai különbség, "nem", jele A-B. 4. A logikai szekvencia, A/B. 5. Korlátok között /A,B/ vagy /AxB/. 6. Nagyobb vagy kisebb (számbeli információkra vonatkoztatva), pl. kereshetünk 1949 után, de 1961 előtt megjelent kiadványokat >1949<1961. 7. Sulyozás - a kapcsolódó kifejezések sulyszáma meghatározott értéket kell hogy elérjen.

A visszakereső nyelvek teljesitőképességének értékelésére az utóbbi 20 évben sok vizsgálatot végeztek, müködő rendszereken és laboratóriumi körülmények között. A leghiresebbek Cleverdon cranfieldi kisérletei, valamint az itt ismertetésre kerülő, a Case Western Reserve University Comperative Systems Laboratory-ban folytatott vizsgálat, amely öt éven át tartott, 50 munkatársat és 25 külső szaktudományi szakértőt foglalkoztatott. Tervezése és végrehajtása a legnagyobb gonddal és részletezéssel történt. Legáltalánosabb végkövetkeztetése mégis az volt, hogy ma nem áll még rendelkezésre olyan reális vizsgálati módszer, amely a visszakereső rendszerek valamennyi belső és környezeti tényezőjét, teljesitőképességét ellenőrizhetné, és általánositható, kvantifikálható, megbizható eredményeket adna.

Végül figyelemreméltó, hogy ma a gépi visszakeresés korszakában a szükséges intellektuális erőfeszitések egyre nagyobbakká és komplexebbekké válnak. A számitógép a visszakeresést nem automatikusabbá, hanem fantáziadusabbá teszi.

A FOLYAMATOK ELEMZÉSE

Az elemzés és a tervezés az információátvitel részleteinek tisztázása. Müködő rendszerek esetében rendszerelemzésről, létrehozandóknál pedig rendszertervezésről beszélünk. A rendszerben való gondolkodás a fogalmak hierarchiájában megy végbe: folyamatok - funkciók - célok. Pl. egy könyvtári folyamat: a könyv bibliográfiai adatainak rávitele egy katalóguscédulára. Ennek funkciója bibliográfiai lejegyzés (rekord) készitése. Célja pedig olyan eszköz létrehozása, amely a használókkal közli, hogy milyen könyvek állnak rendelkezésre. Mindezek egy szervezet keretében történnek, ezért az elemzőnek világosan meg kell értenie a szervezet strukturáját, müködését. Adatokat kell gyüjtenie a folyamatokról.

Ennek legszemléletesebb módja folyamatábrák készitése. Szükséges továbbá a folyamatok egymásutániságának és tipusának tisztázása (osztályozása).

Az elemzés egyik fő célja a rendszer gazdaságosságának vizsgálata: mennyi idő alatt zajlik le egy folyamat s milyen költségek mellett. Minden folyamat elemzésénél eldöntendő, hogy a) a folyamat mely szintjén kell elvégezni a becsléseket, b) hogyan kell ezeket végrehajtani. A folyamatok módszerének vizsgálata a munka egyszerüsitését (racionalizálását) célozza, pl. a vizsgálat során megmutatkozó felesleges tevékenységek kiküszöbölésével. Igen fontos a rendszer valamennyi pontján használt ürlapok célszerü megszerkesztése. A racionalizálás másik módja a folyamatok sorrendjének megváltoztatása. Végül mindig megfontolandó a gépek bevetése, de gondosan tanulmányozandó, hogy milyen folyamatokra, mert a gépi módszerek nem szükségképpen olcsóbbak vagy gyorsabbak, mint a kéziek. A döntés szempontja az legyen, milyen munkát kell elvégezni, nem pedig az, hogy mire képes a gép. Az ember vagy a gép bevetésének kérdését a költségekre, a produktum minőségére, a müködtetés egyszerüségére vonatkozó összehasonlitások döntik el.

FOGALMI ÉS MATEMATIKAI MODELLEK

A fogalmak a dolgokat (a tájékoztató rendszer összetevőit) és tulajdonságaikat jelölő, ember által konstruált szimbólumok. A tájékoztató rendszerek elemzése a fogalmak meghatározásával és finomitásával fejlődik. A hagyományosak mellett (pl. "cédula", "gyakoriság") ujak merülnek fel ("visszakeresés" 1950 óta, vagy "visszahivás"). Társadalomtudományi területen a releváns fogalmak meghatározása sulyos probléma. A fogalmaknak világosan megfogalmazottaknak, operativen használhatóknak és relevánsaknak kell lenniük. De az emberi értelem nem képes a komplex fogalmi rendszer egészével dolgozni, ezért fogalmi modellekkel, lényegében egyszerüsitésekkel kénytelen operálni. Vannak térbeli, szekvenciális, strukturális modellek, a logikai kapcsolatokra, a mértékekre (pl. a visszahivás és pontosság mértékére) épülő modellek, s végül matematikai modellek.

A matematikai modellek alkalmazását illusztrálják a Vickery által ismertetett, néhány igen fontos kérdést tisztázó modellek: az információigény növekedéséről, a publikációk növekedéséről, az avulásról ("felezési idő"), a Bradford-féle szóródási törvényről, a változók együttes változásáról és az okozati összefüggésről származtatott modellek, végül a többszörös kauzalitási és valószinüségi modellek.

Ahogyan a rendszerösszetevők vizsgálatánál a visszakeresés alrendszere külön részletes tárgyalást kapott, ugy a modellek közül kiemelt fejezet foglalkozik a visszakereső nyelvek modelljeivel. A hierarchikus osztályozás a legősibb visszakereső nyelv, modellje a "tudás fája", a generikus és kollaterális kapcsolatok szemléltetése.

A következő a koordinált rendszerek modellje; ez csak egyszerüsitése a kifejezések között lehetséges hierarchikus relációk sokféleségének, amelyben különböző jellemzők (forma, anyag, szin stb.) a kiindulópontjai az osztályozásnak. Ha a jellemzők száma 10, akkor a lehetséges hierarchiák száma 10 faktoriális = 3 628 800.

A koordinált rendszerek alapelve, hogy a dokumentumokat "entitásoknak", a generikus kifejezéseket "jellemzőknek" fogva fel olyan dokumentumgyüjteményt kapunk, amelyben minden dokumentumot egy bizonyos számu generikus kifejezés koordinálásával irunk le. A vetületes osztályozásra épült katalógusok és más, hierarchikusan kapcsolt kifejezéseket koordináló rendszerek felelnek meg ennek a modellnek, amely közelebb áll a korszerü visszakeresési gyakorlathoz, mint a "tudás fája". Moers a deskriptorok hálózatának modelljét dolgozta ki.

A visszakereső és indexelő nyelvek modelljeit transzformációk sorozataként foghatjuk fel. A dokumentum szövegét ellenőrzött nyelvü tárgyi leirásokká alakitjuk át, a leirásokat összekapcsoljuk a kereséssel, majd ezek ismét szövegekké alakulnak át.

A visszakereső file a tárgymegjelöléseket (kifejezéseket) összeköti a dokumentumegységek cimzéseivel. A kifejezések és az egységek közti kapcsolatok kétdimenziós mátrixban ábrázolhatók, ez a következő tipusu leirásokat (entry) eredményezi: 1. kifejezésleirás (invertált forma), amely a kifejezés alatt a vele indexelt dokumentumok cimzéseit tartalmazza, 2. dokumentumleirás, amely a dokumentumnak adott kifejezéseket tünteti fel. Mindkettőnek vannak csoportositott változatai.

A modellek egyike sem tökéletesen adekvát megfelelője valamely visszakereső file-nak. De mindegyik fontos hozzájárulás a probléma világos megértéséhez.

Az áttekintett lehetséges modellezési technika alkalmazható-e egy tájékoztató rendszer egészére a maga komplexitásában? A használók igényeit befolyásoló körülmények (munkájuk, beosztásuk, számuk, földrajzi elhelyezkedésük), a használók szükségletei (meghatározott dokumentum, specifikus tájékozódás egy tárgyról, átfogó bibliográfia, adatok, tájékoztatás uj eredményekről), a különböző szolgáltatási módok, mind a tájékoztatási rendszer hallatlan komplexitását bizonyitják. Az ilyen összetett modellezés legegyszerübb megközelitése a költségmodell. Ehhez aprólékos elemzéssel, részletekre bontással kell megtalálni a minden ponton optimális költségelemzési szinteket. A tényezők bonyolult kölcsönhatása következtében az optimális döntéshez (kvantitativen, hatékonysági szempontból) a kvantitativ modelleken kivül elengedhetetlen az intuició, amely intelligencián és tapasztalatokon nyugszik.

Összegezve: a szerző nem tartja járható utnak egy tájékoztató rendszer egészét felölelő, egy folyamatba süritett modell elkészitését. A cél jobban elérhető iterativ eljárással, fokozatos megközelitéssel. Minél általánosabb egy modell, annál kisebb a hatásfoka.

A RENDSZERTERVEZÉS

A folyamat a következő lépésekből áll: 1. a megtervezendő rendszer definiciója funkciói szempontjából, 2. az erre a rendszerre érvényes adatok összegyüjtése, elemzése és értelmezése, 3. a rendszer megtervezése nagy vonalakban technikai, gazdasági és operativ megvalósithatósága szempontjából, esetleg becslésekkel, 4. részletes tervezés és költségterv, 5. a terv gyakorlati megvalósitása, 6. a megvalósitott rendszer értékelése

funkcióí szerint. Ezek a lépések egymás után következnek ugyan, de az egész folyamat iterativ jellegü: az elemzés és az általános tervezés módosithatja a rendszer definicióját, a tervezés során további adatok gyüjtése válhatik szükségessé, a megvalósitás rávilágithat a tervezés hibáira, végül az értékelés az egésznek a teljes megváltoztatásához vezethet.

Minden egyes lépés részletes kifejtése után illusztrációként egy müszaki könyvtár, egy szaktájékoztató rendszer (bibliográfiai és referáló szolgáltatások, szelektiv információ-szétsugárzás), számitógépes rendszerek tervezését mutatja be a szerző.

A rendszertervezőnek sok tényezőt kell számitásba vennie. Ezek egyfelől a helyi, országos és nemzetközi információellátási trendek, mig a skála legalsó szintjén a rendszer mikroösszetevői szerepelnek (pl. mekkora legyen a spácium egy irásjel után a nyomtatott szövegben). A tervezőnek szociológusnak kell lennie, aki megérti a potenciális használók információszükségleteit és tájékozódási szokásait, de ugyanakkor dokumentálónak is, aki átfogó ismeretekkel rendelkezik a dokumentumforrásokról, végül mérnöknek, aki képes az emberek, az anyagok és a berendezések komplexumait meghatározott célok elérése érdekében elemezni és szintetizálni. Világos, hogy ilyen képességekkel egy ember aligha rendelkezhet, igy a csoportmunka az egyedül célravezető.

A TÁJÉKOZTATÓ RENDSZEREK ÉRTÉKELÉSE

Az értékelés mozzanatai: 1. Az egyszerü leirással is járhat értékitélet: "ez vagy az nem elég jó". 2. Összehasonlitás saját helyzetünk és mások helyzete között. Az összehasonlitás könnyebb, ha mennyiségileg mérhető jellemzőkről van szó. De ez sem mindig egyszerü. Pl. lemérhető, hány releváns dokumentumot nyertünk a keresésnél, de az már sokkal nehezebben állapitható meg, hogy mennyi releváns dokumentumot tartalmaz a rendszer. Egy rendszer hatékonyságán azt a fokot értjük, amennyire kitüzött célját megvalósitja. Ez két szám *aránya*: a rendszerben vizsgált számbeli érték viszonya a választott normativa számbeli értékéhez. Ha "ideális" normativát használunk, abszolut hatékonyságról beszélhetünk, ha a használt norma a "legjobb", akkor relativ hatékonyságról van szó. Egy rendszerben egy mérték mindig csak egyetlen funkciónak felel meg, esetleg egy másik rovására. Vagy az egyiknek adjuk meg a kizárólagos elsőbbséget, vagy összetett mértékre törekszünk, amelyet *vektornak* nevezhetünk. Ez az eset pl., ha a visszahivás és a pontosság egymást kiegészitő mértékeit kombináljuk. Ha egy rendszerben csak egy jellemzőt értékelünk, a szuboptimalizáció veszélye fenyeget.

Egy rendszer gazdaságossága a cél eléréséhez szükséges költségek minimumra való redukálása. Általános tapasztalat, hogy a hatékonyság változtatása megváltoztatja a költségeket. Továbbá az is, hogy minél jobban megközelitjük a maximális hatékonyságot, annál költségesebb a további fejlesztés. A hatékonyságnak 50 százalékról 60 százalékra való emelése kevesebb többletköltséggel jár, mint 80 százalékról 90 százalékra való emelése.

A hatékonyság és a gazdaságosság mellett fontos kérdés az érték fogalma: a rendszer hozzájárulásának mértéke a használók szükségleteinek kielégitéséhez. Pl. lehet egy könyvtár a lehető leggazdaságosabb szervezet, értékét az dönti el, mennyiben járul hozzá a használó ismereteinek gyarapitásához. A társadalom kritikát gyakorolhat a leghatékonyabb intézmény társadalmi hasznossága felett. Végső fokon megkérdőjelezhető a költséghatékony társadalom értéke maga is.

Az értékelés gyakori módszere a normákkal való összehasonlitás: egy tájékoztató rendszer munkájának egybevetése olyan jellemzők leltárával, amelyeket egy ilyen rendszernek fel kellene mutatnia. Kidolgoztak kvantitativ normákat és komplexebb folyamatmodelleket.

A nemzetközi tájékoztató hálózatok értékelésének céljaira hatékonysági kritériumokként tiz jellemzőt soroltak fel: 1. flexibilitás, 2. megbizhatóság, 3. elérhetőség, 4. hozzáférhetőség, 5. a válaszadás ideje, 6. elsőbbségek, 7. pontosság, 8. kurrencia, 9. visszahivás, 10. költségek.

Egyéb gondolatmenetek is felsorolhatók a hatékonyság kritériumairól. Az ideális tájékoztató rendszer az, amelyben minden potenciális használó azt kapja meg, amire szüksége van, általa használható formában, a szükséges időben. A tájékoztató rendszer célja a tájékoztatás, nem az irányitás. Mivel a szervezőknek csak becsléseik lehetnek használóik szükségleteiről, az ideális tájékoztató rendszer megvalósithatatlan. Az is igazság, hogy a használó kapjon meg mindent, amire szüksége van, de nem többet. A hatékonyságot növeli az információveszteségnek és az átfutási időnek minimumra való csökkentése az információknak a forrástól a befogadóig történő áramlásában.

A hatékonyság mérhető jellemzőin tul a rendszert értékelni lehet a használó szubjektiv itéletének tükrében, ez a relevanciavizsgálat. Általánosan megfogalmazva a relevancia kérdése az információátvitel egész folyamatában minden ponton felmerül: az információ generálása, leirása, kiadása, beszerzése, feldolgozása - mind annak a feltételezésnek alapján történik, hogy a potenciális használók szükségletét fogják kielégiteni. Mindegyik fázisban eshetnek hibák a relevanciát illető döntésekben, amelyek aztán kihatnak a többi folyamatra. A relevanciavizsgálatok rendkivül sok változó függvényei.

Egy rendszer teljesitőképességének vizsgálata lehet a használó elvárásaival való szembesités, ehhez használhatjuk a szelektivitás, hozzáférhetőség, fedés, átfutási idő stb. specifikus kritériumait. Az esetenkénti felülvizsgálatoknál megbizhatóbb a rendszer teljesitőképességének folyamatos megfigyelése.

Igen elterjedtek a költséghatékonysági vizsgálatok.

Az információ értéke és hasznossága a befogadó szempontjából nézve jelentheti azt, hogy a kutató időt takarit meg általa, munkája hatékonyabbá válik, uj információk generálásánál csökkentheti a szükségtelen átfedés okozta erőfeszitéseket. Végül fontos értékelési módszer a komplex rendszerekben észlelt változások okozati tényezőinek hipotézisek alapján történő kisérleti vizsgálata.

A tájékoztató munka az ember és ember közti üzenetátvitel megkönnyitése. Ennek vannak technológiai és társadalomlélektani aspektusai. A tájékoztató munka három összetevője: tudomány (a problémák megértése), technológia (a problémák megoldása) és az interperszonális kommunikációban való részvétel müvészete. A kibontakozó "tájékoztatástudományban" az alap- és az alkalmazott kutatások egymásra vetülnek, mint számos más területen is. Nem helyes az elméleti munka és a gyakorlati alkalmazás egymás elleni kijátszása, a deskriptiv módszerek befeketitése. Szerényen tudomásul kell venni, hogy a tájékoztatástudomány még gyermekcipőkben jár, még nem tud drámai változásokat felmutatni a tájékoztató rendszerek tervezésében és müködtetésében, de már kezdi mélyebben átérteni az előtte álló gyakorlati problémákat. Veszélyes dolog olyan eredmények idő előtti sürgetése, amelyekhez még nincs meg a kellő érettség. Veszélyes más, fejlettebb tudományokhoz kapcsolódni, mert ez torzulásokhoz vezet, ahogyan a számitógéptudomány néha fenyegeti a tájékoztatástudományt. Tudományos eredmények kibontakoztatásához, a társadalom jólétének emeléséhez elsősorban bölcsességre van szükség.

„Avulás" és az idő múlásával kialakuló változások az irodalomhasználatban

Maurice B. LINE - Alexander SANDISON

A szerzők "Obsolenescence" and changes in the use of literature with time cimü cikkét (Journal of Documentation, 1974. Vol. 30. No. 3. 283-350. p.) TÖRÖK Sára tömöritette.

Az "avulás" kifejezés gyakran előfordul a szakirodalomban, de a fogalmat inkább körülirják, mint meghatározzák. Ha avulásról beszélünk, elsősorban tisztáznunk kell, hogy az információ vagy az információt hordozó dokumentum avulását értjük a fogalom alatt. A dokumentumokkal kapcsolatban gyakorlati jelentősége van annak eldöntésében, hogy régebbi állományrészeket mikor lehet selejtezni, milyen lesz egy uj mü várható használata stb. Az információval kapcsolatban azt jelenti, hogy idővel egy információ értéke csökken. Ez a csökkenés bekövetkezhet, ha az információ beépül egy későbbi tudományos munkába, a tudományterület iránt csökken az érdeklődés vagy az információ ténylegesen korszerütlenné válik. Bizonyos tényezők ellentétes irányba hatnak, pl. értéktelennek tartott ismeret jelentőségét felfedezik, esetleg egy másik tudományterületen válik fontossá; előfordul, hogy a nem megfelelő elmélet vagy technológia miatt nem ismerik fel az információ jelentőségét.

Az ismereteket dokumentumban rögzitik, s az információ használhatóságának változását általában a dokumentumok használatán keresztül tanulmányozzák, bár a fent emlitettek alapján a kettő kapcsolata nem egyértelmü. A használatban bekövetkező változások nem jelentik az információ értékének csökkenését (pl. az ok az, hogy a dokumentum nehezen hozzáférhetővé válik).

Az "avulási" vizsgálatokkal két alapvető problémára keresnek választ a kutatók: a régebbi anyag használata mennyire extenziv és milyen mértékben tükrözi ez a használat az értéket vagy relevanciát.

Az "avulás" tanulmányozása főleg annak a változásnak az értelmezése, amely a dokumentum használatában az idő során beáll. Manapság gyakran és sokféleképpen használják ezt a terminológiát. Mivel nem különböztethető meg egyértelmüen a használat csökkenése az értékcsökkenéstől, óvatosan kell eljárni az alkalmazásával. Ha egy könyvtáros ugy találja, hogy régi állománya nagy részét nem használják, nem vonhatja le közvetlenül azt a megállapitást, hogy elavult; - az is lehet, hogy rossz volt a beszerzési politikája.

A dokumentum használatában idővel bekövetkező változásról a legtöbb szerző megállapitotta, hogy a legfrissebb irodalmat gyakrabban használják, mint a 2-3 évesnél régebbieket. Ezt a jelenséget Sandison különböző használat tipusokkal magyarázta. Az egyik a "kiegészitő" (updating), a legfrissebb irodalom széleskörü és állandó figyelése; a másik az "alapvető (basic) használat, amelyik a retrospektiv irodalomkutatásnak felel meg. A két tipus között nyilvánvalóan átfedés van. A tipusok közötti viszonyt Brookes irta le, grafikus müvelettel elkülönitve a két komponenst. A legfrissebb irodalom intenziv használata ellentétet mutat a valamivel régebbi kötetek valamivel alacsonyabb használati szintjével, amely a dokumentumok növekvő korával szükségszerüen exponenciális csökkenést mutat. Az irodalommennyiség exponenciális növekedésével kimutatott bizonyos hasonlóság alapján Brookes, Morse, Elston, MacRae, Krauze, Hillinger szerint az avulás exponenciális változása törvényszerü, és ezt felhasználták egy valószinüségi modell kialakitásához. Kisérleti bizonyitéka nincs ennek a "törvény"-nek, csak intellektuális játéknak tekinthető.

Az "avulás" a használat és az idő közötti kapcsolatot jelenti. Az idő hatása különféle, könnyen összetéveszthető módon nyilvánul meg. A mult idő, az egyes tételek kora a vizsgálat időpontjában; a jelen idő mulása minden münek növeli a korát; a jövő idő hatását a mult és jelen hatásából próbálják megjósolni.

Az idő hatása két módon kutatható. A szinkronikus vizsgálatokat egy megadott időpontban mért használat alapján végzik és összehasonlitják a használatot a használt vagy hivatkozott irodalom kor szerinti megoszlásával. A tanulmányok legnagyobb része ilyen jellegü, többnyire egy meghatározott időszak kölcsönzési adatait használják fel. Ennek a tipusnak egy változata a diaszinkronikus vizsgálati mód: ez több, különböző időpontban végzett szinkronikus vizsgálat eredményeinek összehasonlitásával, a jelen idő mulásával fellépő változások elemzésével kutatja a használat - kor viszonyát. A másik tipus a diakronikus vizsgálat, amely egyes tételek használatának folyamatos megfigyelését jelenti. Kölcsönző könyvtárakban egy-egy mü kölcsönző kártyájának elemzésével lehet ilyen kutatást végezni.

Több kutató (Line, Fussler, Simon) megállapitotta, hogy a kétféle vizsgálat eredményei nem helyettesithetők egymással. A szinkronikus tanulmányban az adatgyüjtéssel rögzitik a használó populációt, a diakronikus tanulmányokban a mintával rögzitett populációt használják. Nehéz elkerülni a szinkronikus és diakronikus tipus, a kor és időpont, a mult idő és muló idő összetévesztését. A használattal, avulással kapcsolatos tanulmányokban számtalan, idővel kapcsolatos meghatározás fordul elő (friss tétel, régebbi tétel, a használat sürüsége stb.), az olvasónak óvatosnak kell lennie ezek értelmezésével.

Az irodalomhasználat kutatásának másik utja az utalások (hivatkozások) vizsgálata. Kérdés, mennyiben tükrözik a tényleges használatot. A könyvtárhasználati vizsgálatok arra az anyagra szoritkoznak, ami a könyvtárban megvan, és amit a használó ismer az állományból. Hivatkozások esetében a források köre bővebb lehet; kérdéses, hogy a hivatkozás jelent-e tényleges használatot. A hivatkozásban szerepet játszik a tekintélyelv, a terjedelemre vonatkozó kiadói megkötések: felhasznált, de releváns információt hordozó müvek kimaradhatnak. Meg kell még jegyezni, hogy átlagban 6-12 hónapos késés van a mü használata és a megjelenés között, idegennyelvü irodalom esetében ez az eltolódás még nagyobb. Az utalások (hivatkozások) főleg a retrospektiv használat mutatói.

A HASZNÁLAT MÉRÉSE

Majdnem minden hivatkozásra vagy könyvtárhasználatra vonatkozó vizsgálat felmérésekre támaszkodik. Ezeket ugy kell megtervezni, hogy elkerüljék az adatok torzitását, pl. egyetemi könyvtárban ne a nyári szünetben vizsgálják a használatot. Az egyes müvek korával kapcsolatos használat vizsgálata alkalmával el kell tekinteni pl. a kötés miatti használatkieséstől. Törekedni kell egyenlő hosszuságu időegységek használatára. Régebbi müveket gyakran összevonnak nagyobb időegységekbe. Összehasonlitáskor az eredményeket egy közös időegységre kell redukálni.

Kiemelkedő fontosságu, az élettartammal összefüggő tényező az irodalom mennyiségi növekedése. Ha egy könyvtárnak 1950-ből 2000, 1960-ból 4000 kötete van, figyelmen kivül hagyva a használatot befolyásoló tényezőket, egy 1970-es használati analizis kimutatná, hogy kétszer annyi 1960-as könyvet használtak mint 1950-eset. Fussler, Simon és Jain a "relativ használatot", Sandison a tételekkel való "konzultációt" számitotta ki, elosztva minden megfigyelt gyakorisági számot az ugyanabban a mintakészletben használatra rendelkezésre álló tételek becsült mennyiségével. Kilgour "használati hányadost", Line és MacRae korrekciós tényezőt alkalmazott. A használható irodalommennyiség számitására Sandison a polcférőhely-foglalást használta, az ebből levezetett használat/méter-t a "használat sürüségé"-nek nevezte.

Az irodalommennyiség növekedésének figyelembevétele a hivatkozásvizsgálatoknál is fontos, állapitotta meg Goffard, Windle és Weiss. Price számitása szerint évi 5 %-os irodalomnövekedési arány esetén 13,9 év alatt duplázódik meg az irodalommennyiség és a hivatkozások 22%-át tartalmazzák mindannak, amit az utóbbi öt évben publikáltak. Krauze és

Hillinger a hivatkozásvizsgálatok során figyelembe vették azt a tényt, hogy a kutatók olvasása elmarad az irodalom növekedésétől. Megállapitották, hogy egy adott cikkben szereplő hivatkozások felezési ideje különbözik az adott cikkre vonatkozó hivatkozások felezési idejétől; az utóbbi kb. 50%-kal hosszabb.

A hivatkozások gyakorisága alapján összeállitott folyóiratrangsorok minősége nem volt elfogadható, mig Garfield be nem vezette a "hatástényezőt", amely a különböző folyóiratok megindulása óta eltelt időt jelenti.

Diakronikus vizsgálatban, az olvasók és a hivatkozó források számának növekedését is figyelembe kell venni. A használat sürüségét egy olvasóra számitják, ehhez hasonlóan a hivatkozás sürüséget forrás-folyóirat egységekre. Ewing a hivatkozás sürüségét egy oldalra számitotta és hivatkozási intenzitásnak nevezte.

A rendelkezésre álló irodalom mérése elvileg egyszerüen megoldható, de a gyakorlatban sokszor kivihetetlen. Folyóiratcimek számlálásával alábecsülik az irodalommennyiséget, mivel az egyes folyóiratok terjedelme idővel változik. A kötetek szerinti számlálást neheziti a kötés és kiadói kötetszámozás eltérése. Lineáris polc-helyfoglalás fejezi ki legjobban az irodalommennyiséget, viszonylag egyszerüen mérhető és közvetlenül viszonyul a tárolási-épitési költségekhez is.

Több szerző (Cole, MacRae, Brookes) javasolta az "avulás" számitását a kumulált egészekből. Kumulált adatokból végzett könyvtárhasználati vizsgálatok nagyarányu torzitáshoz vezetnek, mivel egy könyvtárban nem áll rendelkezésre a teljes irodalommennyiség, selejtezés, szerzeményezési hibák stb. miatt.

AZ "AVULÁSI" VIZSGÁLATOK GYAKORLATI ÉRTÉKE

Régebbi anyag selejtezése és raktározási problémák megoldása a célja ezeknek a tanulmányoknak. Seymour két tanulmánya foglalkozik legkimeritőbben az "avulási" vizsgálatok gyakorlati alkalmazásával. A monográfiák ill. periodikumok selejtezésének problémakörét tárgyalja.

Minden könyvtáros a legkevésbé használt anyagot akarja selejtezni. A használat mértékét, figyelembe véve a költség-hatékonyság szempontját, a használatsürüség/polcférőhely-egység összefüggéssel lehet legjobban kifejezni. Elméletben minden egyes kötetre el kellene végezni ennek kiszámitását. Gyakorlatban a könyvtáros egy véletlen minta alapján próbálja megállapitani a legkevésbé használt anyag kategóriáit.

Az egyes kategóriákon belül már behatóbban tanulmányozhatja az egyedi köteteket. Ez azonban tulajdonképpen nem avulásvizsgálat, csak melléktermékei a kor és a használat összefüggésére vonatkozó adatok. Ilyen jellegü adatok értelmezésénél figyelembe kell venni az adatok valószinüségi eloszlását, amely a Poisson féle eloszláshoz hasonló jelleget mutat.

"Avulási" vizsgálatok segithetik a könyvtárosnak eldönteni, hogy egyes folyóiratköteteket visszamenőleg megvásároljon-e. Természetesen nem a saját állomány, hanem a könyvtárközi kölcsönzés adatai alapján végez ebben az esetben felmérést. A használaton kivül a beszerzés kri-

tériuma még a jövőbeli tárolási költség, a tényleges használat/polcférőhely-egységhez viszonyitva és a beszerzési költség használat/költségegységben kifejezve.

A használattól függően kell dönteni a köttetésről is. Szinkronikus vizsgálattal ki lehet számitani pl. az 1960-as, 1965-ös és 1970-es megjelenésü kötetek relativ használatát. Ha egy folyóirat öt évnél idősebb köteteinek használata is jelentős, akkor édemes köttetni, ha a használat gyorsan és meredeken csökken, akkor köttetés nélkül selejtezhető.

A könyvtári állományépités jobb tervezéséhez nyujtana segitséget a használat alakulásának előrejelzése. Brookes szerint, feltételezve a használat exponenciális változását, a folyóirat "hasznosság"-ának meghatározása alapján lehet előrejelzéseket végezni. Ez az u.n. "hasznosság" azonban változik könyvtárak szerint és minden folyóiratra külön meg kell állapitani. A Sandison által kidolgozott folyóirat-rangsorok sem állandóak. A jelenlegi számitási módszerekkel legfeljebb 5 évre lehet a használat mértékét előre jelezni.

Nem ennyire bonyolult, de szintén bizonytalan a használó népesség változásának előrejelzése. Fussler és Simon megállapitotta, hogy ez is állandóan változó tényező, s diakronikus vizsgálatokban nem lehet tőle eltekinteni. Viszonyitani kell egy tétel adott periódus alatti használatának számát a könyvtárat használók számához. Nemcsak a használók száma, hanem érdeklődés szerinti összetétele is változik, s ez is befolyásolja az állományrészek használatának változását. E téren szintén csak 5 évre lehet előrejelzéseket végezni. Meg kell még jegyezni, hogy a használók számának növekedésével egy tétel használata abszolut mértékben növekedhet, de relative, a könyvtár teljes használatához viszonyitva csökken. Az "avulás" megállapitása ilyen körülmények között tehát vitatható.

Abban az esetben, ha a raktári hely nem bővithető, a könyvtáros a legtöbbet használt folyóiratok kiválogatása érdekében állapitja meg a használat sürüségét. Ilyen raktári viszonyok mellett selejtezésre kerülnek olyan folyóiratok is, melyek használata nem csökken; természetesen figyelembe kell venni a gazdaságossági szempontokat. A selejtezés akkor gazdaságos, ha a más helyről történő kölcsönzési költségek lassabban emelkednek, mint a használat.

A selejtezés szempontjából a használó népesség mérete nem releváns. Egy tétel használatának előrejelzése szempontjából az irodalommennyiség mérete nem releváns, de a használó népesség nagysága már az.

A selejtezést irányitó megbizható szabályok megállapitásához speciális vizsgálatok szükségesek, a jelenlegi módszerekkel nem lehet kielégitő eredményeket elérni.

AVULÁSVIZSGÁLATOK

Tárgyuk szerint a tanulmányok két nagy csoportra oszlanak: könyvtárhasználati és hivatkozásvizsgálatokra. Főleg a természettudományi, müszaki és orvostudományi irodalommal foglalkoznak, az adatgyüjtés többnyire kutatóintézeti vagy tudományos könyvtárakban történt. A szerzők nagyobbrészt kis mintával dolgoznak. Összehasonlitás ritkán végezhető az

eltérő egységek alkalmazása miatt, pl. nincs egységes korok szerinti csoportositás. Sok, főleg szinkronikus vizsgálat élettartam által torzitott adatokat használ, s igy az eredmények félrevezetők.

A könyvtárhasználattal többnyire szinkronikus tanulmányokban foglalkoznak. Analizálják a könyvek kölcsönzésének történetét, kérdőiveket, könyvtárközi kölcsönzést. A tanulmányok elsődleges célja nem az avulás, hanem a szóródás, koncentráció és a legtöbbet használt folyóiratok meghatározása. Némelyik tanulmány levont következtetéseket az avulás jelenségéről is,. és megállapitva a gyors avulást, a rövid felezési időt, a régebbi kötetek selejtezését javasolta. Pl. Hunt - ő irta a legelső tanulmányt a könyvtárhasználatról 1937-ben - megállapitotta, hogy kis könyvtáraknak a folyóiratokat legfeljebb 10-20 évre visszamenően érdemes megőrizni. Harminc évvel később Ash, Brunette majd Redmond javasolták a dátumhoz kapcsolódó mechanikus selejtezést. Ez a javaslat több oldalról támadható. 1. A régebbi állomány kisebb használata nem általános, nagyok az eltérések a különböző folyóiratok között. 2. A legtöbb tanulmány nem azt mutatja ki, hogy csökken a régebbi állomány használata, csak azt, hogy kisebb, mint az uj állományé. 3. Nem veszik figyelembe az adatok nagy variációját. 4. Mellőzik a gazdaságossági tényezőket. 5. Egy könyvtár csak a saját állománya alapján végzett elemzés eredményeit tekintheti mérvadónak.

A monográfiák használatáról több alapos tanulmány jelent meg. Stieg a használatot az állományhoz viszonyitva 1943-ban ugy találta, hogy egy egyetemi könyvtárban az 1930-1939-es anyag a kölcsönzött köteteknek csak 41%-át, az állománynak viszont 80-85%-át teszi ki. Fussler és Simon tanulmányozta a különböző megjelenési idejü anyag használatát egy időszakon át és viszonyitotta a használatot a publikációs periódusokból rendelkezésre álló állománymennyiséghez. Megállapitották, hogy a multbeli használat a legjobb előrejelzés a jövőben várhatóra, és hogy az idővel létrejövő használatcsökkenés nagymértékben függ a tudományágtól. A használók számának növekedésére alkalmaztak egy "normalizációs faktor"-t. Kimutatták a használat enyhe, csak kivételesen erős csökkenését az idővel. Tanulmányukra kevesen figyeltek fel, pedig az avulásvizsgálattal kapcsolatban sok lényeges szempontra felhivták a figyelmet.

Jain megkülönböztetett három kutatásfajtát: a "gyüjtemény minta" (diakronikus jellegü), "kölcsönzési minta" (szinkronikus jellegü) és a "relativ használat" (a hozzáférhető állományhoz viszonyitott használat) módszerét. Lister kialakitotta a kevésbé használt állomány raktározásának modelljét, alapul véve az avulás exponenciális és állandó jellegét. Modelljét három kari könyvtárra alkalmazta. Daniel, Fussler, Parker stb. diaszinkronikus felméréseket végeztek, hogy kimutassák a különböző koru monográfiák használatának sürüségében jelentkező változásokat.

A legrészletesebb folyóirathasználat-vizsgálatot Chen végezte. Sandison az ő adatait felhasználva viszonyitotta a használat-gyakoriságot az elfoglalt polchosszhoz, és eredményei igy nem mutatták a Chen által megállapitott használatcsökkenést. Sandison másik felmérésében, a Science Reference Library szabadpolcon tárolt folyóiratainak használata kapcsán figyelembe vette a publikációk mennyiségi növekedését a folyóiratokban. Eredményei igy sem jelezték a használatcsökkenést.

Érdekes Groos két tanulmánya. Az elsőben a használt cikkek és kötetek számát viszonyitotta a használók számához és kimutatta ennek alapján, hogy a megjelenési dátum alapján a cikkek 21%-ának selejtezése a használók 36%-át érinti. Második tanulmányában kimutatta, hogy a legjelentősebb folyóiratok nyujtják a keresett folyóiratcikkek nagy részét. A legjelentősebb 17 folyóirat teljes sorozatát megtartva több keresett cikket biztosit az olvasóknak (90%), mint ha az 57 folyóiratot - a teljes állományt - megtartja 1946-ig visszamenőleg (85%).

Az avulással-használattal kapcsolatos tanulmányok nem terjednek ki sem a közmüvelődési könyvtárakra, sem a szakkönyvtárakban található népszerü (ismeretterjesztő) folyóiratokra. A monográfiák használatáról végzett felmérések során nem különböztették meg az egyetemi tankönyveket, melyek használata gyorsabban csökken a sok uj kiadás miatt. Kevés figyelmet kapott a gyarapitási politika szinvonala. A meg nem vásárolt anyag nem avulhat el, másrészt, a régi könyv használatlansága nem csak avulás, hanem hibás gyarapitás következménye is lehet.

A könyvtárközi kölcsönzés vizsgálatok előnye az előbbiekkel szemben, hogy mintával dolgoznak. Jó mutatói a beszerzésre érdemes cimeknek.

HIVATKOZÁSVIZSGÁLATOK

A hivatkozás gyakoriságára vonatkozó felmérések eredménye nem azonos a könyvtárhasználatiakéval. Groos tanulmánya kimutatta, hogy a régi kötetek használatának aránya nagyobb a rájuk való hivatkozások arányánál. A hivatkozásvizsgálatok általában egyértelmüen azt mutatják, hogy a régebbi kötetekre kevesebbet hivatkoznak; a könyvtárhasználati vizsgálatok sokszor nem találnak különbséget a régibb és az ujabb dokumentumok használatának sürüsége között.

A hivatkozások sürüségét befolyásolja az, hogy az irodalom mennyire hozzáférhető a használók számára és milyen a hivatkozási gyakorlat. Releváns tételre sem hivatkozhat a szerző, ha a könyvtárban vagy bibliográfiában nem találkozik vele; a szerkesztési gyakorlat szerint is jelentősen változik időnként az egyes cikkekben szereplő hivatkozások száma, amint ezt több tanulmány (Parker, Carter, Lins) kimutatta. Nagyon keveset tudunk arról, milyen különbség van a cikk megirásához elolvasott és a cikk hivatkozásaiban ténylegesen feltüntetett forrásmunkák száma között.

A hivatkozásvizsgálatokra is érvényesek a könyvtárhasználati tanulmányokra vonatkozó kritikák. A legáltalánosabb közös hibájuk az, hogy az avulást nem a sürüségi, hanem a gyakorisági adatokból vezetik le. Nagyon sok tanulmány csak egy forrás analizisét végezte el, s igy nem lehet reprezentativ eredményekhez jutni. Sok minta tul kicsi ahhoz, hogy érvényes legyen a belőle levont következtetés. Közös hiba, hogy szinkronikus jellegü adatokat használnak diakronikus jellegü előrejelzésekhez (Cawkell, Meadows, Sengupta, Stewart).

Teljesen kérdéses a különféle tudományágak irodalomavulási arányát összehasonlitó tanulmányok hitele. Száva-Kováts tanulmánya az eddig megjelent legnagyobb ilyen jellegü felmérés. A gyakorisági adatokból megállapitja, hogy a felezési idő koncepciója nem használható az egy tárgykörön belüli cimek nagy variációja és a kis minták miatt.

Price felezési idő helyett az avulás mértékének jelzésére a friss utalások és a régebbi utalások egyensulyának kiszámitását javasolja.

A hivatkozások időpont szerinti megoszlását vizsgálta több tanulmány. Sandison a nyolc leggyakrabban használt fizikai folyóirat hivatkozásait elemezve ugy találta, hogy az 1960-67 közötti periodus kiadványaira vonatkozó 1969-es hivatkozások közül csak egy folyóirat mutatott valószinüleg szignifikáns korrelációt a kor és az utalás/polcfolyóméter között. A grafikus ábrázolásban az eredmények egy regressziós egyenesnek felelnek meg legjobban.

Különböző időpontból származó forrásokból gyüjtött szinkronikus adatok alapján is lehet vizsgálni a diakronikus hatásokat (ez már "diaszinkronikus" módszer). Az irodalommennyiség növekedésének hatását a felhasznált forrásokra jutó hivatkozások számának megállapitásával korrigálják. A korrekciót figyelembe vevő (Fletcher) és mellőző (Xhignesse, Osgood) tanulmányok eredményei jól illusztrálják a kétféle módszer közti különbséget.

Baum érdekes módszerrel mérte fel egy amerikai és egy angol meteorológiai folyóirat 1944-1964 közötti évfolyamainak hivatkozásait: viszonyitotta az egyes időszakokra vonatkozó hivatkozások arányát az illető időszakban (becslés szerint) publikált irodalommennyiség arányához.

A diakronikus vizsgálati módszer egyik formája a folyóiratok meghatározott csoportjára vonatkozó hivatkozások figyelése bizonyos időszakon át (Kessler, Hearth). Line és mások evvel a módszerrel a folyóiratok önhivatkozásait vizsgálták.

McMurtray és Ginski a Science Citation Index alapján tiz folyóirat cikkeire vonatkozó hivatkozások megoszlását vizsgálták. Megállapitották, hogy a hivatkozások száma a kiadást követő 2-3 évben a legnagyobb.

Oromaner tanulmánya egyike a társadalomtudományi irodalom használatára vonatkozó kevés kutatásnak; szociológiai folyóiratokat vizsgált. A hivatkozásvizsgálatok forrása a tudományos szakirodalom. Amint Garfield megállapitotta, a kutatók sok népszerü, félig tudományos lapot olvasnak, de ezekre sohasem hivatkoznak, bár ez nem jelenti azt, hogy ezek kevésbé fontosak, vagy kevésbé használtak, mint a gyakran citált folyóiratok. Lexikonokban a kiadói politika miatt az utalási lehetőség szükre szabott, a felvett irodalomnak többnyire van saját bibliográfiája, s ezáltal lehetőség van a láncreakció szerinti keresésre. Szemle jellegü folyóiratok teljességre törekvően gyüjtik össze a tárgykör irodalmát. Egy bibliográfiai vagy hivatkozási lista elemzésével meg lehet állapitani egy téma irodalmának kor szerinti megoszlását. Brittain és Line adnak általános utmutatást a hivatkozott források elemzéséhez.

AZ IRODALOMHASZNÁLAT IDŐBELI ALAKULÁSÁNAK MODELLJE

Mi történik ténylegesen a kiadás után az irodalommal? Eljut a könyvtárakba és indexelő kiadványokban megjelenik. Az olvasó az uj irodalommal a könyvtárban találkozik először, az uj szerzemények átnézésekor. A kiadványról tájékoztatnak később a gyorstájékoztató szolgáltatások. Majd hónapokkal vagy évekkel később megjelennek az uj kiadványra vonat-

kozó utalások. Ezek között a használati fokozatok között természetesen időben átfedés van. Összefoglalóan ezek a "kiegészitő" (updating) jellegü használat formák. Az "alapvető" (basic) használat az olvasó érdeklődését ujonnan felkeltő speciális szakterület irodalmának gyüjtését jelenti, függetlenül a kiadás időpontjától. A "kiegészitő" és az "alapvető" használat között is van átfedés, részben ez okozza az ujabb irodalom nagyobb használatát. A kiadást követő 3. vagy 4. évben bekövetkező használatcsökkenésnek semmi köze az "avuláshoz"; inkább azt a tényt jelzi, hogy a "kiegészitő" használat sokkal szélesebb témakört érint, mint az egy témára koncentrált "alapvető" használat. Hivatkozásnál más tényezők is szerepet játszanak: a szerző tájékozottságát mutatja a legfrissebb anyagra való hivatkozással, az ujonnan megszerzett irodalom relevánsabbnak tünik, mint az "alapvető" irodalomkutatás során áttanulmányozott régebbiek, stb. Evvel a tendenciával ellentétes irányba hat az, hogy sok esetben a hiányos vagy lassu tájékoztatás miatt a használó nem szerez tudomást a legfrissebb irodalom egy részéről.

Ugy tünik, hogy az egy-egy cikkben szereplő hivatkozások száma majdnem állandó, legalábbis a legutóbbi években (Gomperts, Cawkell, Price); ezt Gomperts "az állandó hivatkozás törvényének" nevezi. Magyarázata az, hogy az irodalommennyiség növekedésével nő a kutató számára releváns irodalom, növelnie kell a szelekciót. Ez a szelekció a legfrissebb irodalom előnyben részesitését jelenti, mivel az mind fizikailag, mind bibliográfiailag könnyebben hozzáférhető. Ugyanakkor állandó folyamat a kutatási területek specializálódása, szükülése is, ami szintén hat a kutatáshoz szükséges irodalommennyiség alakulására. Fel kell hivni a figyelmet arra, hogy az "állandó hivatkozás törvénye" csak a természettudományokra érvényes. Kimutatták, hogy a társadalomtudományokban lényegesen emelkedett az egy cikkben szereplő utalások átlagos száma.

Az uj kiadványok intenzivebb és a régebbiek kisebb használatát számos szerző megállapitotta. Price ezt "sürgősségi hatásnak" nevezi, bár lehet elég hosszu időszak is, 4-9 év. Line ugy találta, hogy a használatcsökkenés átlagos görbéjétől csak kevés számu, kiemelkedően sokat használt folyóirat tér el. Fussler és Simon kidolgoztak egy "behelyettesitési" elméletet. Szerintük a régebben kiadott könyvek használata azért csökken, mert ujak érkeznek a könyvtárba és inkább azokat használják. Csak egyes kiadványtipusok esetében igaz ez az állitás (kézikönyvek stb.).

Egyes müvek használatának sorsát vizsgálva Garfield arra keresett választ, melyek válnak klasszikusokká és melyekre nem hivatkoznak. Néhány tétel használata gyorsan csökken, másoké állandó, esetleg emelkedik, s rendszerint ezek, melyekre legtöbbet hivatkoznak az első 2-3 évben. Egy mü megkésett felfedezése is előfordul néha.

AVULÁSI ELMÉLETEK

Az irodalomhasználatban az idő mulásával beálló változások magyarázatára igen sokféle elmélet született. Evan szerint a kutatók, mérnökök számának, a kutatások volumenének, tudományos folyóiratok számának növekedése miatt csökken a régebbi tudományos ismeretek értéke. Dennis

szerint az idősebb kutatók munkája veszit jelentőségéből, mivel főleg a fiatalok munkáira hivatkoznak. Price feltételezi, hogy a régebbi ismeretek beépülnek az ujabbakba. Kessler szerint a kutatóknak nincs ideje hosszadalmas irodalomkutatásra és igy főleg a kurrens irodalomra támaszkodnak.

Monográfiák több kiadásának vizsgálata azt mutatja, hogy az uj nem szoritja ki mindig egyértelmüen a régit.

Az avulás jelenségét kielégitően magyarázó elméletet még nem alkottak. Annyi állapitható meg, hogy a dokumentum használata gyorsabban csökken, ha efemer jellegü adatokat tartalmaz (árak, technológiai leirások stb.), vagy ha preprint, munkaközi eredménybeszámoló formájában került az olvasók elé (tehát esetleg később bővebb, alaposabb tanulmány formájában is megjelenik). Lassabban csökken az irodalom használata a leiró, fogalomtisztázó vagy kritikai jellegü dokumentumok esetében.

Ennek a problémának a megoldásához még nagyon soliránya kutatásra van szükség. A különféle kutatások, felmérések összehasonlithatóságát biztositó mértékegységeket meg kell határozni (kormegoszlás, mintanagyság, méret, növekedés stb.). A könyvtárközi kölcsönzés, a hivatkozásvizsgálatok viszonya a könyvtárhasználathoz, a kiadványtipusok használata közötti különbség, a hivatkozási módszerek felmérése stb., mind tisztázásra váró kérdések.

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának tevékenysége 1973-ban és 1974-ben

ZALLÁR Andor

Könyvtárügyünk fejlődése során ujra meg ujra időszerüvé válik azoknak a szervezeti formáknak a megteremtése, amelyek a növekvő társadalmi igények jobb kielégitését igérik. Az eddig kialakult hálózati strukturán belül a kihasználatlan lehetőségek, főleg az együttmüködés területén, ujabb erőforrásokat tárhatnak fel. A kooperációtól várható előnyökről lemondani ma már sehol nem lehet, az együttmüködés különböző formáinak megvalósitása nemcsak egy-egy könyvtár vagy hálózat érdeke, de országos jelentőségü.

Ilyen meggondolások alapján a Müvelődésügyi Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya 1972. év végén a korábbiaknál szélesebb alapokon ujjászervezte az egyetemi könyvtárigazgatók kollégiumát. Ennek során helyet biztositott a Kollégium munkájában az ország minden egyetemi könyvtárigazgatójának és vezetőjének. A Könyvtárügyi Osztály célja, hogy a kollégium ujjászervezésével kiszélesitse az együttmüködést, elmélyitse az egyetemi könyvtárak kapcsolatait, erősitse a Könyvtárügyi Osztály és a könyvtárak közötti véleménycserét és az un. szakegyetemi könyvtárakat - amelyek nem tartoznak a Kulturális (az akkori Müvelődésügyi) Minisztérium közvetlen felügyelete alá - a korábbinál jobban bevonja a könyvtárügy vérkeringésébe.

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának müködési szabályzata szerint a Tanácsnak mint rendszeres munkaértekezletnek és vitafórumnak feladata:

a) az egyetemi könyvtárak szakfelügyeletének segitése,
b) a Müvelődésügyi (ma: Kulturális) Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya és az egyetemi könyvtárak közötti információcsere biztositása,
c) az egyetemi könyvtári munka tervszerü fejlődésének elősegitése helyzetelemző és problémamegoldó tanulmányok, tervek megvitatásával és egyeztetésével,
d) valamint az egyetemi könyvtárakat érintő döntéselőkészitési folyamatban való aktiv részvétel.

A Tanács ülésein rendszeresen részt vesz a Müvelődésügyi Minisztérium Könyvtárügyi Osztályának képviselője, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatója. A Tanács elnöke az egyetemi könyvtárak mindenkori szakfelügyelője, akit e feladattal a Könyvtárügyi Osztály biz meg. Tagjainak információellátása érdekében az ülések irásos anyagán kivül a résztvevő könyvtárak rendszeresen megküldik egymásnak évi beszámolóikat,

a müködésükre vonatkozó hivatalos dokumentumokat és egyéb kiadványokat. Ezáltal a könyvtárak közötti információcseréhez megteremtik az alapokat.

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa ülésein a megtárgyalt referátumok minden esetben gondos előkészitő felmérések, adatgyüjtések alapján készültek. Az üléseken igen élénk viták uj terveket és megoldásokat érleltek s az erre vonatkozó javaslatok a testület egyhangu támogatásával kerültek a Könyvtárügyi Osztály utján az illetékes hatóságok elé.

Az alábbiakban autoreferátumokban számolunk be az ülésen tergyalt témákról.

1973.

A MAGYARORSZÁGI EGYETEMI KÖNYVTÁRAK IRODALOMGYŰJTŐ TEVÉKENYSÉGÉNEK IDŐSZERÜ PÉNZÜGYI PROBLÉMÁIRÓL

CSŰRY István könyvtárigazgató
Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen

A hazánkban müködő közel 2000 tudományos és szakkönyvtár közül 18 (=1%) egyetemi központi és mintegy 460 (=23%) e központok hálózatába tartozó tanszéki, tanszékcsoporti, klinikai stb. könyvtár. Az összes tudományos és szakkönyvtár állományát kitevő mintegy 30 000 000 egységből kb. 10 000 000 (=33%) e hálózatok gyüjteményeiben, ezen belül is kb. 7 000 000 egység (=23%) a központi könyvtárakban szolgálja a tudományos kutatást és a müvelődést. Az egyetemi könyvtárak állománya 1972-ben vétel utján kb. 80 000 kötettel gyarapodott.

Egyetemi könyvtáraink egy része történelmi távlatban is kiemelkedő intézménye a magyar kulturának. Az anyaintézményen belül ellátandó primér funkciójukon tulmenően egyetemi könyvtáraink (mint az országos könyvtári rendszerhez tartozó s annak gyüjtőköri együttmüködésében résztvevő nyilvános könyvtárak) országos jelentőségü irodalomgyüjtési feladatokat teljesitenek.

Az egyetemi könyvtárak évi gyarapodásának kivánatos mértékét különféle megközelitések alapján becsülve 300 000 könyvben és 37 000 folyóiratféleségben jelölhetjük meg. E szintet öt évvel ezelőtt mintegy 65-70%-ig sikerült megközeliteni. 1967 óta azonban a könyvek, folyóiratok árának rohamos emelkedése miatt a folyóiratelőfizetés vonalán stagnálás, a könyvbeszerzés terén állandó visszaesés következett be (1972-ben 7%).

Az ismertetett negativ tendencia megállitása és pozitiv irányba forditása céljából a referátum javaslatokat fogalmaz meg az objektive szükséges irodalomellátottsági szint elérésére, továbbá a gazdasági feltételek ill. az irodalmi bázis hatékonyabb felhasználására vonatkozólag.

A KÖNYVTÁRHASZNÁLAT ÉS A SZAKIRODALOMKUTATÁS OKTATÁSÁNAK HELYZETE AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAKBAN

HÉBERGER Károly könyvtárigazgató
Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtára

A helyzetkép kérdőives felmérés alapján készült. Külön vizsgáltuk a könyvtárhasználati és külön a szakirodalom-kutatási oktatást. A könyvtárhasználati oktatással kapcsolatos helyzetkép egyetemi könyvtárainkban általánosságban kedvező. A 18 egyetemi könyvtár közül 14-ben szervezett formában folyik a könyvtárhasználat oktatása. Nagyon kedvező jelenség, hogy valamennyi egyetemi könyvtárunkban tartanak helyszini bemutatót. A könyvtárismertető előadások és a könyvtári tájékoztatók szakszerüen és pontosan eligazitják a hallgatókat a könyvtár szolgáltatásaiban, a kölcsönzés és a helybenolvasás szabályaiban. Sajnos, 8 egyetemi könyvtár jelenleg még nem rendelkezik tájékoztató kiadvánnyal.

Rendkivül örvendetes, hogy egyetemi könyvtáraink többségében (15-ben) folyik valamilyen formában a szakirodalmi ismeretek oktatása. Komoly eredménynek tekinthetjük az oktatás segédkönyveit, amelyek egyuttal a legfontosabb forrásanyagok adatait is tartalmazzák s igy a vonatkozó szakterületek (kohászat, bányászat, épitészet, közlekedés, orvostudományok stb.) tájékoztató munkájában is jól használhatók. Az oktatásban a hallgatói munka értékelése és lezárása csak néhány egyetemen kielégitő: ahol az indexaláirással fejezik be az oktatást, ill. ahol a szigorlat értékelésébe beszámitják az irodalmazási tevékenységet. Az oktatásra forditott időtartamot szinte mindenütt keveslik és az óraszám növelését javasolják. A helyzetfelmérés jól tükrözi, hogy az egyetemi könyvtárak a lehető legjobban összekapcsolják az irodalmazási oktatást az egyetemi hallgatók munkájával, igy pl. szemináriumi dolgozathoz, évközi feladathoz, tudományos diákköri munkához, szakdolgozathoz ill. diplomatervhez végzik a konkrét irodalomkutatást. Ily módon az irodalmazási ismeretek elsajátitásában a hallgatók maguk is érdekeltek.

Az oktatási vázlatok meggondoltak, s a szük időkeretekben többet nem is lehet kitüzni. Mégis felvethető, hogy a legkorszerübb tájékoztatási eszközökkel (számitógépes tájékoztatás, gyorsindex stb.) csak kevés helyen foglalkoznak. A szakirodalmi ismeretek oktatásában nagymértékben kell a külföldi forrásanyagokat és dokumentációs eszközöket használni, ezért nagyon figyelemre méltó, hogy az egyetemi hallgatók idegennyelv-ismeretét majdnem mindenütt gyengének itélik.

A könyvtárigazgatói tanács tagjai megtekintették a müegyetemi könyvtár munkájáról készült oktatófilmet, az irodalmazási oktatásról készült szines diaképsorozatot, az irásvetitőre készitett szemléltető anyagot, hivatkozási példákat és hallgatói válaszokat az oktatással kapcsolatban.

EGYETEMI KÖNYVTÁRAK SZOLGÁLTATÁSAI ÉS KOORDINÁLÁSUK

KOVÁTS Zoltán könyvtárigazgató
Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára

A 18 egyetemi könyvtár számára kiküldött kérdőiv az alapvető könyvtári tevékenységek szerint csoportositott szolgáltatásokra vonatkozó 74 kérdést tartalmazott. A válaszok összesitésekor elsősorban az tünt fel, hogy a hasonlónak gondolt profil ellenére mennyire különböznek egymástól az egyes egyetemi könyvtárak szolgáltatásai, és az azonos szolgáltatások teljesitésében is mennyi árnyalati különbség ismerhető fel.

A szolgáltatások felmérésének távolabbi célja tulajdonképpen azok koordinálása, vagyis egymás szolgáltatásainak igénybevételére való felhivás volt. A szolgáltatások koordinálásának igényét az a felismerés szülte, hogy sokkal olcsóbb más könyvtár müködő szolgáltatását igénybe venni, mint ahhoz hasonlót ismételten, párhuzamosan létrehozni.

A koordinálható szolgáltatások között első helyen jöhet számitásba a rendelkezésre bocsátás akár könyvtárközi kölcsönzés, akár reprográfiai szolgáltatás formájában. Másodszor a bibliográfiai szolgálat, azután a fordító szolgálat, és legvégül kerülhet sor az elméletileg legegyszerübbnek látszó állománygyarapitás koordinálására. Egyértelmü volt a résztvevők többségének állásfoglalása a tekintetben, hogy egyrészt a mások számára teljesitett szolgáltatás nem lehet dijtalan, másrészt a térités dijából a szolgáltatást teljesitő könyvtárost anyagilag is érdekeltté kell tenni.

Fontos megállapitása volt az igazgatói tanácsnak az is, hogy a legtöbb egyetemi könyvtár fenntartó szerve nem jó szemmel nézi a más könyvtárak számára teljesitett szolgáltatásokat, mert nem érzi feladatának az országos szolgáltatások létesitését és fenntartását. Mivel azonban az egyetemi könyvtárak értékes állományát nem volna helyes az országos tájékoztató szolgáltatások vérkeringéséből kivonni, a létesitésükhöz szükséges beruházási költségeket központi alapból kellene az egyetemi könyvtárak számára biztositani. Az országos szolgáltatások fenntartásának költségeit részben a fenntartó szerv költségvetésében kellene biztositani, a mindenkori müvelődéspolitikai irányelveknek megfelelő mértékben. A szolgáltatás fenntartásának további költségeit az értük járó téritésből kell fedezni.

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa felkéri a Könyvtárügyi Osztályt, hogy a rektori-párttitkári értekezleten vesse fel az egyetemi könyvtáraknak az országos szakirodalmi szolgáltatások rendszerében betöltött szerepének kérdését, és hivja fel az egyetemek állami vezetésének figyelmét arra, hogy ezeknek a fenntartására a szükséges pénzügyi és erkölcsi támogatást biztositsák.

x x x

Az ismertetett témákon kivül részletesen foglalkozott a Tanács a KMK által összeállitott "Tervezet a főiskolák/főiskolai jellegü intézmények könyvtárainak fejlesztésére" cimü anyaggal is. Kivonatos ismertetésre ez alkalommal nem kerül sor, mivel belső anyagnak tekintendő. A Könyvtárügyi Osztály a későbbiekben saját hatáskörében fog foglalkozni az anyagból kinövő normativa-tervezettel.

1974.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK STATISZTIKAI ADATSZOLGÁLTATÁSÁNAK EGYSÉGESÍTÉSE

ZSIDAI József könyvtárigazgató
Nehézipari Müszaki Egyetem Központi Könyvtára, Miskolc

Az egyetemi könyvtárak jelentőségüknél és nagyságuknál fogva olyan fontos szerepet töltenek be a hazai könyvtárügyben, a felsőoktatásban és a tudományos kutatásban, hogy statisztikai módon való sajátos jellemzésük indokolt. Ugyanakkor az egyetemi könyvtárak részéről fokozódik is a szoros együttmüködésre irányuló igény. Az elmult évek tapasztalatai azt mutatták, hogy a közös tárgyalások alkalmával igen nehéz volt az egyes könyvtárak tevékenységének számszerü jellemzése, mivel a statisztikai adatok gyüjtése, feldolgozása és közlése az egyes egyetemi könyvtárakban - az országosan kötelező adatközlés mélységén tul - sok esetben merően különböző. A javaslatban szereplő egységes adatközlés - a hivatalos statisztika méretein belül - olyan területekre terjedne ki, amelyek pregnánsan jellemzik az egyetemi könyvtárakat, amelyekkel jól összemérhető az egyes könyvtárak tevékenysége.

A központi könyvtár és a hálózat egyes adatai egymás mellett szerepelnek, s ezen tul a központi könyvtárra speciálisan vonatkozó - olvasószolgálati stb. - vetületek.

A javaslat készitésénél messzemenően arra törekedtünk, hogy ujabb és tulzott terhet ne rójunk a könyvtárakra. Csak olyan adatok gyüjtését javasoltuk tehát, amelyeket eddig is gyüjtöttek, csupán néhol (az értelmezésben és a közlésben) tértünk el - lényegesen az egyszerüsödés irányába - az eddigi gyakorlattól.

JAVASLATOK AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRHÁLÓZATOK KORSZERŰSÍTÉSÉRE

CSŰRY István könyvtárigazgató
Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen

Egyetemeink könyvtári rendszerét központi könyvtár és tanszéki könyvtárak munkamegosztáson és kooperáción (a szorosan vett tanszéki irodalomszükséglet ellátásának decentralizált, az általános, összetett és a közös könyvtári feladatoknak centralizált megoldásán) alapuló egysége határozza meg. E rendszer megfelelően igazodik az egyetem müködési strukturájához, ezért alapjaiban megtartandó. Továbbfejlesztése vagy reformja ott és annyiban szükséges, ahol és amennyiben az egyetem szervezete, müködése fejlődik vagy módosul, ill. amennyiben azt magában a rendszerben rejlő lehetőségek teljesebb kiaknázása vagy funkcionális nehézségek, hibák kiküszöbölése - egyáltalán: az eredményes és gazdaságos korszerü megoldásokkal való lépéstartás - megkivánja. E tényezők közül a következőket látjuk olyanoknak, amelyek ma a hatékony irodalomellátás ellenében érvényesülnek.

a) A teljesen önálló tanszékek mozaikszerü szervezeti képletét fokozatosan a tanszékcsoportok integrált egységeinek rendszere fogja felvál-

tani. E folyamatot szükségképpen követnie kell az irodalomellátás szervezetének is.

b) Az egyes tanszék tudományszakára szoritkozó irodalom gyüjtése nem teszi lehetővé komplex témák kutatását vagy a speciális tárgy összefüggéseiben történő vizsgálatát.

c) Nem lehet élesen és elvszerüen elhatárolni a rokon (sőt a nem rokon) tanszékek gyüjtését. Szükségszerü párhuzamosságok s ezeknek megfelelő fehér foltok állnak elő a gyüjtésben tanszék és tanszék, ill. központi könyvtár és tanszéki könyvtár viszonylatában. Ez nemcsak gazdasági hátrány, hanem időveszteség és bizonytalansági tényező a kutatásban.

d) Kis könyvtári egységek üzemeltetése sem a tárolás, sem a használat, sem pedig a könyvtári munka szempontjából nem gazdaságos.

e) A jelenlegi, jórészt önkéntességen alapuló könyvtári kooperáció mellett sok könyvtári munka és felelősség terheli az oktatókat, nem érvényesülnek megfelelően a könyvtári szakszempontok, nem lehet a központi könyvtár szolgáltatásait a tanszéki könyvtárakon belül hatékonyan gyümölcsöztetni.

Mindezek alapján javaslom, hogy a (tárgyi, gazdasági és szemléleti) feltételek létrejöttével ill. a tanszékcsoportok szervezésével összhangban, a tanszéki könyvtárak (személyzetükkel, állományukkal, felszerelésükkel együtt) olvadjanak össze tanszékcsoporti könyvtárakká ("tömbkönyvtárakká"). A közös könyvtárak mellett (azok kihelyezett részeiként) a szükségletnek megfelelően létre kell hozni kisebb laboratóriumi (klinikai, dolgozószobai, stb.) kézikönyvtárakat. Az összevont könyvtárak érdemi (tartalmi) vezetéséért a tanszékcsoport vezetője, könyvtári szakszempontból való vezetéséért, hivatali, gazdasági igazgatásáért, s az üzemelés technikai feltételeinek biztositásáért a központi könyvtár vezetője legyen felelős. A tanszékcsoporti gyüjtemények kialakitásában a központi könyvtár is részt vesz, állományának releváns anyagával. A széttagolt könyvtárfejlesztési keretek összevonandók, a tömbkönyvtárat közösen fenntartó tanszékek és a központi könyvtár koordinált beszerzési tevékenységének pénzügyi alapjaként.

AZ EGYETEMEK HÁLÓZATI KÖNYVTÁRAINAK SZERVEZETI, MUNKAÜGYI ÉS BÉRPROBLÉMÁI

(Összeáll.: Keresztényi József, Oláh György és Miszti László)
MISZTI László könyvtárigazgató helyettes
Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára

1. A szervezeti problémákat a referátum a központi könyvtár és a hálózati könyvtárak viszonyának kérdése felől közelitette, annak a kritériumnak alapján osztályozva az egyetemi könyvtárakat, hogy szervezeti felépitésükben van-e külön hálózati és módszertani osztály, illetve csoport, vagy nincs. A tanács ezt nem fogadta el; a tulnyomó többség véleménye szerint a központi és hálózati könyvtárak kapcsolatában a következő négy fokozatot lehet megkülönböztetni:

a) a tanszéki könyvtárak teljesen önállóak, a központi könyvtár csak bizonyos szolgáltatásokat nyujt számukra, de érdemi hatáskörrel hálózati vonatkozásban nem rendelkezik;

b) a hálózati könyvtárak önálló, decentralizált könyvtárakként müködnek, a központi könyvtár funkcionális (szolgáltató, koordináló) szervként müködik, maga az érdemi könyvtári munka (értve ezen a használatot) a decentralizált egységekben történik;

c) a tanszéki könyvtárak a központi könyvtár letéteiként, kihelyezett részeiként müködnek;

d) a decentralizált hálózati egységek költségvetésileg és személyzetileg is a központi könyvtárhoz tartoznak, tehát tényleges szervezeti egységei a központi könyvtárnak, és ebben a szervezeti formában teljes körü könyvtári funkciót látnak el.

Kétségtelen, hogy ez utóbbi szervezeti forma - ami az NDK-ban és Romániában általános, nálunk viszont csak nagyon szórványosan fordul elő - a legfejlettebb.

2. A hálózati könyvtárak munkájának irányitása az adott szervezeti formák következtében rendkivül problematikus. Ugyanis a hálózati könyvtárak az oktatási egységek vezetőinek közvetlen irányitásával müködnek, ebben a központi könyvtár szakmai szempontból nyujt ilyen vagy amolyan segitséget - ami szinte egyetemenként változik. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a szakszempontok érvényesitésére a központi könyvtárnak nincs meg a kellő hatásköre. Ugyanakkor - főként revizori vizsgálatok alkalmával - egy-egy hálózati könyvtárban tapasztalt rendellenességért a központi könyvtárat is felelőssé teszik. Ezért javasolta az előterjesztés olyan értelmü rendelkezés kiadását, hogy könyvtári kérdésekben az egyetemi könyvtár igazgatója - gazdasági jellegü kérdésekben a gazdasági főigazgatóval, igazgatóval egyetértésben - a "rektor helyett" intézkedhessen és kiadott rendelkezései kötelező erejüek legyenek.

3. A hálózati könyvtárak állományának rendezése tekintetében az előterjesztés javasolta egy un. "profiltisztitási" rendelet kiadását, ami az évek folyamán felgyült, a gyüjtőkörbe nem tartozó, és az elavult, fölöspéldánnyá vált anyag kivonását irná elő, egyuttal szabályozván azt is, hogy a könyvtári állományban mit kell álló- vagy fogyóeszköznek, illetve költségként elszámolható kiadásnak tekinteni.

4. A könyvtári létszámnormativa kritériumául a hálózati könyvtárakban az előterjesztés szerint a könyvtári egységek számát kell tekinteni. A javaslat szerint főfoglalkozásu könyvtárosi állás szervezésének a normativáját 5000 (egyesek szerint 10 000) kötetben kellene megállapitani. (Az akadémiai hálózatban ennek normativája 2000 kötet.) Az erre vonatkozó rendelkezésben még a következőket is rögziteni kellene:

a) a hálózati könyvtárosok kinevezése, illetve más egyetemi állásokon levő dolgozók könyvtárossá való átminősitése a központi könyvtár igazgatójának hozzájárulásával történhet (ui. a szervezeti szabályzat eme előirását nem mindig és nem mindenhol tartják be);

b) a meglévő könyvtárosi álláshelyeket átszervezni vagy megszüntetni szintén csak a központi könyvtár igazgatójának hozzájárulásával lehet;

c) a főfoglalkozásu hálózati könyvtárosok más munkára való beosztásához - akár ideiglenes jelleggel is - ugyancsak a központi könyvtár igazgatójának hozzájárulása szükséges.

E javaslat kapcsán merült föl az a gondolat, hogy el kellene készíteni a tanszéki könyvtárosok munkakörének a leirását.

5. A könyvtárosi szakképesités problémáját illetőleg az előterjesztés azzal a javaslattal élt, hogy a hálózati könyvtárakban elsősorban olyan könyvtárosokat kell alkalmazni, akik az illető oktatási egység profiljába vágó felsőfoku képesitéssel, egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkeznek, biztositván számukra annak a lehetőségét, hogy a könyvtárosi szakképesitést megszerezhessék.

A vita során fény derült arra, hogy müszaki, orvosi, de még közgazdasági profilu könyvtárakban is nehéz, mondhatni lehetetlen ennek az előirásnak az érvényesitése. Ugyanakkor viszont rendkivül fontos az idegen nyelvismeret, amit a bérezésben honorálni kell.

A középiskolai végzettséggel rendelkező hálózati könyvtárosok számára az előterjesztés azt javasolta, hogy nekik - az alkalmazástól számitott 5 éven belül - el kell végezniök a középfoku könyvtárosi tanfolyamot, számukra a szakképesitést ez biztositaná.

6. A hálózati könyvtárosok státus- és bérrendezése tekintetében az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa egyöntetüen magáévá tette a javaslatot, nevezetesen azt, hogy számukra a központi könyvtárakéval azonos státus- és bérrendszer bevezetése lenne indokolt. Mivel azonban ennek a bevezetése csak egy uj könyvtárosi státus- és bérrendszerrel egyidejüleg, illetve azon belül lehetséges, átmenetileg fel kellene mérni, mekkora összegre lenne szükség az egyes egyetemi könyvtári hálózatokon belül ahhoz, hogy a hálózati könyvtárosok bére a központi könyvtárban azonos munkaterületen dolgozóknak szintjére emeltessék.

AZ AGROINFORM HÁLÓZATBA TARTOZÓ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK HELYZETE, PROBLÉMÁI ÉS MUNKAEREDMÉNYEI AZ 1973. ÉVI BESZÁMOLÓK ALAPJÁN

GEDAY Gusztáv könyvtárvezető
Kertészeti Egyetem Könyvtára

A hálózatba hat egyetemi könyvtár tartozik. A referátum foglalkozik történeti fejlődésükkel, jelenlegi helyzetükkel és közli az 1973. évi munkájuknak tényszámait.

Az állomány nagysága, az évi abszolut fejlődés, a létszám, a könyvtárhasználat stb. tekintetében a mezőgazdasági egyetemi könyvtárak közül kimagaslik a gödöllői. Az állatorvosi, erdészeti és kertészeti egyetemi könyvtárak közötti csekély eltérést a társadalmi szükségletek magyarázzák. Javitani kell a könyvtáraknak erőfeszitéseiket a figyelőszolgálat és irodalomkutatás területén. Nehézséget okoz a megfelelő reprográfiai berendezések hiánya.

Az ismertetés további részében nem az abszolut számokra épitve elemez, hanem speciális arányszámokhoz viszonyitva. Elsősorban összehasonlitja az egy hallgatóra jutó költségvetési kiadásokat az összes felsőoktatási intézmény között. Az agrárfelsőoktatás e téren mintegy 57%-os plusz eltérést mutat az átlagtól. Ennek ellenére az összes felsőoktatási intézmény könyvbeszerzésre forditott mintegy 25 millió forintjának a müszaki egyetemek 32, a közgazdasági egyetem 4, a tudományegyetemek 28, az orvostudományi egyetemek 12 és az agráregyetemek 7 százalékát használták fel.

A továbbiakban a könyvtárak évi statisztikai adatgyüjtéseire támaszkodva néhány jellemzőbb adat elemzése következik: a könyvtárak állománynagysága, 1973. évi állománygyarapodása és 1973. évi könyvhasználata.

A szakirodalmi állomány nagyságát illetően a szerző a könyv-, illetve teljes állományt egy nappali hallgatóra, egy egyetemi hallgatóra (nappali+levelező), egy oktatóra és egy kutatóra, egy egyetemi dolgozóra és egy olvasóra viszonyitotta. A legkedvezőbb ellátottságot az erdészeti, az állatorvosi és a kertészeti egyetemek könyvtárai mutatják.

Az 1973. évi állománygyarapodás viszonyitása hasonlóan történt, azonban itt a könyv- és a teljes állomány gyarapodásán kivül az alapadatok lehetővé tették a Ft-ra vetitést is. Az egy nappali hallgatóra eső évi könyvgyarapodás 2,6 és 6,1 kötet között ingadozik, ennek összege 244 és 469 Ft között, a teljes állománygyarapitás költsége pedig 953 és 1641 Ft között található. Ezen adatsorok is az erdészeti egyetem legkedvezőbb ellátottságát igazolták, egyuttal azonban rámutattak a debreceni és keszthelyi agrártudományi egyetemeknél a viszonylag alacsony összegü időszaki kiadvány rendelésekre is.

A könyvtárhasználati mutató tekintetében a statisztikai felvétel korlátozott lehetőségei miatt két főbb mutató alakult ki: az egy olvasóra ill. az egy nyilvántartási napra eső könyvtárlátogatók, ill. kölcsönzött dokumentumok száma. Az egy olvasóra eső könyvtárlátogatók száma 7,7 és 29,0 fő között, a kölcsönzött dokumentumok mennyisége pedig 7,1 - 33,4 db között mozgott. E két mutató egybevetése egy-egy könyvtárnál jól mutatja, hogy a hallgatók agrárfelsőoktatási viszonylatban a könyvtárakat többnyire csak tanulószobának használják és nem veszik igénybe az egyéb könyvtári szolgáltatásokat. Kiderült még, hogy az egyetem hallgatóinak és dolgozóinak hány %-a a beiratkozott olvasója a könyvtárnak (33-96% között), valamint az összes olvasónak hány %-a külső olvasó (2-55% között). Mindkét mutató elemzése felhivja a figyelmet az egyes könyvtárak teendőire. A könyvtárak nagyobb hányadát a külső olvasók kevésbé veszik igénybe, viszont ott, ahol erőteljes dokumentációs munka folyik (pl. az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára), minden második igénybevevő külső szakember.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK ÉPÜLET- ÉS HELYISÉGPROBLÉMÁI

HILLER István könyvtárigazgató
Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára, Sopron

Az országos jellegü felmérés elkészitését többoldalas kérdőiv alapján végeztük. A beküldött válaszok összesitése táblázatok formájában történt. A füzött alakban közrebocsátott jelentésnek három része van: az egyes könyvtárakról készitett állapotvázlatok, általános jellegü kiértékelés, valamint a kérdőiv pontjainak sorrendjét követő táblázatos összesités.

Az összesités (sajnos) nem a legkedvezőbb. Általában a közelmultban épült vagy átépitett könyvtáraknak nincs problémájuk. A kérdőivet beküldő 17 könyvtár közül 11 küzd jelenleg raktározási gondokkal, 11 esetben nem elegendőek a könyvtár helyiségei. 10 könyvtárnak lenne szüksége további olvasótermi férőhelyekre.

A legtöbb könyvtárban tulzsufoltak a dolgozószobák, ezek közül is leginkább az állománygyarapitás, feldolgozás, az olvasószolgálat helyiségei. Nagyon sok könyvtár von össze különböző könyvtári munkákat és funkciókat egy helyiségbe. A kézikönyvtári állomány dolgozószobákban való elhelyezése még szükebbé teszi a feldolgozó helyiségeket. Praktikus megoldás a lépcsőházak, a könyvtárhoz vezető folyosók, előterek kiállitó térként, katalógusteremként való berendezése. Technikai helyiségek, könyvkötészet, gépi információs szolgálat csak kevés helyen található.

A 11 hely- és épületgondokkal küzdő könyvtár között vannak olyanok, melyeknek egyelőre semmilyen kilátásuk sincs helyzetük javitására. A leggyakoribb megoldás a bővités, uj helyiségek igénybevétele. Három egyetemi könyvtár uj épülettel, egy pedig toldaléképülettel oldhatja meg problémáit.

* * *

Korai lenne értékelni az Egyetemi Könyvtárigazgatói Tanács két évi tevékenységét. Ennek ellenére máris megállapithatjuk, hogy a Tanács eddigi tevékenysége megfelelő irányban halad, kedvező hatással van az egyetemi könyvtárak munkájára, megfelelő fórum az együttmüködés kiszélesitéséhez, a tapasztalatcseréhez.

Az egy testületbe összehozott sokféle profilu egyetemi könyvtárnak lehetősége nyilik a közös munkavégzés mellett egymás megismerésére, egységes és korszerü hivatásbeli szemlélet kialakitására, erőik összefogására. Mivel a Tanács mindig más nagy könyvtárban ülésezik, a könyvtárak egymás megismerése révén közelebb kerültek egymáshoz.

A hazai legrégibb könyvtörténet új forrásterülete

MEZEY László

Azokban a könyvtárainkban, melyek régi könyvanyagot is őriznek, éppen nem ritkaság az olyan könyvkötés, amely (valamikor teljes) középkori kódex megmaradt darabja. Ezeknek gyüjtése a mult század második fele óta meglehetősen ötletszerüen, inkább tudós kedvtelésként, semmint határozott tudományos programmal folyt. Pedig ezeknek a pergamendaraboknak a jelentősége nem csekély. Minden egyes kódexmaradvány ugyanis hirt ad évszázadokkal ezelőtt elpusztult magyarországi könyvekről, nálunk ismert és hatást kifejtő szerzőkről, müvekről, szellemi áramlatokról. Ebből világosan következik, hogy az ezekkel foglalkozás nemzeti müvelődésünk első öt évszázadának (valójában nagyon hézagosan ismert) viszonyait biztosabban és teljesebben ismertté teheti. Ez volt az a fő szempont, amelyik az alábbiakból kitünően bizony fáradságos és nagy körültekintést kivánó kutatási program kialakitásához és megvalósitásához vezetett.

Az ország jelenlegi területén a középkori kéziratos könyvek, tehát a szorosabban vett kódexek száma valamivel ezer fölött lehet. Ebből magyarországi eredetü vagy már a középkorban Magyarországon használat-

ban volt kódex mintegy 170. A kódexek össz-számához viszonyitva csekélynek mondható magyarországi proveniencia magyarázata az, hogy az ország jelenlegi kódexállományának tulnyomó része 18. és 19. századi könyvgyüjtések eredményeként állt össze. Ezt a helyzetet pontosabban érzékelteti a következő adat: az egyházi könyvgyüjteményekben jelenleg 260 középkori kéziratot tartanak számon, ezek közül 24 a magyarországi eredetü.

Az Országos Széchényi Könyvtár, köztudottan, a 19. században több előkelő, jó izlésü könyvgyüjtő adományával vetette meg kézirattára középkori anyagának alapjait. Ezekben a magyarországi eredetü középkori kéziratok előfordulása többnyire esetleges. A budapesti Egyetemi Könyvtár törzsanyaga, nagy könyvtáraink között, szinte még a leginkább homogén jellegü. Kisebb részben ugyanis a nagyszombati jezsuita kollégium és egyetem, nagyobb részében azonban a II. József-kori kolostorfelosztás anyagából jött létre. Ezt a tényt azért is érdemes megjegyezni, mert a kódextöredékek kutatásának első területét is meghatározta. Az Akadémiai Könyvtár kódexállományáról egészben véve azt kell mondanunk, mint a Széchényi Könyvtáréról.

Figyelembe kell venni azt is, hogy ez az 1000 fölötti, Magyarországon őrzött kódexállomány ugyan Európa számos országát, de koránt-sem főként Magyarországot képviseli, és mennyiségileg is csak éppen hogy eléri a bécsi Klosterneuburg és Schottenstift, valamint a Bécs közelében levő Heiligenkreuz apátságok együttes kódexállományát. Ez az egy példa, melyhez hasonlót számosat lehetne még idézni, elég bizonyságul szolgál ahhoz, hogy a müvelődési és a szellemi müveltséget elsősorban hordozó könyvtörténetünk első századainak megismerésére mily csekély forrásanyaggal rendelkezünk. Hiszen a réges-régen elpusztult magyar könyvtárak, sőt az egész ország hajdani kéziratos könyvállományának csaknem mindig véletlenül megmaradt darabjainak segitségével létrejött (mégoly alaposnak látszó) elemzés is legtöbbször nélkülözi a szükséges adatszerüséget.

Itt merül fel egy kérdés: mekkora lehetett az ország kéziratos könyveinek száma a 16. századi pusztulást megelőzően? A kérdésre teljesen pontos választ adni természetesen lehetetlenség. Hogy a választ mégis megkiséreljük, azért tesszük, hogy valamennyire szemlélhetőbbé váljék az elpusztult és még meglévő anyag egymáshoz való aránya és annak szükségessége, hogy a (nemcsak könyvtörténeti, de irodalom- és eszmetörténeti) forrásanyag pusztulásának következményeit (nemzeti müvelődésünk multjának reálisabb megismerése érdekében) e nehéz könyvtörténeti kutatással csökkenthessük.

A kérdésre - mennyi volt a kódexek száma a Mohács előtti Magyarországon - adható, lehetséges válasz közelébe, mennyiségi problémákról lévén szó, óvatos számszerü becslés segitségével próbálok jutni. A becslés alapja a következő meggondolás: megállapithatók a középkorvégi Magyarország fő könyvgyüjtemény-tipusai, az azokat fenntartó intézmények száma, és minden tipusról egy-két állománypélda. (Könyvtárkatalógus, könyvtárrekonstrukció-kisérlet.) Az állománypélda a könyvgyüjtemény-tipust fenntartó intézmények számával megszorozva (de ugy, hogy az állománypélda inkább az alsó határ felé tartó átlagot jelentse) azt a szám-

beli alapot szolgáltatja, amelynek segitségével a tipus állományátlagát kiszámithatom. E tipusbecslések összesitve adják majd ki az országos becslés végösszegét.

Könyvtártipusaink a következők: székes- és társasegyházak (káptalanok); a királyi és nagyobb városi plébániák, a királyi egyházak (apátságok, prépostságok, lovagkonventek); karthauziak és pálosok; koldulószerzetesek (domonkosok, ferencesek, ágostonosok) és apácakolostorok; plébániai könyvtárak; püspöki és más nagyobb egyházi magánkönyvtárak, továbbá a világiak könyvei; végezetül a Corvina. Ebből az egyházi intézményi, tehát nem egyéni tulajdonban lévő könyvtártipusok együttesen, szerénynek mondható számitással 30 000 kódexet őrizhettek. - A püspöki, más főpapi és nagyobb javadalmasi magánkönyvtárak együttes felbecsülésére nincs becslési alap. De tekintetbe véve a szóbajövő személyek nagy számát és feltételezve némelyikük - például humanista főpapjaink - könyvtárának bizonyára a káptalani könyvtárak állományával is felérő, sőt azt meghaladó méreteit s ezekhez hozzávéve a világiak könyveit, meg Mátyás Corvináját, még további 10 000 kódexszel tulzás nélkül számolhatunk. Igy az ország középkorvégi kódexállománya, inkább a valószinüség alsó határa táján mozogva, 40 000 körül lehetett. Ez elpusztult állománynak mindössze talán 0,5%-áról tudjuk vagy fogjuk tudni, hogy megmaradt.

Hogy ez a becslés egyáltalában nem tulzott, megemlithetjük, hogy a középkori Magyarországénál lényegesen kisebb bajor területen (a salzburgi hercegérsekség nélkül), az 1803. évi szekularizáció (válogatás és részben árverésre bocsátás után még mindig) mintegy 25 000 kódexet tudott csupán a püspökségek és a szekularizált apátságok és prépostságok (számuk 65) könyvtáraiból elsősorban a müncheni udvari könyvtárba és a kerületi könyvtárakba beszállitani. A mi jóval szélesebb tipuskörben mozgó becslésünket tehát már azért sem tudom másnak, mint nagyon óvatosnak mondani, mert a 19. század elejéig az egykori középkorvégi bajor állomány sem jutott el teljes egészében.

A fent megállapitott becslési végösszegből tényleg Magyarországon lévő, tehát kutatható kódexállomány (a külföldön meglévő vagy még feltételezhető kódexek leszámitásával) valójában oly jelentéktelen forrásanyag, hogy középkori könyvkulturánk, nemzeti müvelődésünk Mohács előtti történetéhez, a középkori európai kultura áramlatainak Magyarországra érkezése felismerésének, hatásának megitéléséhez anyagot alig szolgáltat. Abba pedig bele nem nyugodhatunk, hogy szellemi multunk félévezredének története legnagyobbrészben még tisztességes hipotéziseket sem lehetővé tevő adatnélküliségben maradjon. Éspedig azért nem, mert a magyar középkor könyvanyaga nem tünt el minden nyom nélkül. Az elpusztult kódexeket képviselő darabok, darabkák, (tehát töredékek) könyvtáblákként, iratboritókként, könyvkötések tömitőanyagában még megvannak, nem is százával, hanem ezrével.

A töredékek kutatásának indokolását talán hosszadalmasnak tünő válaszban adtam meg. De ezt a hosszadalmasságot a kutatómunka célkitüzésének fontossága és a megokolására forditott gond tette szükségessé. A kutatás célkitüzéseit helyesnek ismerte föl az ELTE Régi Magyar Irodalmi Tanszéke és a gyakorlati megoldásban a Kulturális Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya segitette a munka megszervezését, terveink meg-

valósitását. Mivel nyilvánvalóan hosszu ideig tartó kutatómunkáról van szó, fontos volt megfelelő utánpótlás neveléséről gondoskodni. Ezt a problémát a Régi Magyar Irodalmi Tanszék és az Eötvös Kollégium keretében és segitségével, részben posztgraduális formában sikerült megoldani.

A kutatómunkát, mint emlitettem, a budapesti Egyetemi Könyvtárban volt a legcélszerübb megkezdeni és ez a könyvtár főigazgatójának engedélyével és támogatásával meg is indult. A raktári anyagból kigyüjtött töredéket őrző könyveket jelenlegi raktári jelzetük szerint vettük számba, és azok az előkerülés sorrendjében egyszerü folyószámozást kaptak. Ekkor azonnal megtörtént az előzetes paleográfiai és tartalmi észrevételek rögzitése. A töredéklapos könyv ezután gondos és ügyes restaurátorok kezébe került, akik a töredéket lefejtették, letisztitották, restaurálták és konzerválták. Ők helyezték el a töredékek mindegyikét külön boritékba, és a boritékra rányomtatták a töredéket eddig őrző könyv jelzetét, és ez alá került az ideiglenes fragmentum-szám. Ezek a boritékok tizesével tékákba kerültek, az őrzött anyag számának feltüntetésével. A kutatás és feldolgozás munkája nem folyhat ennek a restaurált állapotban is igen érzékeny anyagnak a szakadatlan elővételével, ezért a töredékeket azonnal négy példányban xeroxoztattuk. A négy példány közül kettő munkapéldány, amire az előzetes paleográfiai vizsgálat, továbbá a szövegazonositás és kollacionálás igazoló adatai kerülnek.

A kutatómunka neheze ezután kezdődik. A paleográfiai datálás, mely az első átnézéskor csak hozzávetőleges volt, megfelelő keltezett kéziratcorpusok segitségével, tovább finomitódik. Ez szolgáltatja ugyanis a tartalmi vizsgálathoz szükséges terminus ante quem-et. A müfaji meghatározás pedig a szerző és mü megállapitásához, szövegtörténeti és szövegkritikai vizsgálatok elvégzéséhez szükséges első körülhatárolást adja. A kiadásokkal, vagy kiadással való összevetés az esetleges variánsoknak az értékét (és ezzel kapcsolatban szövegünk hagyományozástörténeti helyét) kivánja megállapitani.

A szövegazonositásnál nem kisebb jelentőségü a töredék származása kérdésének vizsgálata. E tekintetben a hajdani tulajdonosokra vonatkozó bejegyzések segitenek, és a kötéstáblául szolgáló pergamentöredék alatt meghuzódó, már nem középkori, hanem 16.-17. századi nyomtatvány-, kézirat- és iratanyag, mely a kötés tömitésére, merevitésére szolgált. Igen sokszor volt segitségünkre ez az eddig csak mellékesen vagy egyáltalán figyelembe sem vett anyag, mely utbaigazit a kötésnek (tehát a fragmentum felhasználásának) a helyére, országra, országrészre vagy városra nézve. E szélesebb körü tájékozódás segitségével is töredékanyagunk provenienciájának kérdését nagyon óvatosan kezeltük. Az 1974-ben előkerült anyagot igen szerény becsléssel 60%-ban mondhatjuk magyar eredetünek. E tény magyarázatául szolgál az, hogy a vizsgált anyag tulnyomó részben az egykori nyugati határszél városaiból (Nagyszombat, Pozsony, Sopron) került elő.

Érdekes megemliteni azt is, hogy sikerült-e választ kapni arra a kérdésre is, hogy miért kötötték kódextöredékbe a könyveket. A 17. század elejére különböző okokból érdektelenné vált középkori könyvanyag szolgáltatta ugyanis a legolcsóbb kötészeti anyagot. Ezt világosan megmondja

a nagyszombati egyetemi könyvtárosnak szóló és a budapesti Egyetemi Könyvtárban előkerült tájékoztatás a 17. század első felében Nagyszombatban szokásos könyvkötői árakról. Szükségesnek tartották megemliteni, hogy ha beirt pergamenbe kötik a könyvet, az ár megfelelő módon csökken.

Az ismertetett elvi alapon és módszerrel folytattuk az 1974. évben a budapesti Egyetemi Könyvtár kódextöredékeinek föltárását, azonositását, könyv- és tudománytörténeti értékelését. E munka eredményeképpen 320 középkori kódextöredéket tártunk föl, konzerváltunk, azonositottunk és értékeltünk. E munka során vált előttünk nyilvánvalóvá, hogy még a legszorgosabb kutatás is az iróanyag, esetünkben a pergamen utólagos, tehát kötés céljára történő felhasználásának lehetőségei által korlátozódik. Könyvkötés céljára valóban csak pergamenlapok voltak alkalmasak, és igy érthető, hogy a 320 feltárt töredékből csak 5 darab volt papirkódex maradványa. És ez utóbbiak is csak az un. kisérő- vagy tömitőanyagból kerültek elő.

A várható és valóban kezünkben levő forrásanyag ugyan valóban a 15. század végéig adja meg a remélt könyvtörténeti információkat, azonban nem mindvégig azonos müfaji differenciáltsággal. A 14. század második felétől ugyanis jobbára a liturgikus és zenei kéziratokat irták pergamenre és ezek nagy formátumuk miatt (bőven adtak anyagot) kiválóan alkalmasak voltak 1600-tól kezdődően könyvek kötésére. Viszont a teljesebb középkori kulturális szinképet képviselő kódexeket a 15. században már szinte kizárólag papirra irták.

Ebből a mennyiségre nézve is tekintélyes töredékanyagból merithető tudományos következtetések, tanulságok már a most folyó vizsgálatok alapján is felülmulják előzetes várakozásainkat. Igy például mig müvelődésünk 1200-ig terjedő két első évszázadában legfeljebb 10 magyarországi kódexet tarthattunk számon, az e korból származó töredékek száma 35. Az egyetemi iráskorszak és kultura magyarországi hatását eddig adat és anyag hiányában alig-alig vizsgálhattuk. Ma már e vonatkozásban is a 13. századból és a 14. század elejéről közel félszáz irásos emlék áll rendelkezésünkre. 80-nál több a hangjegyes töredékek száma és ezek a zenetörténeti és közelebbről a zenepaleográfiai vizsgálatokat fogják biztosabb alapra helyezni. Általában elmondhatjuk, hogy az előkerült töredékanyagban az irodalomtörténeti, müvelődés- és tudománytörténeti vonatkozásu értékes darabok száma oly nagy, hogy azoknak még csak hozzávetőleges ismertetése is külön tanulmányt kiván. A vizsgált töredékanyag részletesebb tudományos méltatását 1974. október 9-én az Akadémiai Könyvtörténeti Munkabizottság felolvasó ülésén végeztem el.

1975-ben a budapesti Központi Szeminárium könyvtárának (mely a mult század első felében az Egyetemi Könyvtár duplumkönyvtáraként jött létre) töredékanyagát kivánjuk feldolgozni. Ezt az elgondolást az az egyszerü állománytörténeti tény indokolja, hogy a jelenleg két könyvtárban őrzött régi könyvanyag származásának problémái lényegében azonosak. Háromszáz, töredéket tartalmazó könyv kigyüjtése megtörtént. Tapasztalataink alapján az évi munka mennyiségi keretben a 300 töredéket nem haladhatja meg. Ennyi töredék restaurálása és feldolgozása egy-másfél

év alatt elvégezhető és az eredmény publikációra előkészithető. Munkánk eredményét Fragmenta codicum Hungariae cimen kivánjuk majd közzétenni.

A 15. század közepén a veszprémi káptalan könyvtárában mintegy másfélszáz kódexet őriztek. Az 1974. év töredékkutatása (ennek a hajdan létezett, de teljesen elpusztult, a maga korában mégis jelentősebb könyvtárállománynak analógiaként felhasználásával) könyvtörténetünket két teljesen eltünt, a veszprémihez hasonló nagyságrendü könyvtárnak az ismeretével ajándékozta meg. Joggal várhatjuk a most elkezdett évtől is ugyanezt. Könyvkulturánk annyira hézagos ismerete tehát korábban el sem képzelt mértékben növekszik és gazdagodik e kutatás révén. Nem alaptalan az a reményünk sem, hogy ezzel a rendkivül nehéz, tudományosan és technikailag egyaránt igényes munkával a magyarországi középkori müvelődésnek a kor európai könyvkulturájában és müvelődéstörténetében elfoglalt helyét elképzelhető nagy biztonsággal jelölhetjük majd ki.

Romániai könyvtárakról

(Adalékok egy tanulmányút nyomán)

SONNEVEND Péter

Az alábbi általános képet azzal a megjegyzéssel közöljük, hogy a szerző programja nem tette lehetővé a magyar nemzetiség könyvtári ellátásának külön tanulmányozását, ezért e kérdésre egy későbbi számunkban vissza kívánunk térni. (-a szerk.)

EGY KIS STATISZTIKA

Románia lakosságának száma meghaladta a 20 milliót. 1955-től 1973-ig az ország összes könyvtárának állománya 68,2-ről 129 millióra (189%), az olvasók száma 5,3-ről 8 millióra (151%), a kölcsönzött kötetéké pedig 56,2-ről 82,6 millióra (147%) nőtt. 1973-ban a lakosság 22,3%-a a közművelődési könyvtárak beiratkozott olvasója (1).

Az összegező jellegü adatokból ilyen hosszu távon két tendencia olvasható ki. Bővült a használók száma (extenziv irány, demokratizálódás): a mindenkori lakossághoz viszonyitva a teljes olvasóarány korábban a 30, mostanában a 40%-hoz áll közelebb. Eközben azonban stagnált az egy olvasóra jutó kölcsönzés-használat száma (az olvasói érdeklődés indexe: kölcsönzött kötet/olvasó 1955-ben 10,6, 1973-ban 10,3). Egy fokkal részletezőbb adatok szerint (2) 1971-ben 22 468 könyvtár összesen 119 milliós állománnyal rendelkezett (49 millió, azaz 41% jutott a közművelődési, 31 millió, 26% az általános és középiskolai könyvtárakra). Ugyanezen évben 8224 könyv (egyharmada brosura terjedelmü) és a napilapokon kivül 622 periodikum (ebből 60 a gyerek-, vicc- és egyéb közhasznu lap) jelent meg.

A statisztikai megközelités 1968-ra vonatkozóan tovább finomitható (3). A forrástáblázat alapján végzett számitás szerint ekkor az összes könyvtártipusban 7,93 millió olvasót regisztráltak, közülük 4,6 millió, 58% jutott a közművelődési könyvtárakra. Ez az akkori lakosság mintegy 24%-át tette ki, tehát valamivel magasabb, mint öt évvel később. A közművelődési könyvtárak csoportján belül szakszervezeti a 6640 intézményből 3715 (56%), a 42,3 milliós állományból 11 (26%), s az olvasók közül 1,02 millió (22%). A szakszervezeti könyvtárak átlagos adatai: 2961 kötetes állomány, 274 olvasó (11 kötet/olvasó), mig az államiaké (tanácsiaké): a 219 városi könyvtárra vonatkozóan 45 ezres állomány, 3670 olvasó, (részben már körzetesitett) 2706 falusi könyvtárra: 7940 kötet, 1000 olvasó (az olvasóellátottság indexe, falusi és városi összevontan: 8,6 kötet/olvasó). Az olvasóérdeklődés, mint láttuk, országosan 10 kölcsönzés/olvasó körüli értéket mutat, ezen belül a városi könyvtárak esetében

15-20 körül mozog, a falusiaknál nem éri el a 10-et, a szakszervezetieknél (és iskolaiaknál) 5-7 kötet/olvasó (4).

A tanácsi közmüvelődési könyvtárak állományát véve alapul, 1968-ban megközelitően 1,6 kötet jutott országosan egy lakosra, 1973-ban 1,8 volt az átlag (nálunk 1969-ben 1,6, 1973-ban 2).

Egy uj könyv átlagértéke 10 Lei körül van (brosurákat is beleértve). A könyvek jelentős hányada papirkötésü, s igy a könyvtárakat érzékenyen érintette, hogy pár éve a központi könyvtárellátó, mely a kötést is végezte, beszüntette müködését.

A TANULMÁNYÚT PROGRAMJA

A kulturális egyezmény keretében biztositott tizenöt napra azzal a feladattal indultam, hogy elsősorban a társadalomtudományi tájékoztatás romániai helyzetét ismerjem meg. A Kulturális Minisztériumunknak megfelelő Szocialista Müvelődési és Nevelési Tanács (Consiliul culturi şi educaţie socialistă - CCES) vendégeként és programja alapján lehetőségem nyilott - szinházi előadások és muzeumok megtekintésén kivül - számos tudományos és közmüvelődési könyvtár felkeresésére, a fővárosban és vidéken egyaránt.

A meglátogatott intézmények:

- Bukarestben : Központi Állami Könyvtár (ÁK)
  Egyetem Központi Könyvtára (EK)
  Sadoveanu Fővárosi Könyvtár (FK)
  Társadalom- és Politikai tudományok Tájékoztatási Központja (TPTTK)
  a CCES-hez tartozó területek Szakmai Továbbképző Intézete (SzTI)
  Tudományos Akadémia Könyvtára (TAK);
- vidéken: Megyei Könyvtár, Constanţa
  Városi Könyvtár, Mangalia
  Megyei Könyvtár, Galaţi
  Megyei Könyvtár, Galaţi lakótelepi filiáléja
  Szakszervezeti Müvelődési Központ könyvtára, Galaţi
  Megyei Könyvtár, Iaşi
  Eminescu Központi Egyetemi Könyvtár, Iaşi (EKI).

IRÁNYÍTÁS - FELÜGYELET

Az irányitásra általánosságban a nagymérvü centralizáltság jellemző, s ebben az állami és pártirányitás szervezetileg nem különül el. A CCES a közmüvelődési és müvészeti tevékenység olyan főhatósága, amely állami (miniszteriális) jellege mellett egyben a központi pártapparátus szekciója is az adott területen (a CCES elnöke egyben a KB titkára). Az 1970-ben létrehozott szakositott akadémiák - agrár-, orvos-, illetve társadalom- és politikai tudományos - közül az utóbbinak (mely a TPTTK főhatósága) elnöki

tisztét a KB apparátusának osztályvezetője tölti be. Megyei szinten a tanácselnök és első titkár egy személy.

A könyvtárak tekintetében a struktura nem törekszik egységes irányitásra. A CCES hat igazgatóságnak nevezett szervezeti egységből áll, ezekből három ágazati jellegü - 1. előadómüvészetek (szinház, zene, cirkusz stb.); 2. könyvkiadás, sajtó- és filmügy; 3. felnőttoktatás (könyvtár, muzeum, müvelődési házak) -, a többi funkcionális (külföldi kapcsolatok - gazdasági - személyzeti, az utóbbihoz tartozik az SzTI). A felnőttoktatási igazgatóság keretében egy-két munkatárs foglalkozik a könyvtárakkal. A CCES felügyelete alá az ÁK-n kivül a közmüvelődési könyvtárak tartoznak. Az oktatási intézmények felügyeletét az Oktatási Minisztérium végzi, az EK-nak hálózat-központi szerepe van az általános, közép- és felsőoktatási könyvtárak körében. Hasonlóképpen könyvtárfenntartók, tárca-joggal a Román Tudományos Akadémia, illetve a szakminisztériumok.

A CCES munkatársai közvetlen kapcsolatban vannak a megyei szintü könyvtári instruktorokkal, a káderfejlesztés és -irányitás a személyzeti igazgatóság feladatát képezi. A közmüvelődési könyvtárak szakmai-módszertani irányitásában a CCES támaszkodik az ÁK-ra, az ott müködő Módszertani Kabinetre. A mintegy 20 fős kabinet - az olyan országos hatósugaru munkák mellett, mint szakmai információs kiadványok, ajánló bibliográfiák szerkesztése, olvasásszociológiai kutatás stb. - jelenleg inkább instruktori-instruálási irányban fejt ki tevékenységet, a tervező-fejlesztő jelleg még nem bontakozott ki.

Egy-egy megyei hálózat centralizált egységként müködik. A megyei könyvtár a tanácstól kapott anyagi eszközökből az egész hálózat számára gyarapit, emellett módszertanosai révén támogatja a helyi intézményeket, továbbképző tanfolyamokat szervez. A gyarapitás az egyes kiadók tervei alapján folyik (nem lévén a mi "Uj Könyvek" kiadványunknak megfelelő segédeszközük).

A CCES korábbi közmüvelődési könyvtári szaklapja, a Revista bibliotecilor (és változata, a Könyvtári Szemle) 1974-ben megszünt, a könyvtári témák ezentul az Indrumătorul cultural (megfelel a mi Népmüvelésünknek) lapjain kapnak helyet, méghozzá negyedévi mellékletként, fél számnyi terjedelemben (Biblioteca. Buletin trimestrial de biblioteconomie). Az Indrumătorul cultural nemzetiségi nyelvü változatai - nem azonos tartalommal - a Müvelődés, illetve a Volk und Kultur.

KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKBAN

1968-ban közigazgatási reformra került sor: a korábbi tizenhét régióból (mely százon felüli járásra tagozódott) 40 megyét hoztak létre. 1971-re az átszervezés könyvtári vonalon is befejeződött. Ma tehát - a fővárost leszámitva - 39 megye központi könyvtára közül 16 volt regionális könyvtár, a többit járási-városi könyvtárakból fejlesztik ki. Az általam látott megyei könyvtárak korábban regionális hatókörüek voltak. Fokozatos szint-kiegyenlitésre törekednek. A korábbi Dobrudzsa régió könyvtári központja Constanţa volt 56 dolgozóval, a régió kettéosztásakor megyei szék-

hely lett Tulcea is. A kiegyenlítés mindkét irányban hat: Constanţában a dolgozók száma jelenleg 44, Tulceaban 7-ről 16-ra nőtt. A többi felkeresett megyei könyvtárban is 40 körüli a létszám, közülük 25-30 fő dolgozik könyvtárosi munkakörben, a felsőfoku végzettségüek száma a három helyen: 6-10-13.

A romániai megyék átlagos lakosságszáma megfelel a hazainak (kb. félmillió). A látott megyeszékhelyek mintegy 200 ezres nagyságuak, rajtuk kivül még néhány városi és 50-60 községi település van megyéikben. Constanţa megye lakóinak száma 520 ezer, tanácsi könyvtáraiban 80 ezer olvasót lát el (15%), a megyeszékhely 200 ezer lakójából 18 ezer az olvasó (9%) - a 60-as évek közepe óta lassu csökkenés tapasztalható. A megyeszékhelyeken a központi intézményt 2-3 városi filiálé támogatja, például a galaţi filiálé egy 40 ezres lakótelepen müködik és 2800 olvasója van. Az olvasók mintegy fele tanuló; technikus, mérnök és egyéb értelmiségi kb. 20, munkás 10-15%. A megyeszékhelyeken a 18, 18 illetve 25 ezer olvasó 340 - 380 - 500 ezer kötetet kölcsönzött 1973-ban (20 kölcsönzés/olvasó).

Ugyanezen intézmények teljes állománya 500 - 370 - 250 ezer könyvtári egység, évi könyvgyarapodásuk pedig 20 - 20 - 15 ezer példány (mintegy 3500 cimből). 1974-ig hozzávetőlegesen 30-400 időszaki kiadványt járattak (ebből 20 - 40 külföldi), ez most egy ujabb keletü takarékossági intézkedés után 50-70 román napilapra-folyóiratra korlátozódik. Ebben a vonatkozásban fokozottan rászorulnak a város felsőoktatási vagy vállalati-intézményi szakkönyvtáraira. Mindhárom városban több olvasóterme is van a könyvtárnak, ezek azonban - a iaşi-i kivételével - inkább emlékeztetnek tanulószobára, mintsem kézikönyvtárral felszerelt könyvtári mühelyre.

A 30-35 ezer lakosu Mangalia, a hires tengerparti üdülőhely könyvtára 25 ezres állományával, két dolgozójával 3 ezer olvasó számára évente 25 ezer kötetet kölcsönöz, éves gyarapodása 500 tételből ezer példány könyv.

A megyei könyvtárakban - a látottakon kivül még vagy fél tucatban is - jelentős ajánló, és főleg helyismereti bibliográfiai munkát fejtenek ki, két-három magasan kvalifikált dolgozó közremüködésével. A 60-as évek második felétől kurrens éves helyismereti bibliográfiát adnak ki (évi 2500-4500 tétellel), retrospektiv sajtóbibliográfiát és repertóriumokat szerkesztenek, a megye nevezetes alkotó személyiségeiről biobibliográfiai lexikont állitanak össze stb. Mindhárom könyvtár foglalkozik - esetleg más intézményekkel együttmüködve - a megyei központi katalógus gondozásával, kurrens megyei könyv- vagy folyóirat-gyarapodási jegyzék előállításával.

Az utóbbi években nagy figyelmet szentelnek az audio-vizuális eszközöknek. Egy-egy megyei könyvtár több ezres lemez- és magnószalaggyüjteménnyel (zenei és irodalmi felvételek), jól felszerelt lehallgató helyiséggel rendelkezik. A könyvtárak irodalmi és ismeretterjesztő előadásokkal is igyekeznek bőviteni közönségkapcsolatukat.

Külön érdemes szólni a fővárosi könyvtárellátásról Bukarest a maga több mint másfél millió lakosával az ország népességének mintegy 7,5-8%-át tömöriti. Az egyes könyvtártipusokban regisztrált országos olvasói létszámokból a főváros részesedése: városi - 11, felsőoktatási - 40, általános iskolai - 7 (!), középfoku oktatási - 12, vállalati-intézményi - 19, szakszervezeti - 24% (1968-as adatok szerint). A teljes fővárosi olvasólétszám

eléri a lakosság 45%-át. A közmüvelődési könyvtárak olvasója a lakosság mintegy 23%-a, akárcsak Budapesten, sőt a két intézménytipus részesedése is azonos az olvasók számát tekintve (tanácsi - 27, szakszervezeti - 63%).

A fővárosi tanácsi hálózat a központon kivül egy-egy gyermek- illetve ifjusági könyvtárból és további ötven filiáléból áll, 1974 őszén elindult az első bibliobusz (3500 kötet és lemez, 12 kölcsönzési pont, naponta két helyen áll meg).

A Sadoveanu Fővárosi Könyvtár és hálózata együttes adatai:

- állomány: kb. 1,7 millió, ebből a központban 190 ezer; 1,1 kötet/lakos
- gyarapodás: 100 ezer kötet könyv, periodikum (most) - központban 36, egy-egy filiálében 6-6
- olvasó: 110 ezer, lakosság kb. 7%-a (Budapesten a Központtal: 9,3%)
- olvasóellátottság: teljes állományra - 15,5 kötet/olvasó; gyarapodásra - 0,91 kötet/olvasó
- kölcsönzés: 2,5 millió kötet
- olvasóérdeklődés: 22,7 kölcsönzés/olvasó.

A Központ gyakran rendez müsoros esteket, gondozza Bukarest helyismereti bibliográfiai évkönyvét, ujabban tanulmányozzák az olvasók használati szokásait, ezen belül a gyerekek irodalmi érdeklődését (a legolvasottabb mai ifjusági irók számára "dijat" is alapitottak).

TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRAK

Romániában öt jelentős általános tudományos könyvtár müködik - és részesül kötelespéldányból: ÁK, TAK, valamint a három felsőoktatási centrum központi könyvtára (EK, EKI, Kolozsvár). Mindegyik milliós gyüjtemény, igen gazdag gyarapodással (TAK-ban 7600, EKI-ben 3600 kurrens folyóirat). Nemzeti könyvtárnak számit az ÁK mellett a TAK is (1901-től 1954-ig, az ÁK alapitásáig egyedül volt). A nemzeti bibliográfia terén munkamegosztással élnek: a TAK felelős a retrospektivért 1952-vel bezárólag, az ÁK a kurrensért. A TAK több retrospektiv nemzeti szakbibliográfia (matematika, irodalomtörténet, agrártudomány) mellett két kötetben kiadta az 1790-1858 között megjelent román időszaki kiadványok repertóriumát. Államilag gondozott kurrens nemzeti bibliográfia 1952-től van, ezt a Könyvkamara inditotta el, majd 1955-ben vette át az ÁK. Jelenleg három sorozat jelenik meg: a könyveké és a folyóiratrepertórium kéthetenként, 1971-től ETO-szakrendben, a zenemüveké (kották és lemezek) pedig negyedévenként. Ez utóbbi 1968-ban indult (5).

A bibliográfiai füzetekben található leirások érdekessége, hogy a katalóguscédula szerkezetét követik. Az ÁK látja el ugyanis a könyvtárakat nyomtatott cédulával (évi 3 millió darabot terjesztenek), s gazdaságosabbnak itélték ezt a megoldást, hogy csak egyféle cimleirás készül. Az ÁK-ban folynak az előkészületek a nemzeti bibliográfia lényeges kiterjesztésére. Összesen 10 kurrens szériát fognak szerkeszteni. A jelenlegi három utániak: 4. sajtóbibliográfia, 5. hivatalos kiadványok, 6. tér-

képek, 7. disszertációk, 8. ikonográfikus (vizuális) dokumentumok, 9. aprónyomtatványok, 10. daco-romanica. Ezek éves kiadványok lesznek, 1971-es inditó tárgyévvel, a visszamenőleges feltárást - 1964-ig - kumulált kötetekben rögzitik. A daco-romanica ugyanazon hármas gyüjtési elvet követi, mint a hungarica.

Az ÁK évente kiadja - ETO-szakrendben, utalásokkal - a külföldi folyóiratok országos lelőhelyjegyzékét. 1974-től összevonják az eddigi két sorozatot (1973-ban vétel utján 991 könyvtárban 9850, cserével 149 könyvtárban 11 332 tétel).

Hasznos információs segédeszközként gondozza az ÁK 1957 óta a Nem publikált bibliográfiák évkönyvét, ennek alapján a használó közvetlenül a bibliográfiát előállitó helytől ingyenes másolatot kérhet. Az EK ugyancsak évente ad ki áttekintést a felsőoktatási könyvtárak tájékoztató kiadványairól, összeállitásairól.

A külföldi könyvekről 1967-ig évente kétszer adott ki az ÁK országos gyarapodási jegyzéket, 1968-tól havi füzetek jelennek meg, tudományági sorozatra tagoltan. Az ÁK jelenleg hét (filozófia, tudomány és kultura, történelem, közgazdaságtudomány, müvészet és sport, földrajz-geológia, biológia), a TAK négy (nyelvtudomány, irodalom, matematika, fizika), az EK egy (pedagógia) sorozatot szerkeszt, a többit ágazati tájékoztató szervek adják ki. A teljes áttekintésre az ÁK éves kumulációi szolgálnak (2-3 éves késés, ETO-szakrend, betürendes mutató, kb. 35 ezer tétel).

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁJÉKOZTATÁS

A 60-as években a romániai könyvtárak határozott lépéseket tettek a tájékoztatási tevékenység fejlesztésére, igy dokumentációs központokat hoztak létre a TAK, az EK stb. keretében, majd sor került önálló tájékoztatási központok kialakitására is. Igy természetes volt, hogy amikor megteremtették a szakositott tudományos akadémiákat, akkor tájékoztatási központokat rendeltek melléjük. A TPTTK (Centrul de informare şi documentare în ştiinţele sociale şi politice - C.I.D.S.P.) 1970 julius 1-én kezdte müködését, magvát egyébként a TAK dokumentációs központja képezte. Ennek funkciója: szolgáltatás és rendszerkoordinálás (legalábbis a nem indokolt párhuzamosságok kiküszöbölése). 1974 tavaszáig - amikor egy felső szintü határozat az intézmény dolgozóinak létszámát 117-ről mintegy egy tizedére csökkentette - a TPTTK igen jelentős szétsugárzó tájékoztatási tevékenységet fejtett ki (6).

A TPTTK szakirodalmi bázisát egyebek mellett 1000 külföldi társadalomtudományi folyóirat képezte (feldolgozás után ezeket leadták az akadémiához tartozó két tucat társadalomtudományi kutatóhely valamelyikének). Tájékoztató munkájukkal egyrészt a felső (akadémiai és párt) szintü irányitást látták el gyorsinformációkkal, másrészt a belföldi kutatók számára tártak fel és közvetitettek évente mintegy 50 ezer eredeti közleményt. A külföld tájékoztatására pedig angol illetve orosz nyelvü referáló folyóiratban ismertették a romániai publikációkat.

Munkájuk méreteiről éves kiadási tervük adhat képet (7):

1. Colecţia: progrese, direcţii, tendinţe cimen tiz interdiszciplináris témában (ipari esztétika, munkaerő, marketing stb.) évente összesen 51 számban szemletanulmányok;
2. Biblioteca documentară... sorozatcimmel évente néhány kötetnyi fordításgyüjtemény (pl. amerikai szociológia);
3. Nyolc tudományterületen (közgazdaságtudomány, filozófia-logika, történelem-régészet, pszichológia, szociológia, irodalom- és müvészettörténet és -elmélet, nyelvtudomány-filológia, jogtudomány) párhuzamos bibliográfiai illetve referáló folyóirat, évente összesen 80 számban;
4. Publicaţii metodologice de profil sorozatcim alatt elemzések - évi három számban - a társadalomtudományok korszerü kutatási módszereiről (matematikai modellálás).
5. A külföld tájékoztatására: évi 4-4 számban Romanian scientific abstracts social sciences - Rumünszkij bjulleten' naucsnoj informacii. Obscsesztvennüe nauki.

Ma a TPTTK (12 munkatársával) havi intern kiadványban áttekintést ad a felső vezetés számára a legfontosabb belföldi társadalomtudományi kutatási eredményekről, kimutatást készit a párt programpontjaihoz kapcsolódó friss szakkönyvtermésről (ugyancsak belföldi), s néhány lényeges külföldi könyv vagy tanulmány fordítását gondozza - szintén belső felhasználásra. A TPTTK 1974-ben informatikai szakfolyóiratot inditott el Metodologia şi sociologia informaţiei cimen, főszerkesztője M. Ioanid, a TPTTK vezetője.

Érdemleges munkát végez az EK is. Bizonyos egyetemi könyvtári funkciók (bibliográfiai kalauzok egyetemistáknak, jegyzék az oktatók publikációiról stb.) mellett évente néhány tematikus bibliográfiai-referáló gyüjteményt adott ki (pl. az 1972-ben elkészült, s a kiscsoportok szociológiájával foglalkozó összeállitás 67 tanulmány részletes referátumát és további száz tétel cimforditással ellátott bibliográfiai leirását tartalmazza), s az oktatók gyorsinformálására kéthetente current contents-tipsu eszközt állit össze (Din sumarul periodicelor străine, Ştiinţe sociale cimen, 200 példányban, számonként 30-40 külföldi társadalomtudományi folyóirat tartalomjegyzéke cimmásolattal kisérve), mely évente mintegy száz folyóirat áttekintését biztositja. Másolatszolgáltatásra azonban az EK nem vállalkozik.

SZAKMAI TOVÁBBKÉPZÉS

1971-ben törvény született a szakemberek rendszeres, 4-5 évenként megujitandó továbbképzéséről. A CCES még az évben létrehozta az SZTI-t, a müvészeti és közmüvelődési káderek továbbképzésére. Itt, az országos szinten az egyes szakterületek vezető munkatársaival foglalkoznak, egymásfél éves levelező tanfolyam keretében. Harminc szakember-kategóriában mintegy 3500 főt érint ez évente, ezen belül öt kategória (tanácsi felügyelők, városi, községi könyvtárvezetők stb.) a könyvtárosoké, évi létszámuk mintegy 200 fő (megyénként 3-5). Az Intézet létszáma 40 fő,

ebből 17 szakelőadó. A képzés szerkezete: a képzés ideje alatt az adott csoport számára néhány összejövetelt szerveznek (tematika kijelölése az általános irányelvekből, egy-két témából előadás, konzultáció, tapasztalatcsere); egy konkrét kérdésről a hallgatók záródolgozatot (tanulmányt) irnak; majd a képzési idő végén ezt megvédik, levizsgáznak az egész tematikából és vaskos teszt-anyagot töltenek ki. Az SzTI mindezek alapján a hallgatóról véleményt fogalmaz meg a főhatóság személyzeti igazgatóságának. Az SzTI hallgatói a későbbiekben a megyei szintü továbbképzés szervezői-előadói.

JEGYZETEK

1. Vlădescu, George: Sistemul bibliotecilor din România. Trei decenii de realizări. = Indrumătorul cultural, 1974. No. 6. 34-37. p. - Ld. Informationsdienst Bibliothekswesen, 1974. No. 5. 16-17. p.
2. Statistical annuaire 1971., 1972. Paris, UNESCO, 1972., 1973.
3. Ghidul bibliotecilor din România. Bucuresti. Ed. Enciclopedică Română, 1970. 476 p. mellékelt táblázata.
4. Magyarországon a közmüvelődési könyvtárakban 25,5 kölcsönzés/olvasó: ezen belül a tanácsi könyvtárakban 28,2 (városon 32,5, falun 26,7), a szakszervezeti könyvtárakban 17,3, illetve az általános és középiskolai átlag nálunk is csak 5,6 kölcsönzés/olvasó. (Források: Településeink könyvtári ellátása 1973. NPI, 1974.; A közmüvelődési könyvtárak állománygyarapitásának néhány jellegzetessége 1968-1972. Összeáll. Mándy Gábor. Bp. OSzK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1974. 32. p.; Könyv és Nevelés, 1974. No. 4-5. 210-211. p.)
   Az alacsony romániai értékekkel kapcsolatban két feltevésünk van - bár az okok nyilván többrétüek. A román könyvtárakban maximum három kötetet kölcsönözhet három hétre az olvasó. Másik befolyásoló tényezőnek az állománygyarapitás belső arányainak kialakitását érezzük. Egy friss anyag szerint - Ioana Tăutu: Organizarea completării colecţiilor. Dialog cu M. A. Radu, instructor cu problemele de biblioteci in Comitetul de cultură şi educaţie socialistă al judeţului Argeş. = Inrumătorul cultural, 1974. No. 3. 41-43. p. - Argeş megye 94 könyvtára számára 1974-re 76 társadalmi-politikai témáju müből 9130, 43 mezőgazdaságiból pedig 2958 példányt rendeltek meg, amely mennyiség a teljes könyvgyarapodás 20 %-át teszi ki.
5. Lásd részletesebben: Orzsehovszkaja, T. E.: Goszudarsztvennaja tekuscsaja bibliografija Rumünii. = Bibliotekovedenie i bibliografija za rubezsom, 1974. vüp. 48. 58-83. p.
6. Ld. Die Information in den Gesellschaftswissenschaften in Rumanien. Hrsg. Zentrum für gesellschaftswissenschaftliche und politische

Information u. Dokumentation. [Buc., 1971.] 8 p. Soksz. Ioanid, Mircea: Centrul de informare şi documentare in stiinţele sociale şi politice (C. I. D. S. P.) = Revista bibliotecilor, 1971. No. 4. 195-197. p.; ugyanő: Informarea în stiinţele sociale şi politice în sprijinul deciziei. = Revista bibliotecilor, 1973. No. 4. 195-198. p. Uő: Information in the social sciences. = Metodologia şi sociologia informaţiei, 1974. No. 1. 3-8. p.

7. Ld. Metodologia şi sociologia informaţiei, 1974. No. 1. 63. p.

Szakirodalmi ellátási rendszer Finnországban
Tények és benyomások

SÁRDY Péter

A Könyvtári Figyelő 1975. évi 2. számában ismertettük két finn szerző, E. Häkli és E. Törnudd tanulmányát Finnország tudományos könyvtárainak és tájékoztatási szolgáltatásainak rendszeréről. E téma kifejtését folytatja a jelen cikk irója.

1974 őszén módomban állt hosszabb ideig tanulmányozni Finnország könyvtárügyét, ezen belül is elsősorban a szakkönyvtárak tájékoztató tevékenységét. A látottak és tapasztaltak alapján szükségét érzem, hogy néhány kiegészitést füzzek Esko Häkli (a Helsinki Egyetemi Könyvtár igazgatója) és Elin Törnudd (a Helsinki Müszaki Egyetem Könyvtára igazgatója) bevezetőben emlitett tanulmányához. Célom természetesen nem az ott leirtak cáfolata, hiszen megállapitásaik fedik a valóságot. Inkább azokról a benyomásokról szeretnék irni, amelyek, meggyőződésem szerint, kiegészitik az általuk adott képet, s ilymódon talán a valósághoz, a tényleges lehetőségekhez közelitik a tanulmányukban rögzitett elképzeléseket.

Közismert és aligha kárhoztatható tény, hogy a szakirodalom az esetek jelentős részében az eredményekről és a pozitiv elképzelésekről számol be, s csak kisebb mértékben tér ki a felmerülő nehézségekre, problémákra. Lényegében ezt teszi Häkli és Törnudd irása is. Hogy most mégis "pápább leszek a pápánál", hogy megkisérlem feltárni azt a hátteret is, amelyről a szerzők nem ejtettek szót, nem azért történik, hogy az általuk leirtak értékét csökkentsem, hanem azért, hogy a korábban közölt tömöritéssel együtt próbáljak meg képet adni a finn szakirodalmi ellátási és tájékoztatási rendszer helyzetéről és perspektiváiról.

Mindenekelőtt hadd szögezzem le, nogy Finnországban a szakirodalmi ellátás kapcsán csak a - tágan értelmezett - szakkönyvtárakra kell gondolnunk. A közmüvelődési könyvtárak sem ténylegesen, sem szándékukban nem foglalkoznak szakirodalmi ellátással, különben is a finn könyvtári életben a két könyvtártipus minden szinten elkülönül egymástól.

Ez az elkülönülés a felső irányitásban is megtalálható. Bár mindkét könyvtártipus a Müvelődésügyi Minisztériumhoz tartozik, a szakkönyvtárakkal foglalkozó munkatárs (egy fő!) a Tudományos Osztályhoz, a közmüvelődési könyvtárak az Iskolai Osztályhoz tartoznak. Gondolható, hogy a minisztérium egyetlen munkatársa (akinek tevékenységét egyébként a könyvtárak rendszeresen és nem is mindig indokolatlanul birálják) nem sokat tehet a szakirodalmi ellátás fejlesztése, javitása terén. Valóban, tevékenysége csaknem kizárólag a könyvtárak pénzügyi kérdéseire, a költségvetés biztositására szoritkozik.

A szakkönyvtárak érdemi kérdéseivel legfelsőbb szinten a korábbi tanulmányban is emlitett TINFO foglalkozik. Ez a bizottság - amely bizonyos mértékig emlékeztet a magyar OKDT-re, de csak a szakkönyvtári területre terjed ki - állandó és főhivatásu titkársággal müködik, ennek ellenére tevékenysége (legalábbis jelenleg) nem olyan hatékony, amilyen az elképzelések végrehajtása érdekében kellene legyen. Kissé leegyszerüsitve azt mondhatnánk, hogy a TINFO "agytröszt", amely a fejlesztési elképzeléseket határozza meg (természetesen a könyvtárakban dolgozók aktiv közremüködésével, javaslataik figyelembevételével), de amely az elképzelések realizálása érdekében - megfelelő lehetőségek hiányában - nem sokat tehet.

A fentiek mellett kétségtelen központi szerepkört tölt be a finn szakkönyvtári rendszerben a Helsinki Egyetemi Könyvtár, amely egyuttal a finn nemzeti könyvtár feladatait is ellátja (szervezetileg ide tartozik a TINFO titkársága is). Központi könyvtári feladatai közül ezuttal csak azokra utalnék, amelyek az országos szakirodalmi ellátással szorosan összefüggnek.

Ilyen központi tevékenység pl. a kötelespéldányok elosztása, amely meglehetősen leegyszerüsitetten folyik: az 5 kötelespéldány-sort összesen 6 könyvtár kapja: a Helsinki Egyetemi Könyvtár, a Turkui Egyetemi Könyvtár, a turkui svéd nyelvü egyetem (Åbo Akademi) könyvtára, a Jyväskyläi Egyetemi Könyvtár és/vagy a Parlamenti Könyvtár ill. az Oului Egyetemi Könyvtár. Az elosztási munka igy meglehetősen egyszerü. Meg kell azonban emliteni, hogy ezt az elosztási rendszert elsősorban az teszi lehetővé, hogy Finnországban nem küzködnek a "könyvkereskedelmi forgalomba nem kerülő" finn kiadványok problémáival.

Jelentős központi feladat a központi katalógusok fenntartása ill. publikálása. A katalógusokat - cédulakatalógus formájában - a miénkhez hasonló rendszerben kezelik. A legutóbbi időkig azonban bizonyos időközönként (néhány évenként) a legfontosabb finn könyvtárak könyvgyarapodásáról nyomtatott jegyzék is készült, miután azonban ennek átfutási ideje használhatóságát alapjaiban megkérdőjelezte, a jövőben ezt mellőzni fogják, mindaddig, amig a svéd LIBRIS számitógépes rendszer finnországi adaptációja el nem készül, s ennek alapján az országos gyarapodási jegyzék számitógéppel előállithatóvá nem válik. Csak utalni szeretnék arra, hogy a LIBRIS adaptálásának nem könnyen leküzdhető akadálya lehet egyes nagykönyvtárak ellenállása. Finnországban ugyanis nincs egységesen kötelező cimleirási szabvány, s néhány könyvtár nem is nagyon lelkesedik ilyen egységes leirási rendszer bevezetéséért, pedig ez az országosan egységes nyilvántartásnak alapfeltétele.

A folyóiratok központi nyilvántartásának eddigi, rendkivül bonyolult rendszere (több intézmény is adott ki időközönként folyóiratlelőhelyjegyzéket, a periodikumok ill. a könyvtárak más-más körére kiterjedően) most van megszünőben, miután a Helsinki Egyetemi Könyvtár megkezdte kisérleteit (FINUC-P néven) a számitógépes folyóiratlelőhelyjegyzékek előállitására. Figyelemre méltó, hogy már az első kisérleti eredményt, amely csak a Helsinki Egyetemi Könyvtár hálózatába tartozó könyvtárak állományát tárja fel, a nyomtatott változat mellett a COM (Computer-Output-Microfiche) technika alkalmazásával mikrokártyán is közzétették.

A központi jellegü tevékenységek közül a Helsinki Egyetemi Könyvtár feladatkörébe tartozik a könyvtári és tájékoztatási szabványositás szakmai jellegü gondozása is, de ez a terület nincs megfelelően ellátva munkaerővel, igy azután még nem sok gyakorlati eredményről számolhat be.

A korábbi elképzelésekhez képest lényegesen csekélyebb eredménnyel zajló központi tevékenység a szakkönyvtárak központi cédulaellátása, amelyet szintén a Helsinki Egyetemi Könyvtár végez. A sikertelenség oka ezuttal is a sok eltérő leirási rendszer: azok a könyvtárak, amelyek az Egyetemi Könyvtártól eltérő rendszerben készitik katalóguscéduláikat, inkább folytatják a helyi feldolgozást, semmint átálljanak egy uj rendszerre.

Nem foglalkozik viszont a Helsinki Egyetemi Könyvtár nemzetközi kiadványcserével, legalábbis központi tevékenységként nem. Ez önmagában nem is volna baj, problémát inkább az okoz, hogy több olyan könyvtár is van, amely bizonyos fokig ilyesmit végez, azaz: kiadványcserét folytat s az ennek keretében érkező dokumentumok egy részét nem őrzi meg, hanem más könyvtárakhoz juttatja el. Ez pedig a rendszerességnek és tervszerüségnek még a látszatát sem biztositja.

Végezetül egyetlen könyvtár sem foglalkozik a könyvtárközi kölcsönzés központi irányitásával, szervezésével, vagy gondozásával. Szemben azonban a kiadványcserével, a könyvtárközi kölcsönzés a finn szakkönyvtárügy talán legerősebb, legeredményesebb oldala. Ennek oka viszonylag könnyen kiderithető, ugyanakkor tanulságos. A könyvtárközi kölcsönzés rendszere rendkivül kötetlen, de nem anarchikus. A kölcsönzésben - szolgáltatóként - csaknem kizárólag a nyilvános könyvtárak (elsősorban az egyetemi könyvtárak) vesznek részt, azok viszont nagyfoku pontossággal és lelkiismeretességgel, annak ellenére, hogy kötelezettségeiket semmiféle jogszabály nem rögziti. A könyvtárközi kölcsönzési igények nagy része telexen érkezik a könyvtárakba, amelyek azokat rendkivül rövid idő, legfeljebb 2-3 nap alatt elintézik: vagy kielégitik, vagy a kielégithetetlenségről a kérő könyvtárat értesitik (a kérést szinte sohasem továbbitják más könyvtárba, legfeljebb saját hálózaton belül). Még a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés is a könyvtárak közvetlen kapcsolata alapján történik.

Finnországban az országos szakirodalmi ellátás jelenleg a könyvtárak - elsősorban a nyilvános könyvtárak - együttesén alapszik, ezek a könyvtárak viszont többé-kevésbé elszigetelt egységekként müködnek. A szakirodalmi ellátási rendszer kialakitására vonatkozó elképzelések legfőbb célja azonban nem a könyvtárak valamiféle formálisan is létező, hálózat jellegü rendszerbe foglalása, hanem a szakirodalmi ellátásnak valamennyi szakterületen ill. problémakörben való biztositása. Ezt a célt a központi

szak-)könyvtárak rendszerének kiépitésével próbálják elérni. Ugy tünik, hogy a finn szakkönyvtárügy bázisintézményei, legalábbis a tervek szerint, ezek a központi szakkönyvtárak lesznek.

Leegyszerüsitve azt mondhatjuk, hogy a fejlesztési elképzelések váza a következő: minden lényeges szakterületen legyen Finnországban egy olyan könyvtár, amely - az adott területen érdekelt más könyvtárakkal együttmüködve - felelős azért, hogy azon a szakterületen a szakirodalmi ellátás országosan biztositott legyen. Ezeket az országos szakkönyvtárakat meglévő és müködő könyvtárakból kell kifejleszteni, mégpedig oly módon, hogy azok jelenlegi feladatkörük megtartása mellett vállalják a szükséges országos feladatokat is.

Ebből a vázból származik néhány igen fontos következmény. Már a tervekből is megállapitható, hogy a szakterületek felosztása nem valamiféle elvi sémát követ, hanem a - távlatilag és remélhetőleg - számba vehető könyvtárak profiljához igazodik. Ez viszont azt eredményezi, hogy az eddig kidolgozott tervek közt nincs olyan, amely a szakterületi teljességig jutott volna (ez egyébként a célkitüzések közt sem szerepel). A második fontos következmény, hogy a központi szakkönyvtári feladatkör a könyvtár feladatainak bővülését vonja maga után, ami még akkor is jelentős tényező, ha - mint az Finnországban általános - a könyvtárak eddig sem zárkóztak el országos feladatok ellátásától (elsősorban éppen az egyetemi könyvtárak nem). Csakhogy világosan kiderült az is, hogy a többletfeladatok ellátásához értelemszerüen szükséges fejlesztést, többletmunkaerőt és többletköltséget nem tudják - és nem is tervezik - központi keretekből biztositani, ezeket a fenntartónak - ami az esetek legnagyobb részében egyetem - kell megadnia ahhoz, hogy könyvtára országos, központi szakkönyvtárrá válhasson. A TINFO csak arra vállalkozik, hogy a központi szakkönyvtár "cimet" és funkciót megpályázó könyvtárak esetében dönt: az adott könyvtár alkalmas-e a szükséges feladatok ellátására. Márpedig Finnországban a könyvtárak (és nemcsak a szakkönyvtárak) legnagyobb problémája, "legszükebb keresztmetszete" éppen a munkaerő.

Ez az eljárás nálunk alighanem teljes eredménytelenségre vezetne. Finnországban sem igérkezik simán járható utnak. Hogy mégis van - igaz, eléggé hosszu távon - realitása a központi szakkönyvtári rendszer koncepciójának, az elsősorban annak tudható be, hogy a könyvtárakat, nem egy esetben a fenntartó egyetemeket is "csábitja" a központi szerepkörrel járó presztizs. Ez indokolhatja, hogy még szükebb egyetemei funkciójukat is csak nagy nehezen ellátó könyvtárak is pályáznak a központi szakkönyvtári feladatra (pl. a Helsinki Egyetem Mezőgazdasági Kari Könyvtára, amely éppen abban bizik, hogy ha megkapja a feladatot, akkor az egyetem biztositani fogja a szükséges feltételeket).

Nehéz volna megjósolni, hogy milyen ütemben és mikorra realizálódhat a finn könyvtárügy nagy elképzelése, a központi szakkönyvtárak rendszere. És bár a fentiekben elsősorban azokat a tényezőket soroltam fel, amelyek ellene szólnak, de legalábbis nehezitik ezt a folyamatot, mégis - éppen tapasztalataim alapján - meggyőződésem, hogy az elképzelt rendszer, talán nem pontosan a tervezett formában, ki fog alakulni és hatékonyan tud majd müködni.

Tény mindenesetre, hogy 1974-ben már müködött egy "kinevezett" központi szakkönyvtár, a Helsinki Müszaki Egyetem Könyvtára, a müszaki tudományok területén (a papir- és cellulózipar kivételével, amely a finn iparszerkezetben kiemelkedő jelentőséggel bir, s amelynek szakirodalmi ellátását gyakorlatilag már most biztositja a Papir- és Cellulózipari Központi Laboratórium Tájékoztató Részlege). Ez az igen korszerüen szervezett könyvtár valóban törekszik arra, hogy a Finnországban bárhol felmerülő müszaki szakirodalmi igényt ne szoritsa a fenntartó egyetem igényei mögé, és ez, ha nem is kivétel nélkül, de rendszerint sikerrel jár.

A további könyvtárak közül a legtöbb esélye a központi szakkönyvtárrá válásra a Helsinki Egyetem Orvostudományi Kari Könyvtárának van (az un. élettudományok: orvostudomány és biológia terén), bár még itt is érezhetőek az elhelyezési és a létszámproblémák. Mindezek ellenére a könyvtár gyakorlatilag már ma is országos központi feladatkört tölt be. Nem tünik érdemesnek végigtekinteni a többi, számbajövő vagy csupán tervként élő lehetőségen, érdemes viszont néhány szót ejteni a központi szakkönyvtár elképzelt feladatköréről.

Ugy érzem, feltétlenül pozitivuma a jelenlegi koncepcióknak, hogy erről a kérdésről nem sok konkrétumot tartalmaznak. Pozitivuma pedig azért, mert ez az elképzelt feladatkör erősen függ egyrészt a szakterület jellegétől (más szolgáltatási rendszer épitendő ki a müszaki területen, más az orvostudományban és megint más a szociológiában vagy a közgazdaságtudományban), másrészt a kijelölésre kerülő könyvtár hagyományaitól, tevékenységi, szolgáltatási rendjétől. Ennek megfelelően a koncepció a központi szakkönyvtári rendszer célkitüzéseit és alapfeladatait igyekszik rögziteni, mig e célok végrehajtása és az alapfeladatok ellátása terén viszonylag szabad kezet biztosit a végrehajtásért felelős könyvtáraknak ill. a könyvtárak mellett meglehetősen nagy hatáskörrel müködő könyvtári bizottságoknak, amelyekben - és ez előirás - a legkülönbözőbb használói rétegek képviselői kapnak helyet (egyetemi könyvtárból lett központi szakkönyvtár esetén tehát pl. az egyetemi oktatók és hallgatók képviselői mellett az egyetemen kivüli használók is.).

Végezetül néhány szót arról a technikai eszközről, amelynek már ma is jelentős szerepe van a finn szakirodalmi ellátásban, s amely a központi szakkönyvtárak rendszerének kialakulása esetén még fontosabbá válik, az automatizálásról, a számitástechnika alkalmazásáról. Ezen belül is szükebben a számitástechnika szakirodalmi tájékoztatási alkalmazásáról.

Ezen a területen a finn szakkönyvtárak soha nem törekedtek, s várhatóan a jövőben sem törekednek látványos, saját eredményekre. Fő céljuk a szakirodalmi tájékoztatás szinvonalának emelése és korszerüsitése lévén, elsősorban arra törekednek, hogy a másutt elért eredményeket alkalmazzák, a máshol (elsősorban Svédországban) elérhető szolgáltatásokat felhasználják. Ennek megfelelően a mágnesszalagos szakirodalmi szolgáltatások tipikus használati formája Finnországban az, hogy a könyvtár a hozzá befutó igényt valamilyen formában a szolgáltató intézményhez továbbitja, ahonnan a keresés eredménye postán érkezik vissza. Ebben a formában használják a stockholmi Királyi Müszaki Főiskola Könyvtárában feldolgozásra kerülő néhány mágnesszalagos szolgáltatást, köztük pl. a

Chemical Abstracts Condensates-t, a Science Citation Index-et stb., amennyiben az igény kurrens tájékoztatásra (SDI) vonatkozik. Retrospektiv keresést a stockholmi könyvtár nem folytat, ezt a dortmundi ESRO-központtól rendelik meg (legalábbis az esetek többségében). A stockholmi könyvtárral a kapcsolat mindkét irányban postai.

A MEDLINE igénybevétele a Helsinki Egyetem Orvostudományi Kari Könyvtárából történik, amelyik közvetlen terminál-összeköttetésben van a stockholmi Karolinska Institut-tal (voltaképp orvostudományi egyetem). A terminál-kapcsolatot azonban csak a keresőprofil kialakitásához veszik igénybe, a keresés eredményét Stockholmban iratják ki és postán juttatják el Helsinkibe.

Ennek a "felemás" eljárásnak elsősorban pénzügyi okai vannak: a teljes mértékben on-line keresés, amelynek során tehát a Stockholmban folytatott keresés eredményét egy Helsinkiben elhelyezett irómü irná ki, indokolatlanul nagy mértékben drágitaná ezt a szolgáltatást. Figyelemre méltó, hogy ettől még az INIS esetében is eltekintenek, amelyet pedig egy, a Helsinki Müszaki Egyetemi Könyvtárral terminálkapcsolatban álló helyi számitóközpont dolgoz fel (igaz, egyelőre kisérleti jelleggel). A skandináv országok a jövőben tervezik e rendszer bizonyos módositását, amennyiben az érintett országok néhány városában egymással állandó kapcsolatban lévő számitógép-hálózatot kivánnak kiépiteni, s igy a keresés eredményét legalább csak országon belül kellene postán eljuttatni a cimzetthez.

A számitógépes információkereséssel kapcsolatban nem hallgathatjuk el, hogy az ezzel kapcsolatos - könyvtárosi és használói - vélemények nem egységesen pozitivak. A kétségtelenül valós negativ tapasztalatok nagyobb része abból fakad, hogy több, különben igen fontos szakterületre ma még nem áll rendelkezésre olyan mágnesszalagos információtár, amely valóban tartalmazná a szakterület szempontjából releváns irodalmat. Igy pl. a Helsinki Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára időnként rendel szakirodalmi információs szolgáltatást a Social Science Citation Index alapján, ezzel azonban a felhasználók általában elégedetlenek. Érdekes, hogy ugyanez az adattár más társadalomtudományok müvelői számára sem tünik nagyon hasznosnak.

Végezetül hadd hangsulyozzam mégegyszer, hogy a fentiek nem önmagukban, csak Esko Häkli és Elin Törnudd korábban ismertetett tanulmányával együtt adhatnak ugy-ahogy hü képet a finn szakirodalmi ellátás helyzetéről és perspektivájáról.

Számitógépesités a francia dokumentációs szolgáltatásokban

TÖRÖK Sára

A cikk szerzője, az OSzK Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársa, 1974. szeptember 30. - október 4. között Párizsban részt vett az UNESCO fenti cimmel inditott 3. gyakorló szemináriumán. Az itt hallottakról és látottakról számol be lapunk olvasóinak.

Az UNESCO több nagyszabásu, gépesitésen és nemzetközi együttmüködésen alapuló program megvalósitásán dolgozik (pl. UNISIST) és beinditott több számitógépre alapozott szolgáltatást is (pl. CDS, ISORID). Ezek a programok csak ugy valósithatók meg, ha megvan a megfelelően képzett szakembergárda és a gépesitési lehetőség a résztvevő országokban. Az UNESCO szemináriumok szervezésével segiti az egyes tagországokat a szakemberképzésben, másrészt saját szolgáltatásainak rendszerét, céljait ismertetve, növeli azok iránt az érdeklődést, intenzivebbé teszi a tagországok részvételét és személyes kapcsolatot alakit ki az érintett intézmények ill. ügyintézők között. A szeminárium résztvevői előadásokat hallgattak és meglátogattak több, automatizált szolgáltatást végző intézményt.

Az előadások témakörei:

1. Kommunikációs rendszerek felépitése (az információáramlás tipusai, az információhordozók tipusai, az információ szétsugárzásának különböző mechanizmusai). Dokumentációs és tájékoztatási központok, szolgáltatások létrehozása, müködése.
2. Információs rendszerek automatizálása (számitógépek müködési elve, gépesitett szolgáltatások müködésének ismertetése folyamatábrák elemzésével. A visszakeresés és szétsugárzás problémája).
3. Müködő on-line információs rendszerek megtekintése.

CENTRE NATIONAL DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE. CENTRE DU DOCUMENTATION (1)

A CNRS a természettudományi, társadalomtudományi és müszaki tudományok központi tájékoztató intézete. Évente 500 000 bibliográfiai leirást ill. referátumot készitenek a legkülönfélébb szakterületekről. (16 000 folyóiratot, kb. 45 000 doktori értekezést - a CNRS a doktori disszertációk központi gyüjtőhelye -, 14 000 kongresszusi anyagot, 2500 müszaki jelentést és 36 000 önálló müvet dolgoznak fel. A folyóiratok 40%-a angol, 20%-a francia, 10%-a német, 9%-a orosz és 21%-a egyéb nyelvü. Ezek 1974. évi adatok.)

Kidolgoztak egy gépesitett feldolgozási és visszakereső rendszert, a PASCAL Systeme-t. (Programme Appliqué à la Sélection et à la Compilation Automatiques de la Littérature.) A PASCAL rendszerrel előállitott szolgáltatások:

1. Havonta megjelenő 49 referáló lap: a Bulletin Signalétique különféle ágazatai. (A feldolgozás az UNISIST/ICSU-AB módszerének adaptálásával történik.)

2. Figyelőszolgálat. - Franciául: DSI (La Diffusion Selective de l'Information), angolul: SDI (Selectiv Dissemination of Information = Információ szelektiv szétosztása). Havonta több száz tárgykör szerint küldenek szét anyagot. Megrendelhetők állandó tárgykörök és a megrendelő kivánsága alapján kialakitott tárgykörök.

3. Retrospektiv bibliográfiai keresés: téma és szerző szerint végeznek visszakeresést. A Bulletin Signalétique indexei alapján 1939-ig visszamenően tudnak irodalmat keresni.

4. Megrendelhetők a mágnesszalagok részleges vagy teljes másolatai.

5. Forditások készitése. A szolgáltatás uj részlege a forditás előtti tanácsadás. Amennyiben nem dönthető el a cim és a referátum alapján, hogy érdemes-e az egész cikket leforditani, konzultálni lehet az iroda egyik munkatársával, aki szóban részleges forditást ad. Ezután megrendelhető a dokumentum teljes vagy részleges forditása.

6. Reprográfiai szolgáltatás: papir, mikrokártya, mikrofilm formájában. Mikrokártyát az ISO A6 (105x148 mm) szabvány szerint készitenek.

A CNRS Dokumentációs Központ 300 kül- és belföldi könyvtárral és tájékoztató intézménnyel áll kapcsolatban. Ezek számára az eredeti szöveget mikrokártyán küldik meg. Az utóbbi években a társadalomtudományi gyüjtőkört kiterjesztették a közgazdaságtanra, a pedagógiára és az összehasonlitó jogtudományra.

Sok uj tipusu dokumentumot szereznek be, pl. témaszemlék, kutatási és laboratóriumi jelentések, felmérések eredményei, cikkgyüjtemények. Hagyományos módszerekkel nem volt megoldható ennek a felduzzadt állománynak a kezelése. A szakértők és az ipar a mikrokártya-rendszer kialakitását javasolták. A mikrokártyákat központilag készitik. A központi mühely kapacitása olyan nagy, hogy a jelenlegi körülmények között még sok kéréssel sem lesz tulterhelve. A mikrokártyatár előállitása gyors, olcsó és gazdaságos. Törlés ill. közbesorolás elvégezhető az egész állomány átrendezése nélkül. Visszakeresés végezhető hagyományos és gépi uton. A visszakeresés szempontjai: időrendi, földrajzi és téma szerinti. A mikrokártyák közvetlenül is tanulmányozhatók olvasó készülékekkel, gyorsmásoló berendezésekkel pedig papirmásolatok készithetők róluk.

INFORMATION MÉDICALE AUTOMATISÉE (IMA) (2)

Az INSERM (Institut National de la Santé et de la Recherche Médicale), az egészségügyi kutatásszervezés adminisztrativ szervezete 1968-ban létrehozott egy dokumentációs intézményt, az IMA-t. Az INSERM rendkivül decentralizált szervezet, az ország különböző részein kb. 100 kutatólaboratórium müködik. A vidéki kutatóintézetek információellátása 1968-ig megol-

datlan volt. A szakirodalmi ellátás gyors megszervezése nagy probléma elé állitotta az IMA-t. Egy eredeti francia orvosi-biológiai tájékoztatási rendszer kidolgozása hosszu éveket és nagy költségeket igényelt volna. Ezért az USA National Library of Medicine már müködő rendszerének, a MEDLARS-nak (Medical Literature Analysis and Retrieval System) adaptálása mellett döntöttek. A kutató-fejlesztő munka érdekében adatbankokat hoznak létre. Az IMA programja:

1. Központi szolgáltatások létrehozása
   alprogram: a gyógyszeripar bevonása az ellátásba
2. Adatbankok létrehozása
   a) enzimológiai
   b) toxikológiai

Az IMA központjában 45 munkatárs dolgozik, s negyedidőben egy UNIVAC számitógépet használnak. A költségvetés 60%-át megkeresik a szolgáltatások dijaiból. Szolgáltatásaik:

1. Referensz szolgáltatás. Kérdések közvetlenül, telefonon és levélben érkeznek.

2. SSM = Service Signalement et Microfiches. A gyors bibliográfiai tájékoztatás és a dokumentumoknak a szétszórtan elhelyezkedő kutatóintézetek használóihoz való eljuttatása nagy problémát jelentett. Egy éves kisérleti időszak után az utóbbi problémát illetően a mikrokártya szolgáltatás bizonyult a leggyorsabbnak. Létrehoztak egy mikrokártya-állományt. A legfontosabb 300 szakfolyóiratból 190 000 cikket tárolnak mikrokártyán 3 millió oldal terjedelemben. A kölcsönzési rendszer kiépitése két lépcsőben történt. Először létrehozták a központi folyóiratállományt, majd a kölcsönzési rendszert. A rendszer a következőképpen müködik: a) a kutatóhelyekre szétküldik a folyóiratok tartalomjegyzékét; b) a kutatók ezekből válogatják ki azokat a cikkeket, melyekről másolatot kérnek; c) 48 órán belül megkapják a másolatot.

3. SRB = Service Recherche Bibliographique. 1969-ben kötött szerződést az NLM és az IMA a MEDLARS adatbázis használatára. A szerződés értelmében 140 francia biológiai-orvosi folyóiratot dolgoz fel az IMA a MEDLARS számára. Retrospektiv bibliográfiai tájékoztatást végeznek az évente összesen feldolgozott 2800 folyóiratból.

1971 októberében az NLM uj szolgáltatást inditott, a MEDLARS on-line-t, a MEDLINE-t. Az adatbázissal, az NLM-ben meglévő IBM 370/155 számitógéppel közvetlen kapcsolat létesithető.

Az IMA önálló kutatásokat folytat az adatbankok kialakitása terén. Az adatbank rendszer (SINBAD = System INformatique pour BAnques de Données) célja pontos és azonnali válasz nyujtása számszerü (pl. hőmérséklet, koncentráció) és nem számszerü (pl. mérgezési szimptómák) kérdésekre. Két adatbank, az enzimológiai és a toxikológiai adatbank előkészitése már megkezdődött. Nagyobb gyakorlati jelentősége miatt a toxikológiai adatbank müködtetését kezdik meg. Európában 12 központot hoztak létre. Közös adatlapot dolgoztak ki, amely 30 kérdést tartalmaz az adott mérgezési esetről és kezelési módjáról. A 12 központon keresztül érkező adatok alapján azonnali választ tudnak adni a mérgezés felismerésével és kezelésével kapcsolatos kérdésekre. 1972 januárjától müködik az adatbank, a program egy UNIVAC 1100-as számitógépen fut.

AZ IFP (INSTITUT FRANCAIS DU PETROLE) DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONTJA (3)

Az IFP 1944-ben alakult a francia olajipar rekonstrukciójának érdekében. A kutatóintézetnek jelenleg 1600 dolgozója van. Költségvetésének 82%-át a kutatásra, 14%-át az oktatásra, 3%-át a dokumentációra fordítják. A dokumentációs központ együttmüködik az Intézet müszaki osztályaival, a tájékoztatásban felhasználja kutatási eredményeiket.

Az állomány nagysága 125 000 könyv, 2600 periodikum (1800 különféle cim). A dokumentációs központ számtalan (kézi és gépi) bibliográfiai eszközzel rendelkezik, ezek segitségével a nagy mennyiségü tudományos, müszaki és gazdasági irodalomból gyorsan vissza tudnak keresni. Szolgáltatásai:

1. Kölcsönzés és reprodukciókészités, forditás
2. Információellátás: referensz szolgálat
   retrospektiv bibliográfiai keresés hagyományos eszközökkel vagy számitógéppel, vagy mindkettővel, attól függően, hogy milyen eszközök állnak rendelkezésre az adott szakterületen.
   SDI szolgáltatások
   szemlék készitése
3. Software kidolgozás és gépesitett dokumentációs problémák megoldása, kooperáció.

Az IFP dokumentációs rendszerét kb. 10 évvel ezelőtt kezdték gépesiteni. Ez a folyamat kétirányu volt. Az egyik az IFP-n belül adatbázisok kialakitása: belső kutatási jelentések indexei (22 000 tétel); Revue de l'IFP tartalomjegyzék; kongresszusok, konferenciák jegyzéke; kutatásnyilvántartás; tézauruszok készitése; szabványok, ipari adatok gyüjtése.

A gépesités másik iránya a külső adatbázisok adaptálása. Az American Petroleum Institut Refining Abstracts 13 000 dokumentumot, 12 000 szabványt dolgoz fel, a Chemical Abstracts Service 300 000 referátumot ad, a Tulsa University 16 000 referátumot tartalmaz, fontos az UNITERM kémiai szabványgyüjteménye.

Az adatbázisok felhasználása két különböző szinten folyik. Egy tudományág teljességet megközelitő adatbázisából (Chemical Abstracts Service) nemzeti szinten tájékoztatnak, a speciális adatbázisokból csak az olajipar számára végeznek szolgáltatást. A nemzeti szintü szolgáltatásoknak rendkivül differenciált igényeket kell kielégiteniök. Az IFP-ban kidolgoztak egy hatékony visszakereső rendszert, amellyel kielégithetők az igények a legegyszerübbtől a legbonyolultabbakig. Ez a program a PRETEXT = Program of Research on Text; Control Data 6400, 6600 és 7600 számitógépeken futtatják.

IRODALOM

1. Bulletin Signalétique. 1974. Plan de classement. P.A.S.C.A.L. Supplement annuel au Bulletin Signalétique, Section 101.

2. J. Zéraffa: L'INSERM et l'information biomedicale. = Bulletin des Bibliothèques de France 1972. febr.

3. Information and documentation at the service of companies, organizations, laboratoires and individual users. Paris, 1974. IFP.
M. Moureau - A. Girard - J. Delaunay: Search strategies at the IFP using non-french services. 1972.

4. A párizsi tanfolyamon elhangzott előadások.

A szovjet társadalomtudományi tájékoztatás új központjában

SONNEVEND Péter

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága 1967-ben határozatot hozott a társadalomtudományok helyzetéről és feladatairól. Az állásfoglalás szerint a társadalomtudományi tájékoztatás "komolyan elmarad a korszerü követelményektől", s ezért a KB megbizta a Minisztertanács Tudományos és Müszaki Állambizottságát, a Tudományos Akadémia Elnökségét, valamint a Középfoku Szak- és Felsőoktatási Minisztériumot a fejlesztési feladatok gondozásával. A tárgyban rendeletet adott ki a Minisztertanács (1968-ban). 1969 óta fokozatosan kialakul az országos rendszer, a következő összetevőkből: a Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Tájékoztatási Központja (Insztitut naucsnoj informacii po obscseszt-vennüm naukam - INION), mint a rendszer központi intézménye, az Állambizottsághoz tartozó Össz-szövetségi Tudományos és Müszaki Tájékoztatási Központ (VINITI), amely az országos kutatásnyilvántartás bázisa, a szövetségi tudományos akadémiák társadalomtudományi tájékoztatási intézményei (részlegei), kutatóintézetek könyvtári-tájékoztatási egységei, valamint a nagy nyilvános könyvtárak (Lenin Könyvtár, Idegennyelvü Irodalom Könyvtára, Szaltükov-Scsedrin Könyvtár stb.) és a Könyvkamara (1). A következő években számos szovjet tanulmány foglalkozott a kérdéssel, illetve az INION funkcióival (2).

A szovjet sajtó a mult év derekán hirül adta, hogy az INION már uj helyén fogadja látogatóit. Novemberben - egy moszkvai tanácskozás szünetét felhasználva - lehetőségem adódott az intézmény felkeresésére, a legujabb fejleményekről való tájékozódásra.

A hajdani Társadalomtudományi Alapkönyvtár továbbfejlesztéseként kialakitott INION uj épülete egy forgalmas metroállomás (Profszojuznaja) közvetlen közelében emelkedik, teljes alapterülete 25 ezer négyzetméter. A mintegy négy milliós gyüjtemény évi gyarapodása - a Tudományos Akadémia Elnökségének folyamatos támogatásának köszönhetően - könyvekből mintegy 45-50 ezer tétel (fele-fele arányban bel- illetve külföldi), s csak külföldi folyóiratokból 5 ezer tétel. Az intézmény 1100 dolgozót foglalkoztat. Szervezetileg az INION-hoz tartozik a 23 moszkvai akadémiai kutatóintézet könyvtárhálózata is (az együttesen mintegy 200 könyvtáros szintén a központ személyi állományához tartozik). 1975-ben nagy teljesitményü

számitógépet kapnak. Terveik szerint az évtized végére fokozatosan az összes könyvtári és tájékoztatási munkafolyamatot gépesiteni fogják. Egyidejüleg a munkaszervezetet racionalizálják, a teljes feldolgozási folyamatban egy hetes átfutási időre törekednek. A gépesités első szakaszában - 1976-ban - megvalósitják a többi moszkvai gyüjteménnyel a gyarapodásra vonatkozó információk gépi formában történő cseréjét. A számitógép kiszolgálására összesen 50 lyukszalag-irógépet szereznek be, ezekből 20 Supertyper, a többi Optima lesz, egyidejüleg igen jelentős mikrofilmező és másoló kapacitást biztositanak.

A könyvtári rész általános és szakolvasótermek rendszeréből áll (minden társadalomtudománynak van egy kb. ötven személyes olvasóterme, a szükséges kézikönyvtárral felszerelten).

Az INION a tájékoztatás terén továbbfejleszti az elöd munkáját. Folytatja tehát a mintegy két évtizede megjelenő s az uj könyv- és folyóiratgyarapodás feltárásán alapuló havi bibliográfiai sorozatok kibocsátását (ezek nagyobb része diszciplina-orientált, s egy-egy területen párhuzamosan szerkesztik a szovjet, illetve a külföldi anyag bibliográfiáját). A szerkesztőségek együttesen 150 embert foglalkoztatnak. A szolgáltatás dokumentumbázisa lényegében teljeskörü (pl. az irodalmi-irodalomtudományi sorozat évente mintegy 10-10 ezer kül- illetve belföldi tételt tár fel). A szétsugárzó tájékoztatás második - referáló - szintjét 1972/73-ban alakitották ki. Jelenleg 10 tudományterület válogatott külföldi s hét terület belföldi anyagáról adnak ki referáló lapot. Ezekkel kapcsolatban az az elvi célkitüzés, hogy csak a tartalmilag uj s egyben tudományos szemszögből is értékes közleményekről tájékoztassanak, viszont a referátumok olyan részletezőek legyenek, hogy lényegében pótolni tudják az eredeti elolvasást (egy-egy referátum 2-5 nagy szabvány oldal terjedelmü). A folyóiratok évente négyszer jelennek meg, a jelenlegi 17 sorozat évente mintegy négyezer referátumot közöl (egy-egy szám is vaskos kötetre emlékeztet, meghaladva a 200 oldal terjedelmet). Egy tudományterület folyóiratának (-párjának) szerkesztőségében 10-30 szakképzett munkatárs dolgozik. - Végül esetenként komplex-interdiszciplináris kérdésekről tematikus szemlét állitanak össze (pl. infláció). Ez utóbbiak egyelőre belső tájékoztatásra készülnek, mig a referáló folyóiratokat a tervek szerint 1975-től elő lehet fizetni.

Kisérleti jelleggel hozzáláttak egyfajta szelektiv információterjesztési szolgáltatás kialakitásához. Mintegy 300 személy (akadémikusok, a legfelső állam- és pártvezetés munkatársai) részesül ebből. Formája: a felhasználó megkapja azoknak a folyóiratoknak a jegyzékét, amelyek feltehetően témájába vágó közleményeket tartalmaznak, ebből kijelöli a számára fontosakat, majd ezen folyóiratok minden uj számáról a beérkezést követő egy héten belül tartalommásolatot kap kézhez, s ennek alapján - dijmentesen - másolatot vagy forditást igényelhet a szükséges közleményekről. Az INION jelenleg havonta 10 ezer cikkmásolatot készit.

Az intézmény évek óta foglalkozik a visszakereső rendszer megalapozásával. Negyven fős kutatórészlege dolgozik az egyes társadalomtudományok szakszó-anyagának elemzésén, tézauruszok kidolgozásán (3).

Külön koordináló osztály foglalkozik a köztársaságok akadémiái mellett kialakuló társadalomtudományi tájékoztatási intézetek (részlegek) tá-

mogatásával, munkájuk összehangolásával (pl. el kívánják érni, hogy a nemzetiségi nyelvü dokumentumok feldolgozására helyben kerüljön sor).

Kívánatos lenne, ha hazai érdekelt szakközpontjaink minél intenzivebb munkakapcsolatokat alakitanának ki evvel az impozáns és nagy jövöjü intézménnyel.

JEGYZETEK

1. Kalmükov, G. V.: Ob organizacii informacionnoj dejatel'noszti v oblaszti obscsesztvennüh nauk. = Naucsno-Tehnicseszkaja Informacija, szer. 1. 1969. No. 9. 3-5. p.

2. Kuznecova, Sz. I.: V. I. Lenin i naucsnaja informacija v oblaszti obscsesztvennüh nauk. = Bibliotecsno-bibliograficseszkaja informacija bibliotek AN SzSzSzR..., 1970. No. 3. 33-55. p.; Kuznecova, Sz. I.: Problemü informacii po obcsesztvennüm naukam. = Lenin i szovremennüe problemü bibliotekovedenija. Moszkva, 1971. 85-94. p.; Vilenszkaja, Sz. K.: Nekotorüe problemü informacii po obscsesztvennüm naukam. = Bibliotekar' (Moszkva), 1971. No. 11. 52-55. p.

3. Vilenszkaja, Sz. K.: Predmetnüj kompleksz. Szoderzsanie, sztruktura, razrabotka. = Naucsnüe i tehnicseszki biblioteki SzSzSzR, 1974. No. 3. 15-22. p.

1975 második felére jelzi a Nauka kiadó prospektusa az INION ilyen tárgyu, tizenöt ives tanulmánygyüjteményének - Teorija i metodika szlovarnüh informacionno-poiszkovüh jazükov po obcsesztvennüm naukam - megjelenését.

A humán tudományok információszükségletei

John Phillip IMMROTH

New Yorkban, 1974-ben "A tájékoztatástudomány keresi önmagát" cimmel jelent meg egy érdekes mü (Information science: Search for Identity. Ed. by Anthony DEBONS, 492 p.). A gyüjteményes kötet egyik fejezetét (J. P. Immroth: Information needs for the humanities, 249-262. p.) SÖVÉNYHÁZY Csilla tömöritette.

1972-ben a NATO Információtudomány Vizsgáló Intézete konferenciát rendezett, amelyen az Amerikai Egyesült Államok, Európa és Japán szakemberei, neves tudósai vettek részt. Az intézet munkája négy fő kutatási területre oszlik:

1. az információ természete,
2. információátadási technológiák és alkalmazásuk,
3. az információátadási technológia hatása a társadalmi intézményekre,
4. szakmai követelmények.

A négy területhez kilenc munkacsoport kapcsolódik, amelyek - a fentieken kivül - az információ keletkezésével, a számitógép-hálózat és információhasznositás kapcsolatával, a használói szükségletekkel, a szervezetekkel és intézményekkel, a kulturális alkalmazással, az információátadással és az elméleti, oktatási, szakmai hatásokkal foglalkoznak. Az intézet négy fő kutatási témaköréhez igazodott a konferencia is.

*

Az intézet célkitüzéseinek ismeretében felmerül a kérdés: helyet kapnak-e munkájában a humán tudományok információszükségletei? Részei-e a humán tudományok az információtudománynak? Az információtudomány valóban csak alkalmanként kapcsolódik viselkedés- és társadalomtudományokhoz? A humán tudományok használói szükségletei a többi tudomány szükségleteitől különböznek, még a társadalomtudományokéitól is.

A humán tudományok nem követik szükségszerüen a tudományos módszert. Sok esetben nem annyira specifikusak, mint a többi tudomány, ill. a társadalomtudományok. A humán tudományok az alkotás, képzelet és szubjektivitás világában mozognak. Elsősorban szubjektiv és esztétikai természetük miatt különböznek gyökeresen az egyéb tudományoktól. Ezért a tudományos módszerek - beleértve az információtudomány módszereit is - nem alkalmazhatók közvetlenül humán jelenségekre. Pierce Butler szerint: "A tudomány a valósággal foglalkozik, a humán tudományok egyedi, személyhez kötött létezésekkel bizonyos időben, bizonyos feltételek mellett. A humán jelenségek lényegében viszonyok, amelyekben időlegesen speciális objektivitás és szubjektivitás keveredik... a benne foglalt tények egy része mennyiségileg tanulmányozható, de ez nem vonatkozik az emberi valóság egészére." A humán kutatót nem elégiti ki a tényszerü információ: találomra kell bekalandoznia a témájával összefüggő minden területet. A részleteket sem tudja önmagukban hasznositani, csak a teljes területet magában foglaló, sokirányu ismeretek birtokában.

Alapvető különbség az is, hogy a humán tudományok témái és eredményei "nem mennek ki a divatból". Ez kettős következményü az igények szempontjából: a humán kutatónak szüksége van egyrészt minden információra, amely témájával kapcsolatban legfrissebben látott napvilágot (elsődleges és másodlagos forrásokból egyaránt, minthogy az eredeti irodalomról, müvekről irt információkra, kritikákra is szüksége van), másrészt a témájával kapcsolatos minden eddigi információt igényli, időhatárok nélkül. Ilymódon hihetetlen mennyiségü információ szükséges, amelyek, minthogy nem avulnak el, el sem dobhatók idővel.

A három alkotó (ill. esztétikai) diszciplinát sorolják ide: az irodalmat, zenét és képzőművészetet. A szinházi müvészetek az irodalom alágának tekinthetők; a tánc a zenéhez kapcsolódó diszciplina. A mitológia, a legendák és a folklór kapcsolódó területek. Más elméletek szerint a történelem, nyelv és nyelvészet is a humán tudományokhoz tartozik, bár ezeket gyakran sorolják a társadalomtudományokhoz is. Történetileg a pszichológia is humán diszciplinának tekinthető, minthogy kezdetei a filozófiába nyulnak vissza. Minden humán diszciplina akadémikus és népszerü anyagot is létrehoz. A kutató számára mindkettő fontos.

A humán tudományok elsődleges forrásai az eredeti irodalmi, vallási és filozófiai szövegek, az eredeti partiturák, maguk a müvészeti alkotások. Ezek a források jelentik az első alapvető problémát a kutatónak: az irodalom tanulmányozásakor pl. az eredeti szövegre is szüksége van, tudnia kell, hogy az olvasott szöveg megegyezik-e az eredeti szándékkal. Vitás azonban, hogy az iró vagy a nyomdász szándékával kell-e összevetni a szövegeket. (Ez a probléma természetesen csak az 1800 előtt megjelent könyvekre vonatkozik.) Szövegkritikai elemzéseknél, kottakiadásoknál, müvészi reprodukcióknál felmerül a változtatások problémája. Mindehhez összehasonlitó módszerekre, a nyomtatás történetének ismeretére stb. is szükség van.

A másodlagos források a kritikák, birálatok, vélemények, interpretációk, a dráma és a zene vonatkozásában azok előadása is. A másodlagos források - az elsődleges források, azaz a müvek alkotói után - a második emberi tényező belépését jelentik: a kritikusét, az ujságiróét, az előadóét stb.

A humán tudományok harmadlagos forrásai a könyvek, bevezetők, népszerüsitő irások, életrajzok, történeti szövegek és az idetartozó referensz-források. Ezeket főként az "általános" kutatók használják; a specialisták kevésbé. A humán tudományok tartalmának, anyagának megközelitésére több hagyományos ut van. Az egyik a nemzeti megközelités: az angol, francia, görög stb. irodalom megkülönböztetése; ennek komoly létjogosultsága van, ha az egyes nemzetek irodalmának sajátosságait, vagy ha leforditott irodalmi müveket vizsgálunk. Az irodalom tanulmányozásakor az eredeti nyelvü alkotások az igazán jelentősek. Az elvontabb diszciplinák esetében azonban, mint pl. a zene vagy a képzőművészet, nem beszélhetünk nemzeti nyelvről vagy nemzeti határokról. Mégis, gyakran beszélnek német, olasz, francia stb. zenéről.

A második megközelités a korszakonkénti csoportositás: tizenhetedik századi zene, tizenkettedik századi képzővészet stb. A harmadik megközelités hagyományosan akadémikus: forma szerinti (költészet, dráma, regény az irodalomban, versenymü, szimfónia, kamaramuzsika a zenében, vizfestés, olajfestészet, szobrászat a képzőművészetben.). Ezek a formák esztétikai osztályozás alapján születtek. A negyedik - egyszerre akadémikus és népszerü - megközelités tematikus: ez rója a legnehezebb feladatot a kutatókra.

A HUMÁN KUTATÓ

A humán tudományok kutatójának ma rendkivül tágak az információszükségletei. Minél speciálisabb témával foglalkozik, annál több információt kell keresnie. Ha például egy szerző egyetlen költeményét vizsgálja, szüksége van a szerző életrajzi adataira a költemény megirásának idejéből. (Kinek irta, miért stb.) Ismernie kell a kor társadalmi, gazdasági, politikai légkörét. Össze kell hasonlitania a szerző (vagy más szerzők) hasonló jellegü müveivel. Meg kell állapitania a szerzőt ért hatásokat, ismernie kell a költő belső világát, a motivációkat. Meg kell keresnie az eredeti kéziratot, megállapitani a változásokat, ellenőrizni a központozást stb. Vagyis: a humán kutató annál univerzálisabbá válik, minél specifikusabb területen kutat.

1965-ben, az Intrex-konferencián, John. E. Burchard a következő pontokban foglalta össze a humán kutató könyvtárhasználatának jellegzetességeit:

1. A kutató idejének nagy részét olyan müvek tanulmányozásával tölti, amelyek tartalmazhatnak számára valami ujdonságot. Az információkeresés tehát feladatának nagyobbik része; igy a könyvtár mühely, laboratórium számára.
2. Ritkán sürgeti az idő a többi tudóshoz, mérnökhöz hasonlóan.
3. Rendszerint nincsenek segitői, kutató asszisztensei.
4. A legujabb dokumentumok nem létfontosságuak számára.
5. Sok diszciplinát kell tanulmányoznia, ezért az "irodalom irodalma" szervezettebb, mint a többi diszciplináké.
6. Egy adott dokumentumot kis kör használ.
7. A legfontosabb müveket ritkán használja.
8. Munkája nagymértékben a böngészés függvénye, ezért szisztematikusabban szervezett könyvtári forrásokat igényel.
9. Ha minden létező monográfiáról tudomást is szerez, az általa elérhető anyag erősen hézagos.

A HUMÁN KUTATÓ AZ INFORMÁCIÓTUDOMÁNYBAN

A humán kutató igényei tehát sokoldalubbak, szubjektivebbek, mint a többi tudományok kutatóié. A humán tudományokat mostohagyermekként tartották számon, amelynek kevés kapcsolata van a természet- és a társadalomtudományokkal. Pierce Butler 1940-ben, Carl Kraeling 1951-ben figyelmeztetett arra, milyen nagy segitséget nyujthatnak a humán kutatók a könyvtárnak és az információtudománynak. A központi katalógusok kiépitésétől, a könyvtárközi együttmüködéstől kezdve a ritkán használt állományrészek összevonásán keresztül az elsődleges humán forrásanyag bibliográfiai megszervezéséig, megannyi ötlettel szolgálhatnak, amelyek elengedhetetlenek az információtudományban. A humán tudományok pedig - mint az elmondottak is bizonyitják - kétségtelenül igénylik az információtudomány eredményeit, az általa létrehozott módszereket és technikákat.

Egyetemi könyvtárépületek: az angliai és a görögországi helyzet összehasonlítása

Evlambia PANAGIOTOU

A szerző University library buildings: a view from Greece cimü cikkét (New Library World, No. 874. 1973. ápr. 81-82. p.) SALLAI István tömöritette.

Mindazok számára, kik egyetemi tanulmányaikat Görögországban végezték, az angol egyetemi könyvtár meglepetés. Görög mértékkel mérve az angol egyetemek kicsinyek. Manchester egyetemének, bár az a legnagyobb közülük, mindössze 12 000 hallgatója van. Oxford és Cambridge egyenként 11 000 hallgatóval számol. Az athéni egyetemnek 25 000, a szaloniki egyetemnek - a cikkiró ennek előadója - pedig 30 000 a hallgatólétszáma. Az angol tipusu egyetemi könyvtár Görögországban ismeretlen. Itt - mint általában Európában - zárt állományu könyvtárak találhatók, emellett azonban minden professzor személyi gyüjteményt fejleszt magának az egyetem költségén. Ebben találhatók a leghasználhatóbb könyvek. Az egyetem könyvtára ugyan tekintélyes állománnyal rendelkezik, Szaloniki egyetemében pl. meghaladja a milliót, ennek azonban jó része elavult. A görög könyvtárost, eltérően angol kollégáitól, nem tekintik a tudományos személyzet tagjának.

Az angol könyvtárak szinte megdöbbentik a görög látogatót. Meglepetés látni a hallgatókat, amint szabadon hozzáférnek az állomány többségéhez, látni a nagy olvasói tereket, ahol az olvasók ill. hallgatók szabadon használhatják saját könyveiket, vagy dolgozhatnak a könyvtár könyveivel. Az is meglepetés, hogy ott olyan könyvtárosokkal találkoznak, akik láthatóan a tanszemélyzet tiszteletét élvezik, akiknek alapkézése azonos a tanszemélyzetével. A görög egyetemen nem folyik könyvtárosképzés, mint sok más országban.

Az épitész, aki Görögországban könyvtárat szeretne tervezni - mint a cikk szerzője is -, nem indulhat el anélkül, hogy némi fogalma ne lenne annak céljáról és müködéséről.

Az angol példa azt mutatja, hogy sok könyvet kell kézbeadni közvetlen használatra, képzett könyvtárosok vezetésével. A legfontosabb volna megértetni a görög professzorokkal, hogy a maguk kis gyüjteményei erre a célra egyáltalán nem adnak lehetőséget, különösen, mert a professzorok a legkevésbé sem veszik figyelembe kollégáik hasonló gyüjteményeit. Ha pl. 16 professzor van valamely szakon, ott 16 gyüjtemény keletkezik. A görög egyetemeken koordinált gyüjtési, beszerzési politika nem található, természetesen az Angliában általános központi bizottság sem, amely a gyarapitást irányitaná, nem kevésbé hiányzik a könyvtárhasználatra vonatkozó magas szintü képzés. A változtatás igényének mindenképpen az

egyetemekből kell kiindulnia, mindenekelőtt maguknak kell kitermelniök saját könyvtárosaikat és meg kell ismerkedniök mindazzal, ami egyetemi könyvtári téren Angliában történik.

Az épitész számára egyáltalán nem elegendő, ha formailag szép épületet hoz létre; az a fontos, hogy az általa tervezett épület azokat a funkciókat töltse be, amiért létrehozták. A könyvtár pedig nem jöhet létre modern szolgálat koncepciója nélkül, ennek kialakitása pedig képzett könyvtárosok nélkül lehetetlen.

Ami a kontinensről jött látogatót Anligában megüti, az a könyvtár nyitottsága: a személyzet gyakran az olvasók szeme láttára dolgozik, a hallgatóknak rengeteg kényelmes ülőhelyük van, ahol dolgozhatnak a szabadon hozzáférhető gyüjtemények közelében. Az épületek nem rendkivüliek, azonban nagyon kényelmesek, jó világitással, megfelelő fütéssel és elég jó légkondicionálással.

A könyvtár különösen az uj angol egyetemeken szerves része az egyetemi épületegyüttesnek. Az általánossá váló szabadpolc és az épités gazdaságosságára törekvés különleges épületet eredményez: az anyaghoz való szabad hozzáférhetőség pedig oly nagy szabadságot biztosit a tanitásban és a tanulásban, ami a mai görög egyetemi rendszerben nem lehetséges.

Mit lehet tenni egy megnyugtató szolgálat megteremtése érdekében? Mindenekelőtt az egyetemet fenntartó hatóságokat és a professzorokat kellene felvilágositani és meggyőzni egy hatékony és gazdaságos szolgálatról. Meg kellene őket győzni, hogy a mai milliós zártpolcos állomány mellett a hallgatók számára külön létrehozott szabadpolcos gyüjtemény oktatási szempontból sokkal gazdaságosabb és hatékonyabb, mint a professzorok ellenőrzése alatt álló és csak a jelenlétükben használható elaprózott gyüjtemények százai. Az oktatószemélyzet idejét nem szabad pazarolni olyan köznapi feladatokra, mint az ellenőrzés. Meg kellene győzni a professzorokat, hogy adják fel privát gyüjteményeik feletti hatalmukat! Megfelelő könyvtáros testület hiányában magának az egyetemnek kellene keresnie szakértő tanácsadót, aki a könyvtári fejlesztés irányára és jövőjére nézve tanácsot adna. Egy kivülálló tanácsadó inkább meg tud győzni egy testületet javaslatainak helyességéről, mint aki valahol "belül van".

Olyan könyvtár müködtetéséről, amely egy átlagos angol hallgatónak egészen természetes, nagyon nehéz meggyőzni a görög egyetemi hatóságokat, de arról is, hogy egy ilyen könyvtár - beleértve a megfelelően képzett személyzetet - kifizetődő beruházás lenne a jövő szempontjából.

A szaloniki egyetem 30 000 hallgatója számára létrehozandó uj tipusu könyvtárnak kb. 100 000 szabadpolcos kötettel, 6000 olvasóhellyel, 30-40 fős személyzettel és megfelelő felszereléssel (oktatógépek, mikrofilm, audiovizuális felszerelés, kiállitási tér) kellene rendelkeznie, kb. 22 000 m^2 alapterülettel. Ez kétségtelen nagy beruházás, ha azonban Görögország a felsőoktatás terén is lépést akar tartani más nemzetekkel, elengedhetetlen, hogy a felsőoktatásnak a könyvtárak tekintetében vitt eddigi politikája is megváltozzon.

Legújabb irányzatok a nemzeti könyvtári épületek kialakítása vonatkozásában

Anthony THOMPSON

A szerző Some Recent Trends in National Library Buildings cimü cikkét (Libri, 1974. Vol. 24. No. 1. 69-77. p.) Dr. TOMBOR Tibor ismertette.

Thompson nemcsak mint az IFLA hosszu időn át müködő főtitkára, hanem mint egy figyelemre méltó könyvtárépitési szakkönyv szerzője is az elmult évek során megbecsülést szerzett magának. A cimben jelzett témához tehát jó szakértőként nyult. A nemzeti könyvtári épületek kérdéseivel behatóan a Rómában - az UNESCO, az IFLA Könyvtárépitési Szakbizottsága és az Olasz Könyvtárak Egyesülete közös szervezésében - 1973 szeptemberében tartott kollokvium foglalkozott, melynek alkalmából maga a szerző rendezett egy olyan kiállitást a Palazzo Braschiban, amelyen 23 uj nemzeti könyvtári épület tervanyagát mutatták be, de 7 jelentős átépités épitészeti dokumentumait is a látogatók elé tárta. E kiállitást megelőzően Thompson elemző kérdőiveket küldött szét, melyek átvizsgálása során végzett összehasonlitások eredményeként jutott el a tanulmányában foglaltakhoz.

A bonyolult kérdés a szerző szerint három szempontból viszonylag jól megközelithető: 1) a funkció határozza meg az épitészeti tervezés alapjait; 2) az előzőből következik a nemzeti könyvtár területi meghatározása, tekintetbe véve az állományt, a könyvtári dolgozók és az olvasók számát; 3) az elhelyezést népességkoncentrációs adatok, gazdasági megfontolások, a tervező épitészek hozzáállása és meghatározott, helyi épitészeti szokások befolyásolják.

Vannak azonban nehezen megközelithető oldalai is a kérdésnek. Ezek egy része az eredetre utal. Köztudott, hogy számos nemzeti könyvtár egykori királyi könyvgyüjteményekből nőtt ki és sok közülük ez idő szerint is a régi épületekben müködik, igen sulyos tehertételként hordozva a korszerü funkciót rosszul szolgáló épületet s az öröklött hagyományokat.

A kérdés vizsgálatának nehézségeit tetőzi, hogy "nemzeti könyvtár" megjelölésen nem mindig ugyanazt értik a világ minden részén, ugyanis nem mindegyik nemzeti könyvtár tölti be valamennyi jellegzetes nemzeti könyvtári funkciót (gondoljunk csak az NSZK-NDK esetére, vagy Itália nem kevesebb, mint nyolc "nemzeti könyvtárára", melyek közül ráadásul kettő a "központi" megjelölést viseli).

Nem egy országban (Dánia, Finnország, Norvégia, Jugoszláviában Horvátország és Szlovénia, Izrael, Izland) a nemzeti könyvtár egyben a központi egyetemi könyvtár feladatait is ellátja, illetve más országokban (USA, Japán) mint parlamenti könyvtár is müködik, továbbmenve

azonban, vannak olyan nemzeti könyvtárak, amelyekben bizonyos nemzeti enciklopedikus jelleg helyett valamiféle szakkönyvtári funkció áll a nemzeti könyvtár müködésének előterében.

E funkciózavar kiküszöbölésére az UNESCO 1958. évi szümpoziuma óta számos kisérletet tettek olyan szintézis kialakitására, mely szerves egységbe fogja a nemzeti könyvtárak deklarált funkcióit a sajátos helyi hagyományokkal. Ismerteti e szintézis létrehozása érdekében Humphreys és Gittig tanulmányát, egybeveti azok téziseit megegyezés és eltérés szempontjából, hangsulyozva, hogy e két tanulmány között jelentős különbségek mutatkoznak a funkciók értelmezése terén. Mint uj funkciókat jelöli meg a szerző a nemzetközi csere szervezését, az országos módszertani tevékenységet, az olyan könyvkiállitások szervezését a nemzeti könyvtári épületben, amelyek keretében a nemzeti irodalmi-kulturális kincseket mutatják be. Egybevetve az előadottakat, Thompson arra a megállapitásra jut, hogy a nemzeti könyvtárak terén un. "normativa" kialakitására alig van lehetőség, mert egy meghatározott nemzeti könyvtár funkciórendszere függ az adott ország kulturális és politikai helyzetétől is.

A római kollokvium célkitüzéseinek megfelelően elkészitett kiállitást megelőző, már emlitett kérdőivben 12 alapvető nemzeti könyvtári funkciót vizsgált meg a szerző. Vizsgálódásainak eredményeit táblázatban rögziti.

A "nehéz" témák csoportjába tartozik még a nemzeti könyvtár nagyságának, méretének, tehát négyzetméterben kifejezett alapterületének és légköbméterben kifejezett kubaturájának a meghatározása, de ezen tulmenően valamiféle összehasonlitási alapnak a kidolgozása, meghatározása. Az összehasonlitás rendkivül nagy eltéréseket mutat fel mind négyzetméter, mind légköbméter vonatkozásában, aminek eredményeként viszont érdekes következtetéseket lehet levonni egy adott nemzeti könyvtárépület "gazdaságossága" tekintetében. Thompson fejtegetései utalnak arra is, hogy összehasonlitási alapokat lehet keresni az alapterület-kubatura és a tárolt állomány nagyságrendje között, tehát a területi értékek és a raktározási kapacitás összehasonlitásával, valamint a kötetek számainak és az olvasók számának egybevetésével. S ezzel el is érkezik tanulmánya legkényesebb pontjához: hogyan egyeztethető össze a nemzeti könyvtár megőrző jellege a használati igénnyel, hiszen mindkettő a nemzeti könyvtár elkerülhetetlen funkciója. Minden uj nemzeti könyvtárépület esetében az olvasóhelyek számának növekedésével találkozunk, tehát "használatkoncentráció" mutatkozik a nemzeti könyvtárakban, ugyanakkor, amikor a szakkönyvtárak területén a használat decentralizációja a jellemző. Éppen ezért a nemzeti könyvtárépületet népességcentrikus helyen kell megépiteni. Ez az általános törekvés, bár a római példa arra utal, hogy a perem felé is lehet telepiteni, a martini (Szlovák Nemzeti Könyvtár) pedig a centrumtól még távolabb települt. A fővárosok települési központjaiban elhelyezett nemzeti könyvtárak viszont a városon kivüli területeken létesitenek külső raktárakat (Moszkva, Párizs, London).

Thompson keresi a kiutat a konzerválás (megőrzés, archiválás) és a széleskörü használat nemzeti könyvtári funkciója között. A kiutat a British Library mintájára abban látja, hogy kettős könyvtári arculatot kell kialakitani. Az egyik könyvtár a legtávolabbi jövő számára gyüjtse az adott nemzet kiadványait, a másik pedig hatékony központi kölcsönzési

állománnyal rendelkezzék könyv és folyóirat vonatkozásában, jól müködő reprográfiai szolgálattal. Ezt az utat jelölte meg egyébként az IFLA grenoblei szessziója is. Az épülettervezőkre vár most a feladat az uj tipusu "kölcsönző nemzeti könyvtár" épületének kialakitása terén.

Az IFLA UBC programja: az előzmények és a kezdet

Dorothy ANDERSON

A szerző IFLA's Programme for UBC: the background and the basis c. cikkét (IFLA Journal 1. Vol. 1975. No. 1. 4-8. p.) BORSÁNYI Ferenc tömöritette.

Az IFLA Végrehajtó Testületének 1973 decemberében tartott brüszszeli értekezletén megtörtént az első gyakorlati lépés az UBC (Universal Bibliographic Control - Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel) Nemzetközi Hivatalának létrehozása érdekében. A Testüleg ujszerü és látványos lépése, amely egy IFLA bizottság felállitásához vezetett azzal a feladattal, hogy biztositsa az UBC széles körü tevékenységének megszervezését, egyáltalán nem uj elgondolásból született. Az elmult 20 esztendőben több hasonló tervvel foglalkozott az IFLA számos szekciója és bizottsága. Más nemzetközi bibliográfiai és könyvtárügyi szervezetek, valamint az UNESCO is, az IFLA-hoz hasonló aktivitással kezelték az UBC ügyét. Az utóbbi 4 esztendő eredményei között emlithetjük a leendő intézmény elnevezésének és kezdőbetüinek tudatos és következetes használatát. A kezdeti lépések megtétele után az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel már nemcsak terveket jelent, hanem fogalommá vált. Az elnevezés és a kezdőbetük használata az IFLA elnökének, Herman Liebaersnek ötlete volt, ugyancsak az ő képzeletében született meg az UBC végleges megfogalmazása, ami az IFLA UBC programjának alapjává vált.

Az IFLA-n keresztül más nemzetközi szervezeteknek, de különösen a nemzeti könyvtáraknak és bibliográfiai testületeknek is számolniok kell az UBC-vel, mert ha totális rendszerré szerveződik, akkor a nemzeti bibliográfiai intézmények alkotórészeivé válnak és tevékenységüket a teljes kooperáció kell hogy jellemezze. Az UBC rendszerét és technikai követelményeit Franz-Georg Kaltwasser körvonalazta 1971-ben megjelent cikkében.

Ujabb jelentős lépés volt, hogy az IFLA 1973-ban, Grenoble-ban tartott általános tanácsülésének témájául az UBC-t tüzték ki és Kaltwasser dolgozata alapján vizsgálták meg az előadók az egyes országok, testületek, könyvtártipusok és a dokumentumok különböző fajtái szempontjából a bibliográfiai számbavétel UBC-vel kapcsolatos problémáit. Elnöki megnyitójában dr. Liebaers körvonalazta az IFLA-nak az UBC-t illető szándékait és meghatározta a nemzeti és nemzetközi szintü kivánalmakat. Az IFLA Végrehajtó Testülete már korábban összeállitott egy tervezetet az UNESCO

Kormányközi Konferenciájának 1974. szeptemberi ülésére, hogy ezzel is előbbre vigye az UBC ügyét. Ebben a tanulmányban számos javaslat és gyakorlati utmutatás kapott helyet. Többek között inditványozta egy nemzetközi hivatal létrehozását azzal a céllal, hogy az UBC-vel kapcsolatos tényked̈éseket szorgalmazza és a javaslatokat megvalósitsa. Az IFLA törekvésének elméleti alapját már 1969-ben megfogalmazták a Katalogizálási Szakértők Nemzetközi Értekezletén (IMCE = International Meeting of Cataloguing Experts): "... arra kell törekedni, hogy létrehozzunk a nemzetközi információcserére egy olyan rendszert, amely megteremtené a kiadványok szabványositott bibliográfiai leirását, amit a kiadó országban egy nemzeti hivatal végezne". Az inditvány elfogadása együtt jár két alapvető követelménnyel: annak elismerésével, hogy az egyes országok hivatottak saját szerzőik kiadványait azonositani és nyilvántartani, valamint azzal, hogy minden ország elismerje a bibliográfia nemzetközi szabványait. Ez a két szempont jellemzi az IFLA alapelvét: minden országnak részt kell venni az UBC-rendszerben. Bár a közremüködés mértéke sokféle lehet, a minőségben azonban nem mutatkozhat különbség. Az IFLA-nak ki kell dolgoznia a nyilvántartáshoz szükséges, nemzetközileg elfogadható szabványokat. Az UBC létrehozandó Nemzetközi Hivatalának feladatait és hatáskörét illetően az IFLA Végrehajtó Testületének kész tervei voltak, amelynek alapjául az IFLA Katalogizálási Bizottsága Titkárságának 1971-74-es tevékenysége szolgált. A Testület azt is elhatározta, hogy a Katalogizálási Titkárságnak be kell olvadnia az uj hivatalba és a hivatásos tisztviselői kar magvát kell alkotnia. A Katalogizálási Titkárság munkájának mintájára az UBC hivatal feladatai lennének: uj információk gyüjtése és terjesztése; a katalogizáló és bibliográfiai szervezetek közötti kapcsolat fenntartása és a tevékenység összehangolása; munkacsoportok és egyének támogatása; szerkesztői és kiadói tevékenység.

A feladatkörök azonban ennél nagyobb átmérőjüek még az IFLA szervezetén belül is, szolgáltatásai pedig a Nemzeti és Egyetemi Könyvtárak Szekcióját, a Bibliográfiai, a Katalogizálási, a Gépesitési, stb. bizottságot is érintik. A negyedévenként megjelenő folyóirat, az International Cataloguing kiadása ugyancsak az UBC Nemzetközi Hivatalának feladata lesz.

A Végrehajtó Testület igyekezete azt célozta, hogy az uj hivatal szorosan illeszkedjék az IFLA kereteibe és biztositsa azt a végrehajtó és adminisztrativ hálózatot, amelyen belül zavartalanul müködhet. A Testület 3 éves időszakra kinevezte az UBC Irányitó Bizottságát, amelynek 4 tagja Észak-Amerika, Nyugat-Európa, a Szovjetunió és egy fejlődő ország képviselőiből kerül ki. Az IFLA-val és más szervezetekkel való szoros kapcsolat biztositását célozza a Tanácsadó Bizottság felállitása, amelyben az IFLA, valamint más szervezetek képviselői vesznek részt. A két bizottság első ülését szeptemberben tartják Londonban. Ez a tanácskozás fogja előkésziteni az első év teljes programját.

Nyilvánvaló, hogy az IFLA Végrehajtó Testületének ez a pozitiv lépése nem valósulhat meg anyagi támogatás nélkül. A washingtoni Council on Library Resources megértést mutatott az UBC problémáival kapcsolatban és azzal fejezte ki bizalmát, hogy nagylelkü adománnyal járult hozzá az első év feladataihoz. Számos nemzeti könyvtár és bibliográfiai szervezet is közremüködik az UBC megvalósitásában.

Az UBC teljes kibontakozásához idő kell. Az előrelépés néhány területen valószinüleg lassu lesz, bár a részt vevő nemzeti egységek közül már sok létezik és nemzetközi kommunikációs rendszerben való integrációjuk már a közeljövőben megtörténhet.

Az ISO/TC 46 dokumentációs terminológiai munkacsoportjának budapesti ülése

1974. január 20-22-én Budapesten ült össze a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (International Organization for Standardization) terminológiai bizottságának (Technical Committee 46) 3. számu, az informatika és dokumentáció terminológiájának szabványositásával foglalkozó munkacsoportja. Az ülésen angol, francia, magyar, nyugat-német, olasz, osztrák, spanyol és svéd küldöttek vettek részt. A házigazda szerepét a Magyar Szabványügyi Hivatal, a Könyvtári és Dokumentációs Szabványbizottság és az OMKDK látta el.

Az ülés több kérdéscsoportot tárgyalt meg, az eredeti tervezetek és irásban benyujtott módositó javaslatok alapján. Elsősorban "Az ipari tulajdon" c. tervezet (a szabadalmi terminológia) és "A dokumentumok azonositása" c. tervezet (ennek a biliográfiai leirás terminológiájával foglalkozó része) anyagának tisztázása terén ért el lényeges haladást.

A munkacsoport titkára, W.H.U. Schewe bejelentette, hogy a csoport átalakul ISO-albizottsággá; a tagszervezetek nagy többsége elfogadta az erre vonatkozó javaslatot, s már az ISO Központi Titkársága is hozzájárult az átalakuláshoz, amely kedvezőbb lehetőségeket biztosit a munkaközösség tevékenysége számára.

K.D.

Pécsi Egyetemi Könyvtár. Jubileumi évkönyv 1774-1974. (Szerk. Fényes Miklós.) Pécs, Egyetemi Könyvtár, 1974, 218 p.

Méltó keretben ünnepelte Pécs városa az elmult esztendőben az egyetemi könyvtár előd ét és alapját képező Klimo-könyvtár alapitásának 200 éves jubileumát. Tudományos ülésszak, kiállitás, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének vándorgyülése álltak a megemlékezések középpontjában, s most, az ünnepi percek elmultával, kézbevehettük a könyvtár jubileumi évkönyvét is.

Az évkönyv tanulmányai természetesen az évforduló szolgálatában állnak, s igy valamennyi történeti jellegü. Az élen a könyvtár igazgatójának, Fényes Miklósnak "A Pécsi Egyetemi Könyvtár története. I. Pécsi Püspöki Könyvtár" c. terjedelmes tanulmánya áll, amely a könyvtár történetének első időszakát, az alapitástól 1923-ig terjedő korszakot vázolja fel, azt az időszakot tehát, amig a könyvtár püspöki tulajdonban, a nyilvánosság több-kevesebb fokával állt a város müvelődésének szolgálatában. A szerzőnek nem célja "... összefoglaló, minden kérdésre kiterjedő könyvtártörténet megirása - ennek feltételei még mindig nem adottak...". Ezt a szerény megállapitást csak őszinte sajnálkozással vehetjük tudomásul, annál is inkább, hiszen a Klimo-könyvtárnak irodalma köztudottan nagy (ezt bizonyitja az évkönyvben most közölt, igen hasznos bibliográfia is), ujabb kutatási eredmények is vannak - ezekhez maga a szerző is hozzájárult - ezért ugy véljük, elérkezett az idő az eredmények kritikai összefoglalásához is. Reméljük, Pécs ebben is uttörő lesz s a könyvtártörténeti monográfia most már nem várat sokáig magára.

Mindezek tudomásulvétele után megvizsgálva azt, amit ténylegesen a tanulmány nyujt, az tapasztaljuk, hogy ez egyrészt a már eddig publikált irodalom logikus rendbe, egységes szerkezetbe épitett felsorakoztatása, igen bőséges idézetekkel, - másrészt egyes területeken kapunk uj adatokat is, pl. a könyvtárosok személyének felkutatása, a könyvtár eredeti felszerelési tárgyaira, a könyvtár nyilvános használatára vonatkozó ujabb adalékok, valamint a mult századi katalógusokkal foglalkozó rész. Fényes Miklóstól tehát többet kapunk, mint amit előszavában igér: "becses adalékok szolgáltatásán" tul irása mégiscsak egyfajta összegezése az eddigi kutatásoknak. Érdeme, hogy az eddig szétszórtan fellelhető, nehezen hozzáférhető dokumentumok lényeges részeit leközli, ha egy-két helyen ezt tulságosan is bőkezüen teszi. Módszere tehát, amellyel az eljövendő könyvtártörténetet előkésziti, figyelemre méltó s például szolgálhatna más könyvtáraknak is, különösen ott, ahol az irodalom még nem olyan bőséges, mint Pécs esetében.

Klimo György könyvtáralapitásának indokait keresve, Fényes Miklós ujabb dokumentumokat talál: a városi polgárságnak a püspöki hatalom ellen

vivott harcában a püspöknek a város érdekében tett, mintegy békitő lépését, amelynek végső célja az egyetem felállitása volt, - másrészt éppen az egyetemmel az egyház érdekeit is védő, feudális ideológia fokozottabb propagálását kivánta volna Klimo szolgálni. Mig az első érvet kézenfekvőnek érezzük, a második már a belemagyarázás érzetét kelti. Klimo György, aki jobbágysorból éppen tanultsága révén emelkedett ki, egyházmegyéjében is iskolák, papirmalom és nyomda felállitásával tünt ki, mind a maga életutja tapasztalatából, mind a felvilágosult korszellem hatása alatt a tudományok ápolása, az általános müveltség emelése érdekében tevékenykedett. Mint a feudális és egyházi hierarchia képviselője, nem volt és nem lehetett ment ennek az ideológiának kötöttségeitől, de történelmi tény - s ezt Fényes Miklós a későbbiekben hangsulyozza is - hogy korához viszonyitottan a haladó gondolkodásuak közé számithatjuk a könyvtáralapitó püspököt.

A könyvtár ujabbkori történetének legfontosabb szakaszát dolgozza fel Boda Miklósné "Fitz József a Pécsi Egyetemi Könyvtár élén 1930-1934" c. tanulmánya. Fitz József a hazai könyvtárügy azon alakjai közé tartozik, akiknek munkásságát még nem értékeltük, elemeztük kellőképpen, - ez az irás tehát hézagpótló jelentőségü. Boda Miklósné mindenre kiterjedő részletességgel, adatait kitünően csoportositó összefoglalásban mutatja be Fitz könyvtárszervezői tevékenységét, ahogyan néhány év alatt végrehajtotta az állomány korszerü feltárását, korszerüsitette a raktári rendszert és az olvasószolgálatot, kiépitette a könyvtár cserekapcsolatait, s mindezek mellett jutott még ideje az intézmény tudományos tevékenységének fellenditésére is. Ezen tulmenőleg a tanulmány sok érdekes adattal gazdagitja ismereteinket a 30-as évek könyvtári viszonyairól, pl. a gazdasági válsággal összefüggő pénzügyi nehézségekről, a könyvkölcsönzések elemzésének tükrében az irodalmi izlésről és a politikai változásoknak a könyvtár mindennapi életébe való belejátszásáról. A Fitz József példamutató szakmai és emberi magatartását magas szinvonalon bemutató irás Fitz 1942-ben irott soraival zárul, amelyeket - éppen a szélesebb körü megismertetés érdekében - itt sem árt idéznünk: "Az emberiség jóléte és együttélésének békessége nem az egyesek kiválóságán és müveltségén mulik, hanem azon, hogy a lakosság minél szélesebb rétegei szerezzék meg a müveltséget, mely a könyvekben megőrzött tapasztalatokat gyümölcsöztetni tudja, és a közös élet irányitásában való részvételre képesit."

Boda Miklósnak "Három évszázad könyvtártörténeti emlékei a Klimo-gyüjteményben" c. irása arról tanuskodik, hogy Pécsett komolyan veszik a könyvtártörténetnek az állomány elemzésével szorosan összefüggő kapcsolatát. Itt ugyanis már elvégezték azt a hatalmas munkát, ami egy gyüjtemény történetének megirásához nélkülözhetetlen: magának a gyüjteménynek darabonkénti átvizsgálásával lemérni annak tudománytörténeti sulyát, feltárni a példányokból kiolvasható eleven könyv- és könyvtártörténetet. E nagy munka eredményeiből itt, mintegy előzetesként csak izelitőt kapunk, de a példás filológiai apparátussal, oknyomozó rendszerességgel feltárt adatok már igy is nyilvánvalóvá teszik, hogy e tudományos munkától a hazai szakirodalom jelentős gazdagodását várhatjuk.

A kötet záró tanulmányában Hoóz Istvánné ismerteti a Pécsi Egyetemi Könyvtár folyóiratállományának alakulását és összetételét. Adatok hiányában a tanulmány nem foglalkozhatott az állomány gyarapodásának idő-

rendjével, - ez mindenesetre nagyrészt a Klimo-korszak utánra esik, hiszen Klimo haláláig, 1777-ig, az időszakosan megjelenő sajtó még csak gyerekcipőben járt. (Mindenesetre a Journal des Savants kezdeti korszakának kötetei a könyvtárnak már az induláskor is érzékelhető európai szinvonalát bizonyitják.) A szerző tollából vázlatos áttekintést kapunk a könyvtár folyóiratállományáról, kezdetben a cimekig és évfolyamokig menő részletességgel, sajtótörténeti kommentárral, később - a bővülő anyagnak megfelelően - már inkább csak statisztikai összefoglalásokat, a legfontosabb folyóiratok kiemelésével. A kép, amit a hirlap- és folyóiratállományról nyerünk, igy is érdekes - még több tanulsággal szolgált volna, ha más könyvtárak összehasonlitó adataira is tekintettel van. Elsősorban a két háboru közti korszakra gondolunk, amikor a könyvtár már egyetemi könyvtár funkcióját töltötte be, s amely korszak - a könyvtári ellátás szempontjából - még kevéssé feltárt.

Végső soron meg kell állapitanunk, hogy a 200 éves jubileum alkalmat adott egy rendkivül tanulságos, tisztán könyvtártörténeti profilu évkönyv kiadására. Bár valamennyi könyvtárunk jubileumát ilyen kiadványok kisérnék.

SOMKUTI Gabriella

BERTÓK László: A Pécsi Tanárképző Főiskola Könyvtárának története. 1948-1973. Pécs, 1974. Tanárképző Főiskola Könyvtára. 97 p. Soksz.

(A főiskolai könyvtárak eddig - uj intézmények lévén - elég kevés kiadvánnyal hallattak magukról. Ezért is üdvözli a szerkesztőség a pécsi könyvtár vállalkozását. Szerk.)

A Pécsi Tanárképző Főiskola Könyvtárának sorrendben 15. kiadványa jelentős helyet foglal el a könyvtár kiadványai között. Szerzője komoly és egyben sikeres erőfeszitést tesz a könyvtár történetének összefoglalása érdekében.

A szerzőnek alapvető megállapitása, hogy adott könyvtár története csak a fenntartó intézmény történetével összefüggésben tárgyalható. De ezen az alapvető megállapitáson tulmenve, magát a fenntartó intézményt is a maga történeti vonatkozásaiban vizsgálja, ezért foglalkozik a tanulmány első pontjában a tanárképző főiskolák létrehozásával és fejlődésével. Felvázolja a tanárképző főiskolák fejlődési szakaszait és általános perspektiváit, ezzel is alapot adva a könyvtár történetére vonatkozó fejtegetések realitásának.

A tanulmány második pontja a Pécsi Tanárképző Főiskola történetének vázlatát tartalmazza. A képzés változásának és fejlődésének e rövid fejtegetése, valamint a főiskola statisztikai adatainak közlése bőségesen elegendő alapot ad a könyvtár funkcionálásának felvázolásához.

Szerzőnk azonban nem elégszik meg a könyvtárnak a fenntartó intézmény történetiségébe való beillesztésével: a harmadik pontban - igen célratörően - a főiskolai könyvtárnak mint a magyar könyvtári rendszer részének kérdésével foglalkozik. Abból a sajnálatos, de valós megállapitásból indul ki, hogy "a tanárképzők gyakran változó tartalmi és formai jegyeinek, az utkeresés gondjainak egyenes következménye, hogy az intézményi könyvtárak ügye nem tartozott az elsőrangu kérdések közé". Ezt követőleg azonban soron követi a legfontosabb jogszabályokat és azok megvalósulásának kedvező hatását a könyvtárra és annak müködésére. E pont fejtegetéseinek eredményeként megállapitja, hogy "ma már számolnak a tanárképző főiskolai könyvtárakkal, egyre inkább elfoglalják a jelentőségüknek megfelelő helyet a magyar könyvtári rendszerben".

A tanulmány negyedik pontja a tanárképző főiskola funkciójából származó konkrét könyvtári feladatokat tárgyalja a pedagógusképző intézmények könyvtárainak ötéves fejlesztési irányelvei és a szervezeti szabályzat rendelkezései alapján.

A tanulmány ötödik pontja tartalmazza a Pécsi Tanárképző Főiskola Könyvtárának történetét a következő sorrendben:

1. Elhelyezés, berendezés
2. Személyzet, munkaszervezet
3. Állománygyarapitás, apasztás
4. Az állomány nyilvántartása, raktározása
5. Az állomány összetétele
6. Feldolgozás, feltárás
7. Olvasószolgálat
8. Tájékoztatás, propaganda, kapcsolatok.

Természetes, hogy a szerző az egyes résztémákat történetiségükben, összefüggéseikben és fejlődésükben vizsgálta. Nem kerülte el figyelmét az állomány kérdéseinek taglalásánál a könyvtár szempontjából jelentősnek tekinthető proveniencia kérdése sem. De ugyanilyen gondos feltárással találkozunk valamennyi kérdés vizsgálatakor.

A tanulmány befejező része az összegezés és a feladatok megfogalmazása. Különösen a feladatok kérdése érdemel figyelmet, mert ez az elért eredmények regisztrálása alapján a jelentkező társadalmi igények felmérését és az ezeknek az igényeknek a kielégitésére irányuló szakszerü, reális terveket demonstrálja. Helyet kap azonban a feladatok megfogalmazásában az a társadalmi követelmény is, hogy a könyvtár legfontosabb feladata a főiskola könyvtári igényeinek kielégitése, de "foglalkozni kell a gondolattal, hogy a könyvtár kinyissa kapuit a nagyközönség előtt, hogy a huszonöt év alatt felhalmozódott anyaga .... (révén) részt vegyen a környék könyvtári ellátásában."

Összefoglalva: Bertók László ismertetett müve uttörő alkotásnak tekinthető a főiskolai könyvtárak történetére vonatkozó irodalomban. A munka felépitése, komoly és elmélyült munkán alapuló tény- és megállapitás anyaga mintául és egyben ösztönzéssel szolgálhat a hasonló főiskolai könyvtárak történetének megirásában.

FÉNYES Miklós

Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1970-1971. (Fel. szerk.: Németh Mária.) Bp., 1973, OSzK. Egyet. ny. 443 p.

A könyvtári szakirodalmat tanulmányozó szakembernek ritkán van oka kevesellni a megjelent kiadvány példányszámát. Most mégis ez a rendhagyó eset fordult elő az Országos Széchényi Könyvtár 1970-71-es évkönyve olvasójával. Ugyanis ez a mü messze fölülmulja a szokványos könyvtári kiadványokat gazdag tartalmi értékeivel. Ez az évkönyv kitünően szerkesztett, igen magas tudományos és müvészi szinvonalon megirt értékes és érdekes tanulmányok gyüjteménye, amely négy fejezetében megeleveniti a magyar kulturhistória évszázadainak a kezdetektől napjainkig ivelő utját. Mindezt csupán 600 példányban, amely példányszám ahhoz is kevésnek tünik, hogy a legfontosabb tudományos- és szakkönyvtárakba az érdeklődő szakemberekhez eljusson. (1970-ben a hazai könyvtárak száma: 17 213, ebből tudományos- és szakkönyvtár: 1935; becslésünk szerint 16 000 főfoglalkozásu könyvtáros müködött.) Ezért lehetőség sincs arra, hogy a szakmán kivüliek is hozzájussanak a kötethez, akik számára ugyancsak hasznos igényes olvasmány lenne. A cikkek végén található idegen nyelvü összefoglalók révén pedig még külföldi képviseletünket is sikerrel szolgálhatná.

Az 1970-nel induló uj évtized a könyvtáros-társadalom számára mozgalmas események hordozója. Az 1970-es esztendő a III. országos könyvtárügyi konferencia korszakzáró-korszaknyitó fejezetét érlelte, uj irányelveket adott a könyvtári munkának. A következő esztendők az uj célkitüzések realizálásával teltek el és az UNESCO által meghirdetett Nemzetközi Könyvév előkészületeivel. Ezzel egyidőben megkezdődtek az 1972-ben Budapesten megrendezésre kerülő IFLA közgyülés előkészitő munkálatai is. Ezeknek a nagy hazai és nemzetközi eseményeknek sajátos tükrözője az OSzK 1970-71-es évkönyve - és annak a széleskörü kutatómunkának, amely az OSzK-ban kibontakozott és a nemzeti könyvtár részletes történetének megirására irányul.

Az évkönyv élén az OSzK két nagy halottjának: Dezsényi Bélának és Gombocz Istvánnak a nekrológja, valamint életmüvük impozáns bibliográfiája áll. Ezt követően az évkönyv négy részben - a müfaj tradicionális szabályai szerint - a jelenből indulva távolodik a magyar könyvtár- és könyvtörténeti mult felé. 19 szerző kapott teret arra, hogy összegezze, bemutassa legujabb kutatásainak eredményeit. Noha mindannyian megérdemelnék, helyszüke miatt mindnyájukat felsorolni nem lehetséges. Válogatásunk szempontja: azokat a tanulmányokat szeretnénk bemutatni, amelyek

- egy folyamatba illeszthetően ábrázolják a nemzeti mult és napjaink fejlődési jelenségeit,
- az OSzK-nak mint legnagyobb szakkönyvtárunknak jellegzetes karakterét kutatják,
- a nemzeti könyvtárnak a modern könyvtárpolitika funkciórendszerében betöltött szerepét tárgyalják.

Az OSzK jelentése részletesen tárgyalja, statisztikákkal, táblázatokkal dokumentálja a könyvtár kétéves tevékenységét. Hangsulyozza a nemzeti könyvtár és az országos szakkönyvtárak kooperációjának szükségességét.

Ebben a funkciórendszerben egyre nagyobb jelentőséget kapott az intézmények közötti együttmüködés. Ehhez az OSzK a központi szolgáltatások példamutató megszervezésével járult hozzá. (Pl. a szakkönyvtárak állománygyarapitásához a kötelespéldány-szolgálattal; a korszerü könyvtárközi kapcsolatok kialakitásához a hazai könyvtárközi kölcsönzések lebonyolitásával.) A különböző gyüjtemények tevékenységének elemzésével önálló fejezetek foglalkoznak.

PAPP István a Könyvtártudományi és Módszertani Központ kétéves tevékenységéről tájékoztat. A KMK a tárgyévekben kidolgozta a korszerü közmüvelődési könyvtár müködésének koncepcióját és országos szinten szervezte ezek egységes irányitási rendszerét. Kidolgozták e stratégia megvalósitásának leghatékonyabb formáit. Készitettek elemzéseket, módszertani ajánlásokat, gyakorlati utmutatókat, segédleteket, szerveztek speciális szaktanfolyamokat stb. A KMK aktiv irányitó tevékenysége szerteágazó és többfelé irányuló. Az egységes könyvtári rendszerben betöltött szerepük főbb jellemzői:

- országos könyvtárügyi távlati tervek kidolgozása és összehangolása;
- az olvasási kultura emeléséért inditott tömegmozgalmak támogatása;
- elkötelezettség a társadalom különböző területein jelentkező feladatok könyvtári eszközökkel való szolgálata iránt;
- egyes olvasói rétegek könyvtári ellátásának javitása;
- kutatása a széles körü együttmüködés lehetőségeinek a jelentősebb szakkönyvtárakkal és társintézményekkel;
- a szakszervezeti könyvtárpolitika komplex stratégiájának és hálózatfejlesztési irányelveinek kidolgozása;
- magas szinvonalu kiadói tevékenység (könyvtártudományi, könyvtárpolitikai tanulmányok publikálása önálló kiadványok és periodika formájában).

Ezek nem kampányfeladatok a KMK életében, hanem egy egységes folyamatnak állomásai. Miként a többi éveket, a KMK 1970-71-es tevékenységét is rugalmasság, a társadalmi szükségszerüségek iránti problémaérzékenység és céltudatosság jellemzi.

A nemzetközi könyvtári életet GOMBOCZ István posztumusz tanulmánya fémjelzi. Az IFLA Nemzetközi Kiadványcsere Bizottságának 40 éves történetét ismerteti, amely szervezetnek korábban titkára, majd később haláláig elnöke volt.

Az évkönyv harmadik és negyedik része a könyv-, könyvtár- és müvelődéstörténeti kutatómunka legujabb eredményeiről publikál közérdekü dolgozatokat az intézmény munkatársainak tollából. A tudományos dolgozatok szemléletmódját frisseség, modernség, dinamizmus, tárgyszeretet, elmélyült, alapos tudás, jó stiluskészség jellemzi.

A magyar müvelődéstörténet legrégebbi korszakát BORSA Gedeon irása képviseli: Joannes Manlius 16. századbeli nyomdász és könyvkötő mester tevékenységére vonatkozó uj kutatási eredményeit tárja fel. Eddig ismeretlen, nagy jelentőségü adalékokat szolgáltat Manliusról, az első magyarországi könyvkötő mesterről, akinek neve, müködési helye és ideje ismert, s aki munkáját - néhány fennmaradt tárgyi emlék bizonysága szerint - nagy szakmai felkészültséggel, európai igénnyel, müvészi fokon végezte.

A 18. századot Grassalkovics Antal hétszemélynök és kamaraelnök "beteges és unalmas gondolati" cimü kéziratos, de publicitásra szánt aforizmagyüjteményének elemzése (FALLENBÜCHL Zoltán által) reprezentálja. Szines korrajzot, pontos társadalom- és érdekes jellemrajzot kapunk a korabeli Magyarország jelentős gazdasági és politikai egyéniségéről, aki egyike volt a leggazdagabb, legbefolyásosabb hivatalviselő nagybirtokos főrendeknek a Rákóczi-szabadságharc leverése után Mária Terézia udvarában. Grassalkovics a korának un. siker-embere. Aforizmáiból megismerhető élet- és világszemlélete. Az élet nagy kérdéseiről meditál: vallásról, embertársairól, barátságról, szerelemről, magyarságról, érvényesülésről, hatalomról, tekintélyről, uralkodásról, sikerről stb.

A magyarországi müvelődéstörténet 19. és 20. századi szakaszát két aspektusból tárgyalja az évkönyv. Egyrészt a nemzeti könyvtár történetének lapjairól, másrészt a magyarországi sajtótörténet különböző oldalairól.

A nemzeti könyvtár kezdeteiről két remek tanulmány tudósit. SOMKUTI Gabrielláé a nemzetté válás, a nemzeti öntudat eszmélkedésének nagy pillanatáról. A szerző a könyvtáralapitó Széchényi Ferenc nemzeti különgyüjteményét és annak első nyomtatott katalógusát elemzi, amely egyben a "magyar nyelvü irodalom és a honismereti tudományok kalauza is volt, azzá tette a gyüjtemény viszonylagos teljessége és a feltárás mélysége".

BERLÁSZ Jenő nemzeti könyvtárunk megalapozásának másik nagy egyéniségéről, a kortárs Jankovich Miklósról, a polihisztor gyüjtőről fest erőteljes szinekkel, tudományos és müvészi megfogalmazásban egyaránt impozáns portrét, kimagaslót e nagyon szinvonalas mezőnyben. A szerző Jankovich Miklósnak, a könyv- és kéziratgyüjtőnek, bibliofilnak és bibliográfusnak, régésznek, történésznek és tudományszervezőnek hiteles arcképét adja, eddig kiadatlan forrásokra támaszkodva. Bemutatja páratlan arányu gyüjtő tevékenységét, amelynek célja mindenkor a nemzet nyelvi-történeti öntudatának ápolása volt. Jankovich Miklósnak tudatos, egy célra irányitott állhatatos kulturamentő misszijáról ad pályaképet, nagy atmoszféra-teremtő erővel. BERLÁSZ Jenő ismerteti a felmérhetetlen értékü gyüjteményt, amely kézirat-, irat- és oklevélgyüjteményből, régiséggyüjteményből, képtárból és a tulajdonképpeni könyvtárból állt. Értékeli Jankovich Miklós tudományos munkásságát; a hungarikum fogalmának kitágitását, bibliográfusi müködését és tudományszervező tevékenységét. A szerző jól érzékelteti a Jankovich-gyüjtemények történetén keresztül, hogy a könyvtárak sorsa mennyire a társadalom függvénye. Ugyancsak erre a gondolatra figyelmeztetnek PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolánnak néhol személyes hangvételü, de mindenkor tudományos igényü visszaemlékezései a Régi Magyar Könyvtár gyüjteményének két világháboru közötti szakaszára (1919-1930).

Igen érdekes FARKAS László elemzése, a "Szervezeti, ügyrendi és olvasószolgálati szabályzatok a kiegyezéstől az első világháboru végéig 1867-1918" cimü dolgozat. A szerző ismerteti és összehasonlitja az 1967-es, 1889-es, 1898-as és 1909-es könyvtári szabályzatokat, amelyek vonatkoztak az alkalmazottak személyiségére, munkabeosztására és a könyvtár kezelésére, az igazgatásra, valamint a könyvtár használatára.

Kedves humorral állapitja meg az 1867-es szabályzatról, hogy "ennél jobbat, tömörebbet és teljesebbet ma sem lehetne kitalálni". Ugyanebből az időszakból irja meg ILLYÉS Katalin a hirlaptár állományának harminc esztendős történetét 1884-1914-ig.

Az évkönyv negyedik részében a magyarországi periodikumok kezdeteiről és sorsáról olvashatunk tanulmányokat. INDALI György a magyar sajtótörténet egyik igen fontos állomásáról ir: a "Hazai és Külföldi Tudósitások"-ról, az első pesti sajtóorgánumról, amelynek jelentős szerepe volt abban, hogy Pest már a 19. század elején az ország kulturális központjává vált. A lap és melléklapja, a "Hasznos mulatságok" (élén Kultsár Istvánnal, ezzel a kitünő ujságszerkesztővel) hatalmas harcot vivott a reformkort megelőző évtizedekben a müvelődésért, az irodalmi és közéletben a fejlődésért és a reformeszmék terjesztéséért. Olyan sorsdöntő kérdésekért küzdöttek, mint a magyar nyelv terjesztése, a szinjátszás ügye, a népdalok összegyüjtése, a Magyar Tudományos Akadémia megalapitása, a "Tudományos Gyüjtemény" meginditása stb. Az ujságot a legkorszerübben, európai szinvonalon szerkesztették. Hazánkban elsőként honositották meg a hirszolgálatot, szerveztek levelezőgárdát, tudósitókat hazai és külföldi viszonylatban, szerkesztettek képmellékleteket.

BATÁRI Gyula ismerteti a Bugát Pál által 1831-1848-ban szerkesztett "Orvosi Tár"-t. Ez a hazai szaklapok közül az első hosszabb időn át élt orvosi szakfolyóirat, amely megvetette a magyar orvostudomány és tudományos orvosi közlemények alapját.

MIKLÓSSY János dolgozata Vajda János sikertelen 1863-as lapszerkesztési kisérletéről tájékoztat, a "Magyar Sajtó"-ról.

BATA Imre legujabb kutatásait összegezi a "Válasz" 1934 utáni sorsának alakulásával foglalkozó igényes tanulmányában.

MARKOVITS Györgyi két, a második világháboru idején Dél-Amerikában megjelenő emigráns hetilapról: az "Uj Világ"-ról és a "Magyar Lapok"-ról ad ismertetést. Ezek a kitünően szerkesztett ujságok a második világháboru éveiben aktuális politikai cikkekkel, történelmi tanulmányokkal, elméleti irásokkal és a haladó magyar szépirodalomból való ügyes válogatásokkal serkentették, buzditották harcra az emigrációban élő magyarságot és tájékoztatták a nemzetközi ellenállási mozgalom eredményeiről.

Igy jutunk el az OSzK évkönyve lapjain a magyar müvelődéstörténet kezdeteitől napjainkig.

ILLÉS Zsuzsa

Fiatalok a könyvtárban. Szerk. Katsányi Sándor. Közread. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. Népmüv. Prop. Iroda. 1973. 133 l. Bibliogr. 129-133. l.

Fiatalok a könyvtárban cimen adta közre a Könyvtártudományi és Módszertani Központ az 1972. évi országos pályázatra beküldött tanulmá-

nyok közül azokat, amelyek a közmüvelődési könyvtárak ifjusági szolgálatával kapcsolatos kérdéseket vizsgálják. A Katsányi Sándor szerkesztésében megjelent kötetben hat irás foglalkozik az ifjusági könyvtári munkának a helyi gyakorlatban kipróbált és bevált megoldásaival, módszereivel. A kötet csak a legkiemelkedőbb pályamüveket közli.

Az első, és egyben leginkább elméleti szintü tanulmány szerzője, Balogh Ferencné vállalkozott arra a feladatra, hogy a szükebb praxison felülemelkedve átfogó képet adjon az ifjuság könyvtári szolgálatának hazai és külföldi tapasztalatairól, szervezeti megoldásairól, módszertani eredményeiről.

A szoros értelemben vett szakmai fejezetet egy általánosabb kitekintés előzi meg, amelyben a szerző a rendelkezésre álló statisztikai és vizsgálati anyagok alapján rétegződési és lakóhelyi keresztmetszetben tájékoztat a 15-24 éves fiatalok müveltségi szintjéről, olvasási kulturájáról és könyvtárhasználati szokásairól, mindezt visszavezetve a jelenségek szociális okaira. Az elemzésből mindenekelőtt kiderül, hogy az elmult években a 15-19 éves korcsoport olvasóvá nevelésében jelentős fejlődés ment végbe: a tanácsi könyvtárak statisztikai adatai szerint a megfelelő koru olvasók abszolut száma és a lakossághoz viszonyitott aránya egyaránt megemelkedett (1964: 249 606, 1971: 347 682). Korántsem ilyen biztató e korcsoportnak az előző korcsoporthoz viszonyitott olvasottsági aránya. A szerző ez irányu észrevételeit az 1971-es tanácsi könyvtári statisztikára alapozza, de legfrissebb adataink is hasonló tanulsággal szolgálhatnak. Az 1973-as demográfiai és könyvtári statisztika szerint a jelenlegi helyzet a következő:

Korcsoport	olvasók	lakosok	%-os arány		az összes olvasólétszámon belül %
			1973	1971	
6-14	586 209	1 032 788	56,7	52,1	41,1
15-19	341 263	886 985	38,4	37,5	21,4
20-24	165 582	875 268	17,7	19,1	11,6

A fentiekből látható, hogy az életkor emelkedésével fokozatosan csökken a fiatalok olvasói aktivitása, a két év alatt is növekedtek az olvasottsági arányszámok közötti távolságok. Hasznos lett volna, ha e tény megállapitásán tulmenően a tanulmány szerzője az adatváltozásokat előidéző okok mélyebb elemzésére is vállalkozik. Tanulságos pl. szemügyre venni az olvasottsági arányok rétegenkénti alakulását:

	tanulók	nem tanulók	összesen
népesedési adatok	399 367	487 618	886 985
olvasólétszám a tanácsi könyvtárakban	237 130	104 133	341 263
az olvasottság %-os aránya	59,3	21,3	38,4

(1973-as statisztikai adatok)

Mint a táblázatból is kitünik, a 15-19 évesek olvasottsági mutatójának közel 20 %-os csökkenése a korosztály foglalkozás szerinti rétegződését tekintve erősen egyoldalu: a tanulók olvasottsági aránya meghaladja a megelőző korcsoport mutatóját, a tovább nem tanulók könyvtárhasználati aktivitása azonban zuhanásszerüen csökken. Az egyenetlenség tényét pedig csupán megerősitik a megfelelő koru fiatalok foglalkozás szerinti csoportjainak egyéb könyvtárhasználati adatai. (A tanulók közül kb. 250 000 fő veszi igénybe a középiskolai könyvtárak szolgáltatásait, a nem tanulók közül pedig kb. 60-70 000-re tehető a szakszervezeti könyvtári olvasók száma.)

Nem vitatkozhatunk azzal a ténnyel, hogy a könyvtárhasználati folytonosság legalapvetőbb biztositéka az oktatásban való részvétel. Elismerésre méltó továbbá a könyvtáraknak a fiatalok tanulmányait és iskolán kivüli müvelődését segitő igyekezete is. Az is igaz, hogy az iparban és mezőgazdaságban dolgozó fiatalok olvasóvá nevelése, izlésfejlesztése, könyvtárhasználati szokásainak kialakitása komoly feladatok elé állitja a közmüvelődési könyvtárak munkatársait, azzal azonban kevéssé érthetünk egyet, hogy a könyvtárak ez irányu próbálkozásairól meglehetősen szükszavuan vall a kötet, hogy az ifjusági könyvtári szolgálat még csak kivételes esetekben tud tullépni a tanulói érdekek körén. S bár vitathatatlan az, hogy e réteg olvasóvá nevelése a szakszervezeti könyvtáraknak lenne elsőrendü feladata, mellettük és velük jogos követelmény a tanácsi könyvtárakkal szemben is, hogy nagyobb figyelmet forditsanak az iparban és mezőgazdaságban dolgozó fiatalokra, s kiemelt gonddal foglalkozzanak a szakmunkástanulók könyvtári ellátásának kérdésével. (Bár a szakmunkástanulók könyvtári ellátását illetően kialakultabbak a közmüvelődési könyvtárak szolgáltatásai és sokat jelentett az intézeti könyvtárak nagyütemü fejlesztése is.)

Ugy gondoljuk, hogy a dolgozó fiatalok ellátásának fejlesztése érdekében mindenek előtt át kellene gondolni ismét a két közmüvelődési hálózat eziránu feladatait és árnyaltabban kellene megfogalmazni az együttmüködés területeit és lehetőségeit.

A tanulmány nagyobb részét képező fejezetben a szerző a gyakorlati szakember biztonságával veszi sorra a könyvtári munka valamennyi területén az ifjuság szolgálatával kapcsolatos sajátos feladatokat és speciális teendőket, kritikailag összegezi megvalósitásuk lehetséges módozatait. Elismeréssel szól azokról a központi intézkedésekről, amelyek a szakmai közvélemény figyelmét az általános iskolát befejező fiatalokra irányitották és az "A" és "B" tipusu könyvtárakban követelményszerüen előirták a 14-18 éves olvasók megkülönböztetett, kiemelt szolgálatát, valamint a feladat hálózati (módszertani) gondozását. Egyszersmind azt is leszögezi a szerző, hogy a könyvtárak zömében - a kezdeti nekibuzdulást követően - máig sem alakultak ki a rendszeres, megalapozott ifjusági munka szervezeti keretei, megbizható módszerei. Nem egy helyen az ifjusági felelős kinevezésével egyidejüleg nem került sor a munkakör pontos meghatározására, s ez vagy a szerepkör formális betöltéséhez vezetett, vagy a könyvtár teljeskörü közremüködése hiján a munka felelősét aránytalanul nagy feladatvállalásra késztette. A szervezeti bizonytalanságban egy-két, többkevesebb sikerrel alkalmazott módszer természetszerüleg nem eredményezhetett komolyabb változást. "Nem elég néhány polcnyi anyag kiemelése,

ifjusági felelős beállitása - egész könyvtári szemléletünket át kell hatnia az ifjusági érdekeknek, az eredményes gyakorlati munkának" - állapitja meg bevezetőjében a szerző, mintegy ajánlásképpen a módszertani utmutató elé, amely fontos segédanyaga lehet mindazoknak, akik közvetlenül vagy közvetve részesei az ifjuság könyvtári szolgálatának.

Különösen érdekesek a tanulmányirónak az ifjusági szolgálat szervezeti megoldásaira vonatkozó megállapitásai. Az önálló fijusági könyvtár, ugy tünik, nem váltotta be a hozzá füzött reményeket, az eddigi hazai tapasztalatok nem nyujtottak elégséges alapot az általánositáshoz. Ezzel szemben a felnőtt részlegen belül tág lehetőség van arra, hogy alkalmi vagy állandó állománykiemeléseket eszközöljenek a 60-80 000 kötetes állománnyal rendelkező könyvtárakban. A szerző utóbbi megállapitását mindenekelőtt a Szolnok Megyei Könyvtár eredményes kisérleteivel bizonyitja, amelyekről egyébként a kötet egyik tanulmánya (Szathmáry Györgyné: Állománykiemelés - fiataloknak) beszámol. A Szolnok megyei Verseghy Könyvtárban két hónapon át vizsgálták egy 2730 kötetből álló kiemelt állományegység (ifjusági polc) forgalmát. Ez idő leforgása alatt 3743 kötet volt a kiemelt kötetek forgalma, amelyek közül 2561 kötetet 14-24 évesek kölcsönöztek ki.

A fenti kisérlet tanulságai - mindkét tanulmányiró helyes megitélése szerint - egybeesnek Overington általános részlegének funkcionális sajátosságaival. Az általános, ill. közismereti részleg, amely a kezdő olvasók eligazodását kivánja megkönnyiteni (70-80 000 kötetes állománynál) és a kialakulatlan igényeket segit meghatározni, alkalmas a fiatalok érdeklődésének kielégitésére is, ugyanis a fiatal olvasók igényeinek 85%-a ennek a közismereti részlegnek a profiljába vág.

Sipos Istvánné két tanulmányban is elemzi az egri megyei könyvtárnak a város alap- és középfoku oktatási intézményeivel kialakitott kapcsolatrendszerét (Ifjusági szolgálat az Egri Megyei Könyvtárban; Irodalomórák az Egri Megyei Könyvtárban). Beszámol azokról az együttmüködési formákról és módszerekről, amelyekkel a közmüvelődési könyvtár elősegiti és továbbfejleszti az iskolában folyó oktató-nevelő munkát.

Különösen figyelemreméltó a könyvtár gyakorlatában a már-már hagyományosnak tekinthető rendezvények és foglalkozások (iró-olvasó találkozó, könyvtárbemutató, könyvtárhasználati tájékoztató, könyvtárban tartott tanórák, rendhagyó magyarórák, stb.) előkészitésének és lefolytatásának metodikai megujitása, az oktató munka folyamatába való szerves beillesztése.

A müvelődési hátránnyal induló fiatalok részére a könyvtár szakköröket (történelmi, orosz, zenei, természettudományi) indit, hogy megkönnyitse felkészitésüket a továbbtanulásra. Ezenkivül a szerzeményezéstől az olvasószolgálati, tájékoztató és a bibliografizáló tevékenységig (irodalomjegyzék a tanulmányi versenyekhez) a maga eszközeivel maximális segitséget nyujt a fiataloknak tanulmányi problémáik megoldásában. Mindez érthetővé teszi, hogy a könyvtár beiratkozott olvasóinak 53%-a a 15-19 évesek korosztályába tartozik. (Országos átlag: 21,4%)

Szinte ugy tünik, hogy a megyei könyvtár még tul sok feladatot is vállal át az iskolától, az iskolai könyvtártól, a tanulmány alapján az iskolák "energiabázisából" hiányoznak még az iskolai gyüjtemények. Remélhetőleg a jövőben, az iskolai könyvtári szolgálat megerősödésével, a me-

gyei könyvtár több energiát fordithat majd a dolgozó fiatalok és a szakmunkástanulók olvasóvá nevelésére is.

A kötetnek két tanulmánya is foglalkozik a könyvtári klubok kérdésével. A debreceni Uj Élet parki fiókkönyvtár ifjusági klubjának programjáról és müködéséről Tóthné Wágner Valéria ad számot "Egy könyvtári klub, ahogyan a vezető látja és ahogyan a klubtagok" cimü tanulmányában, amelyet izgalmasan életszerüvé tesznek a klubtagokkal készitett eredeti interjuszövegek.

A klubnak mint müvelődési formának a történelmi hagyományaival és a Veszprém megyei klubmozgalom jelenlegi helyzetével foglalkozik Tóth Dezső tanulmánya. (Könyvek a klubban - klub a könyvtárban.) Irásában az önálló ifjusági klubok és a könyvtárak tevékenységének közös céljait és feladatait elemzi, amelyek indokolttá és szükségessé teszik a két müvelődési forma adottságainak kölcsönös felhasználását. A szerző ilyen szempontból vizsgálja a megyében müködő "Kiváló klub" pályázatra benevezett klubok müködését, programjait, módszereit, összegyüjtve mindazokat a szándékokat, amelyek a többnyire fiatal klubtagokat fokozottabb könyv- és könyvtárhasználatra inspirálják. A tanulmány másik részében pedig arról kapunk tudósitást, hogy a könyvtáron belül kialakult könyvbarát klubok miként segitik a fiatalok intenziv müvelődését, továbbá arról, hogy a könyvtár saját eszközeivel milyen segitséget nyujthat a könyvtáron kivül müködő kluboknak.

Végül Bárány Éva a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ifjusági munkájába enged bepillantást a XIII. kerületi könyvtárak ifjusági szolgálatáról szóló tanulmányában. A szerző összegezi a könyvtárak sok irányu tevékenységének a fiatalokra, elsősorban a tanulókra vonatkozó elemeit. (Együttmüködés az iskolákkal, a tanulók olvasmányigényeinek elemzése, könyvtárhasználati tájékoztatók, rendezvények, stb.)

Különösen érdekesek a szerzőnek a bibliografizáló munka országos összehangolását célzó elgondolásai. Bár ezen a téren hasznos előrelépésnek számit a bibliográfiai tervek évi összesitése és e tevékenység tematikai orientálására hivatott koordináló bizottság megalakulása, a végső megoldást mégis a bibliográfiai tervek előzetes egyeztetése és a közérdekü bibliográfiák központi sokszorositása és terjesztése jelentené.

Bár e tanulmányok zömmel a helyi gyakorlat pozitiv tapasztalatait fogalmazták meg, sok olyan kérdésről is beszámolnak, amelyek az ifjusági szolgálat országos helyzetét is érzékeltetik. Sok eredményről és sok nehézségről esik szó, de csak a bevezető tanulmány utal arra, hogy ezek az eredmények még nem általánosak, az ifjusági munkában még sok a hiányosság, a "fehér folt", a központilag is megoldásra váró feladat. A kötet jellegénél fogva természetesen nem adhatott átfogó helyzetképet, csupán jelzést arra, hogy a jövőben elodázhatatlanná válik a két közmüvelődési hálózat ifjusági könyvtári szolgálatának helyzetfelmérése és a konkrét teendők ujabb megfogalmazása. Ezek megvalósitásához pedig hasznos módszertani segitséget nyujthatnak a kötet tanulmányai.

DÁN Krisztina

DANKANITS Ádám: XVI. századi olvasmányok. Bukarest, 1974. Kriterion. 117 l.

"Minden irodalmi jelenség irókat, könyveket és olvasókat, vagy általánosabban kifejezve alkotókat, müveket és közönséget tételez fel... Az irodalomtörténet évszázadokon keresztül és gyakran még most is, ténylegesen csak az irókkal meg a müvekkel foglalkozott. Az irodalomtörténészek ugyan nemegyszer tudatában vannak a társadalmi dimenziónak, s meg is kisérlik, hogy ezt kifejtsék, de preciz és e célra alkalmas módszer hiján az esetek többségében az iróról és a müről alkotott hagyományos sémák rabjai maradnak." Hosszan idéztem Escarpit szavait egy hiányolt módszerről, mert Dankanits Ádám könyvének leglényegesebb tulajdonságát vetitik elénk. Dankanits fő törekvése: preciz módszert teremteni, amely alkalmas a müvelődéstörténeti jelenségek mennyiségi összehasonlitására is, s ennek segitségével vizsgálni felül a hagyományos sémákat. A szerző szavaival: "megkérdőjelezni a müvelődéstörténeti sztereotipiákat".

A kor müvelődési érdeklődésének mérésére alkalmas módszert keresve az olvasásszociológiához jut el. "Több éves munka után ugy vélem, hogy az olvasmányanyag, ez a hazai kutató számára hozzáférhető müvelődéstörténeti forrásanyag egyedül alkalmas szolidabb következtetések levonására, viszonylagos teljességénél fogva... Kvantifikálhatósága megbizhatóbbá teszi egy-egy korszak, egy-egy közösség müvelődéstörténei helyének kijelölését." A könyv olvasója tehát az olvasás-szociológiai módszerek történeti szempontu alkalmazásának lehet tanuja, s mindjárt tegyük hozzá: magyar nyelven, ilyen gazdag anyagra támaszkodva és ilyen igényesen először. A könyv szerény külseje és terjedelme korántsem szerény vállalkozásnak ad keretet: egy tudományos módszer történeti alkalmazását alapozza.

A mü tartalmi alapkérdése: mit, milyen mértékben fogadott be a XVI. századi erdélyi olvasó a korabeli európai kulturából? A téma érdekessége nem szorul bizonyitásra, akár a befogadás tárgyát tekintjük, vagyis az európai reneszánsz kulturát, akár a befogadás közegét, a tizenhatodik századi Erdélyt. Kevés korszak kulturája mutat ilyen változásokat s ekkora változatosságot. Elég itt emlékeztetőül a legfontosabbakat egymás mellé sorolnunk: a müveltség gyors ütemben világiasodik el a humanizmus hatására; az egyház szellemi uralmát aláássa a reformáció; teret hódit az anyanyelvi kultura; létrejön az önálló erdélyi fejedelemség, s ezzel helyi udvari kultura születik; a könyvnyomtatás meghonosodásával uj kommunikációs helyzet alakul ki. Azt is tudjuk, hogy a tizenhatodik századi Tiszántulon és Erdélyben nőtt fel az első magyar olvasó nemzedék.

A müvelődéstörténészek, az irodalomtörténészek közül nem Dankanits az első, aki ráérzett, hogy e változatos korszak jellemzésére az átlagolvasó leirása alkalmasabb, mint a néhány kiemelkedő alkotóegyéniség bemutatása. Szerb Antal Magyar Irodalomtörténetében e kor bemutatását, jellegzetes módon, igy kezdi:"Ha Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárát, a régi magyar nyomtatványoknak ezt a biliográfiáját olvassuk, szemünkbe tünik egy érdekes változás a XVI. század folyamán..." Szerb Antal is a kor tipikus olvasmányát, tipikus olvasóját kereste, eszköze azonban még

nem volt elég finom annak differenciáltabb megragadására. Elsősorban azért, mert e kor "tipikus olvasója" felerészben külföldről származó könyvet olvasott. S minden ilyen könyv beszerzése döntés volt arról, hogy a vásárló a gazdag választékból mit érdemesit és mit nem érdemesit megvételre. Ha rekonstruálni tudjuk ezeket a döntéseket, az olvasó (a könyvvásárló) egész kulturális beállitódásáról pontos képet nyerhetünk. Csakhogy pontosan ez a kérdés: hogyan tudjuk ma ezeket a döntéseket rekonstruálni?

Itt lép be Dankanits "véletlen szerencséje". A könyv előszavában megjegyzi: "Amint ez a kutatómunkában gyakran előfordul, bizonyos esetlegességek határozták meg a téma választását. Éveken át egy régi könyvgyüjteményben dolgozva fogékonnyá váltam a régi könyvek iránt, s választottam témául a XVI. század európai kulturájának erdélyi recepcióját."

Az "esetlegességet" meg kell kérdőjeleznünk, és csak a szerző személye szempontjából fogadhatjuk el. Tény, hogy a XVI. századi kiadványok feltárása mostanában került világszerte az érdeklődés középpontjába. A XV. századi nyomtatványok széles körü publikálása után igen sok gyüjteményben láttak hozzá az ezt követő század anyagának feldolgozásához, és ezzel együtt egyrészt e korszak könyvészetére terelődött a figyelem, másrészt uj eszközök, uj lehetőségek kerültek a kutatók kezébe.

Az olvasásszociológiai módszerek történeti alkalmazásának kulcskérdése: hogyan tudjuk megállapitani a korabeli olvasás tényét? Honnan tudhatjuk meg, hogy a különböző társadalmi rétegekhez tartozó olvasók magángyüjteményeiben az adott történeti pillanatban milyen könyvek voltak? A legegyszerübb módszernek a korabeli könyvjegyzékek tanulmányozása mutatkozik. Ilyen módon tudta pl. Pierre Barrière 900 lista alapján rekonstruálni a XVI. század francia városi polgárának olvasmányait. Az erdélyi kutató számára azonban csak pár tucat jegyzék állt rendelkezésre, más módszert kellett keresnie. Ezért átvizsgálta az erdélyi könyvtárakban őrzött XVI. századi külföldi kiadványokat, s a talált 20 ezer kötetből kiválasztotta azokat, melyekben korabeli bejegyzés bizonyitotta, hogy e században már erdélyi tulajdonos birtokában volt. Minden további következtetését ebből a mintegy kétezer kötetből vezette le, melynek erdélyi tulajdonosa kétséget kizárólag megállapitható volt.

Mivel Dankanits a külföldi irodalom befogadását vizsgálta, lemondott a korabeli erdélyi irodalom tanulmányozásáról. Sajnálatos, mert ha ezt is megteszi, a század erdélyi olvasójának arcélét a teljesség igényével rajzolhatta volna föl. Tudjuk, hogy az erdélyi nyomdászok elsősorban a "tömegigény" kielégitését vállalták: tankönyvek, vallásos olvasmányok és népkönyvek jelentek meg kiadásukban szép számmal, 1539-1600 között mintegy 400 könyv. Külföldről viszont elsősorban a magasabb szinvonalu, de szükebb kör által igényelt könyveket hozták be. Igy hát Dankanits könyvéből nem általában a korabeli olvasót, hanem a korabeli értelmiség olvasmányait ismerjük meg.

Minden tudományos módszer próbaköve a vele feltárt tartalom gazdagsága. Milyen uj szempontokkal tudja gazdagitani Dankanits Ádám - uj megközelitési módja eredményeképp - a müvelődéstörténet hagyományos képét?

Először is mennyiségi adatokkal. Kimutatja, hogy a könyvbeszerzés a század egyes évtizedei közt rendkivül aránytalanul oszlott meg. A száz év alatt beáramló könyveknek a század első harmadában csupán 2%-a került Erdélybe; a század második harmadában csaknem három tizede; az utolsó harmadban viszont hét tizede. Ebből a tényből a szerző több érdekes következtetést von le. Bebizonyitja, hogy az általános olvasási kultura és a honi nyomdászat állapota részben párhuzamosan fejlődött, másrészt azonban el is tért egymástól. Tudjuk, hogy az erdélyi könyvnyomdászat kezdete és első fellendülése 1539-ben a brassói nyomda megalapitásához kapcsolódik. Nagyjából ebben az időpontban mutatja ki Dankanits az "olvasási robbanást". Valószinü, hogy a honi könyvnyomtatás emelte meg a könyvigény szintjét és tette megszokottá az olvasást és könyvbeszerzést. A hatodik évtizedben - mikor Honterus és Coresi nyomdája mellett a Heltai-féle is müködésbe lép - a könyv olvasásának és előállitásának fellendülése még mindig párhuzamosan halad előre. A hetedik évtizedben azonban a nyomdászat fellendülése lelassul, eléri csucsát, s ettől kezdve inkább hanyatló tendenciát mutat. Nem igy a könyvvásárlás. Ugy tünik, hogy a felkeltett olvasási szükséglet már akkor is megtalálja a maga kielégülési lehetőségeit, mikor a honi könyvkiadás éppen csökkenőben van.

A legérdekesebb, eredeti észrevétel éppen az "olvasási robbanás" ténye és okainak keresése. Természetes, hogy a külföldi könyvek vásárlója és olvasója elsősorban a külföldön tanult, magasabb képzettségü értelmiség volt, az akadémita. Csakhogy - mint ezt Dankanits számos adatra hivatkozva kimutatja - a külföldi egyetemek látogatása az 1510-es évek csucspontja után gyorsan hanyatlott. A szerző éppen ebből a tényből vezeti le a könyvek növekvő szerepét. Elmélete szerint "az értelmiségi képzésben beállt változás volt az a kihivás, amelyre Erdély legerősebb városi közössége magasabb szinvonalu iskola és nyomda létrehozásával válaszolt. A könyv közvetlen hozzáférhetővé válása váltotta ki a negyvenes években kezdődő olvasási robbanást." A változás alapja: az információ terjedési módjában bekövetkezett alapvető módosulás. Találó képpel jellemezve: a középkori diák külföldről a fejében és a poggyászában őrzött néhány kéziratban szállitotta az ismereteket. Az információ hordozója az ember volt. Ez a helyzet változott meg alapjaiban a XVI. század derekán. Az információ hordozója a helyben előállitott könyv lett. Ettől kezdve a könyv kereste fel használóját.

Az olvasás mennyiségi kérdéseinek vizsgálata mellett a könyv nagy része természetesen az olvasmányok minőségi elemzésével foglalkozik. A minőségi elemzés kulcskérdése a jól használható kategóriarendszer megteremtése. Dankanits szellemesen és találóan fejlesztette tovább azokat a kategóriákat, melyekkel Pierre Barrière 1961-ben megjelent könyvében a XVI. századi Franciaország szellemi életét vizsgálta. Az olvasmányok öt nagy csoportja: középkori irodalom, a reformáció irodalma, ókori olvasmányok, kortárs humanizmus, tudományos (azaz természettudományos) olvasmányok. A csoportok sorrendje egyuttal értékskálát is jelent, az egyes csoportok arányának változásai a középkori kulturától való elszakadás mértékét mutatják. De ezen tul az egyes csoportok belső arányainak változásaiból is érdekes információkat kapunk. A középkori irodalomban a reformáció közvetett hatására a patrisztika, elsősorban Augustinus felé fordul

a figyelem; a reformáció irodalmának elemzése során feltárul, hogy a reformáció erdélyi elterjedésében a könyvnek nem tulajdonithatunk különös szerepet, a reformáció irodalma nem a tulajdonképpeni hitujitást, hanem inkább a protestáns egyházak konszolidációját szolgálta; kiderül, hogy a korabeli értelmiség számára a szépirodalmat elsősorban az ókori auktorok jelentették. A természettudományos olvasmányok jelzik a kor bejárható szellemi mozgásterének felső határait.

Az önmagukban is érdekes adatok a korabeli külföldi adatokkal összevetve kapnak igazi távlatot, igy válnak mélyebben értelmezhetővé. Differenciált képet kapunk Erdély helyéről a korabeli Európában. Megtudjuk, hogy az olvasók egy szük rétege néhány éves intervallummal lépést tartott a korabeli tudomány valódi értékét jelentő eredményeivel is (Kopernikusz müve, a De revolutionibus orbium coelestium megjelenése után 7 évvel már erdélyi olvasókra talál), de az olvasótábor egésze konzervativabb, mint a nyugat-európai országokban (ezt többek közt a világi és a vallásos irodalom arányainak elemzésével tárja fel a szerző). Az olvasói irányultság különbsége azonban távolról sem olyan nagy, mint azt a könyvkiadás anyagi alapjainak (nyomdák, nyomdászok, kiadott müvek száma) összehasonlitása alapján várhatnánk. Ugy tünik, Dankanits módszere kiváltképp alkalmas a tárgyilagos nemzeti önismeret, a világban elfoglalt hely objektiv megközelitésére.

Bemutattunk néhányat a szerző által feltárt - részben bizonyitott, részben hipotetikusan felvetett - uj összefüggések közül. Az utóbbiak közé sorolhatjuk azt a koncepciót is, melyet a szerző, müvelődéstörténeti modellje alapján, a további korszakokra is kiterjeszt. Véleménye szerint a városi polgárság kiszoritásával egyidejüleg a kultura XVI. századi virágkorának is vége szakadt. A XVII. század és a XVIII. század elejének könyvtermése: válságokkal megszakitott stagnálás. Az egyetemes kultura befogadásának terén - a szerző szerint - a felvilágosodás koráig nem találjuk mását a XVI. század végének. Bethlen, Apáczai és Misztótfalusi ebben a megvilágitásban már nem a fénykor alakjai, hanem a fénykor visszaállitására reménytelenül törő és jobbára bukásra itélt héroszok.

A vitatható (és vitatásra édemes) megállapitások szilárdabb támaszt kapnának, ha a szerző az általa áttekintett hatalmas müvelődéstörténeti anyagot, elsősorban az olvasmányanyagot még differenciáltabban dolgozná föl, ha részletesebb betekintést kapnánk az egyes olvasmánytipusok kedvelőinek társadalmi hovatartozásáról is, és főképpen akkor, ha a korabeli könyvanyag egészére kiterjedő, teljes körképet kapnánk. De ne követeljünk a szerzőtől erejét meghaladó feladatot. Dankanits Ádám könyve - önként vállalt korlátaival együtt is - módszereiben uttörő, tartalmában figyelemre méltó; a "XVI. századi olvasmányok" igazi modern, huszadik századi olvasmány.

KATSÁNYI Sándor

KÜLFÖLDI HÍREK

OROSZ NYELVKÖNYV - KÖNYVTÁROSOKNAK; ezt a funkciót tölti be egy nemrég megjelent amerikai kiadvány (R. Kent: Readint the russian language; a guide for librarians and other professionals. Dekker, 1974.). Az alapfoku nyelvkönyv nemcsak ragozási példáit és gyakorlatszövegeit meriti a könyvtári szaknyelvből, hanem külön gondot fordit a könyvtárosok olyan nyelvi problémáira, mint a transzliteráció, a röviditések feloldása, a személynevek alanyesetének megállapitása, stb.

A SZOVJETUNIÓ LEGNAGYOBB KÖNYVTÁRA, a moszkvai Lenin Könyvtár ujabb épületet kap. A közvetlenül befejezés előtt álló uj épület 15 emeletes, itt kerülnek raktározásra a napilapok, folyóiratok és disszertációk. Az uj épületben egy speciális olvasótermet képeztek ki, 450 munkahellyel. A továbbiakban még egy nagyobb olvasóterem kialakitására is sor kerül. (Bibliothekar, 1975. 1. no. 51. p.)

A SZOVJET KIADÓK kezdeményezésére 1975. augusztusában és szeptemberében Moszkvában nemzetközi könyvkiállitást rendeznek. Témája: "A könyv szerepe a béke és a haladás szolgálatában." A kiállitás azt az élenjáró és dinamikus szerepet kivánja kihangsulyozni, amelyet a könyv a szovjet emberek életében játszik. A szovjet kiadók igyekeznek biztositani a különböző országok kiadói közötti személyes és üzleti kapcsolatok bővitését. (Indian Librarian. 1974. 2. no. 94. p.)

HONORÁRIUM A KÖLCSÖNZÖTT KÖNYVEKÉRT. - Több mint hatszáz tagja van az angliai Irók Akció Csoportjának. Vezetője Brigid Brophy sikeres regényirónő, tagjai sorában pedig olyan nevekkel találkozhatunk, mint Graham Greene, Iris Murdock, John Braine stb. A csoport huszonhárom éve harcol azért, hogy az angol irók ne csak könyveik eladott példányai után részesüljenek honorárіumban, hanem bizonyos anyagi dijazást kapjanak a nyilvános könyvtáraktól kölcsönzött minden egyes kölcsönzés alkalmából. Ezt a törekvésüket most siker kecsegteti. Az angol királynő

ugyanis a parlament legujabb ülésszakát megnyitó trónbeszédében a többi között megemlitette a szerzők ezen kivánságának teljesitését is. A tervek szerint az irók minden kölcsönzés után fél penny honoráriumban részesülnének. A fedezetről a kincstár köteles gondoskodni.

KÖLTÉSZETI HANGSZALAGTÁR (Archive of Recorded poetry) is müködik a Kongresszusi Könyvtárban. Eddig mintegy 700 amerikai költő mondta magnóba verseit az 1942-ben alapitott gyüjtemény számára. (Information Bulletin LC, 1974. 4. no.)

NYOMASZTÓ PAPÍRHIÁNYRA panaszkodott az ázsiai országok kiadóinak az időszaki sajtó kérdéseiről rendezett konferenciája (Tokio, 1974. jun.). Ahelyett, hogy az olvasni tudók számával arányosan növelhetnék az olvasnivaló mennyiségét, a már megjelenő periodikumok terjedelmét is csökkenteniük kell. Többen kérték, hogy a fejlett országok csökkentsék a papirfelhasználást, s a megtakaritott mennyiséget engedjék át a fejlődő országoknak, ahol a tömegek olvasmány-minimuma forog kockán. (Chronique de l'Unesco, 1974. 7/8. no.)

ANTIXEROX-ELJÁRÁST dolgozott ki és szabadalmaztatott a Xerox-cég. A másolás ellen biztositandó dokumentumot vékony rétegben bepermetezik fluoreszkáló szinező anyagok telitett szerves oldatával. A narancsszinü bevonat nem teszi olvashatatlanná a dokumentumot, mert az 530-700 mm-es fényt átereszti. A másolófény azonban, amely az 510-550 mm-es sávba tartozik, fluoreszcenciát idéz elő, ez elmossa a képkontrasztokat, ugyhogy a másolat olvashatatlanná válik. (Nachrichten für Dokumentation, 1974. 4. no.)

C O N T E N T S

PAPP István
THE UNITY OF LIBRARIANSHIP. - The uniform library system as a problem of library policy; dialectics of regulating systems; the uniform library system as a trend and the fundamental position of attitude; the uniform library system as the highest possible fulfilment of demands and requirements; the members of the system and their relationship; the most important connection forms; services; tendencies for integration on an international level; precondition for a uniform library system; the technical basis; precondition of a uniform library system; the librarian; relative independence of a uniform library system. 257-266. p.

ZIRCZ Péter
THE DEVELOPMENT OF LIBRARY SCIENCE RESEARCHES. - Fundamental principles; orientation and management of researches /organs in charge of scientific orientation, national base organs for researches/; other things to be done. 267-273. p.

B.C. VICKERY
INFORMATION SYSTEMS. - /Summary of the book "Information systems." London 1973. 350 p./ Fundamental conceptions; the users. Components of information systems; search /retrieval/ sub-systems; analyses and mathematical models; system planning; evaluation of information systems; towards the information science. 273-284. p.

Maurice B. LINE - Alexander SANDISON
"OBSOLESCENCE" AND THE CHANGES IN THE USE OF LITERATURE WITH TIME. - Summary of the article published in the Journal of Documentation 1974, vol.30. 3.no. 283-350.p./ The measuring of use; practical value of "obsolescence" investigations; investigations of references; model of temporal development in literature use; theory of obsolescence. 284-293. p.

I N L A N D I S H P A N O R A M A

ZALLÁR Andor

THE ACTIVITY OF UNIVERSITY LIBRARY DIRECTORS IN 1973 AND 1974. - 1973: Timely financial problems of literary collecting in Hungarian university libraries. /CSÜRY István/; The state of training in library use and professional literature research in university libraries. /HÉBERGER Károly/; Services of the university libraries and their co-ordination. /KOVÁTS Zoltán/. 1974: Standardization of statistical data supply in university libraries; /ZSIDAI József/; Proposals for the modernization of university library networks. /CSÜRY István/; Organizational, labour and wage problems in the university library network /MISZTI László/; The state, problems and results of work in the university libraries belonging to the network of AGROINFORM; on the base of reports from the year 1973. /GEDAY Gusztáv/; Problems of university library buildings and premises /HILLER István/. 294-303.p.

MEZEY László

FIELD OF RECENT RESOURCES CONCERNING THE OLDEST HISTORY OF BOOK. - Research of codex fragments. Motivation for the research of fragments; fields of research; results obtained; evaluation of results and things to be done. 303-308.p.

O U T L O O K

SONNEVEND Péter

ABOUT RUMANIAN LIBRARIES /DATA FOLLOWING A STUDY TOUR/. - Statistics in a few words; the program of the study tour; management - supervision in the public libraries; research libraries, social scientific information; professional extension training. 309-317.p.

SÁRDY Péter

PROFESSIONAL LITERATURE SUPPLY IN FINLAND. FACTS AND IMPRESSIONS. - On the basis of his experiences on his study tour the author completes the study of E. Häkli and E. Törnudd: The system of research libraries and their services in Finland; this study has been presented in our journal no.2. /209-214.p./ 317-322.p.

TÖRÖK Sára

COMPUTERIZATION IN THE FRENCH DOCUMENTATION SERVICES. - The author participated in the 3rd training seminar held in Paris from September 30 to October 4, 1974, organized by Unesco. The author reports on the there heard and seen things. 323-327.p.

SONNEVEND Péter
IN THE NEW CENTRE OF SOVIET SOCIAL SCIENTIFIC INFORMATION. - On the basis of a study tour the author reports on the activity, organization and tasks of the Centre for Social Scientific Information at the Soviet Academy of Sciences. 327-329.p.

J.P. IMMROTH
INFORMATION NEEDS FOR THE HUMANITIES. - Summary of one chapter /249-262.p./ of the omnibus volume entitled "Information science. Search for identity". Ed. by Anthony Debons. 1974. New York.492 p. 329-332.p.

Evlambia PANAGIOTOU
UNIVERSITY LIBRARY BUILDINGS: COMPARISON OF THE STATE IN ENGLAND AND GREECE. - Summary of the article published in New Library World, No.874. 1973. April. 81-82.p. 333-334.p.

Anthony THOMPSON
SOME RECENT TRENDS IN NATIONAL LIBRARY BUILDINGS. - Summary of the article published in Libri, 1974. vol.24. no.1. 69-77.p. 335-337.p.

Dorothy ANDERSON
THE PROGRAM OF UNIVERSAL BIBLIOGRAPHIC CONTROL OF IFLA: ANTECEDENTS AND THE FIRST STEPS. - Summary of the article "IFLA's Programme for UBC: the background and the basis" published in IFLA Journal, 1.vol. 1975. no.1. 4-8.p. 337-339.p.

K.D.
MEETING OF THE ISO/TC 46 DOCUMENTATION TERMINOLOGICAL WORKING GROUP IN BUDAPEST. 339.p.

R E V I E W S

University Library of Pécs. Jubilee annual 1774-1974. /Rev.: SOMKUTI Gabriella/ 340-342.p.

BERTÓK László: The history of the Teachers' Training College in Pécs. 1948-1974. /Rev.: FÉNYES Miklós/ 342-343.p.

Annual of the National Széchényi Library. 1970-1971. /Rev.: ILLÉS Zsuzsa/ 344-347.p.

Young people in the library. Ed. by Katsányi Sándor
/Rev.: DÁN Krisztina/ 347-351.p.

DANKANITS Ádám: Reading pieces from the 16th century.
/Rev.: KATSÁNYI Sándor/ 352-355.p.

News from abroad 356-357.p.

I N H A L T

PAPP István
ÜBER DIE EINHEIT DES BIBLIOTHEKSWESENS. - Das einheitliche Bibliothekssystem als bibliothekspolitisches Problem; Dialektik der Regelungssysteme; das einheitliche Bibliothekssystem als Tendenz und anschauliche Grundstellung; das einheitliche Bibliothekssystem als maximale Zufriedenstellung der Bedürfnisse und Ansprüche; Glieder des Systems und ihre Beziehungen; die wichtigste Beziehungsform: Dienstleistung; Tendenzen der Integrierung auf internationalem Niveau; Vorbedingung eines einheitlichen Bibliothekssystems: technische Basis;Vorbedingung eines einheitlichen Bibliothekssystems; der Bibliothekar; relative Selbständigkeit des einheitlichen Bibliothekssystems. 257-266.p.

ZIRCZ Péter
FÖRDERUNG DER BIBLIOTHEKSWISSENSCHAFTLICHEN FORSCHUNGEN. - Grundprinzipe; Orientierung und Lenkung der Forschungen /die wissenschaftliche Orientierung durchführende Organe, das ganze Land betreffende Basisorgan der Forschungen/; sonstige durchzuführende Arbeiten. 267-273.p.

B.C. VICKERY
INFORMATIONSSYSTEME. - /Zusammenfassung des Buches betitelt: Information systems, London, 1973. 350 S./ Grundbegriffe; Benützer; Elemente der Informationssysteme; das Such- /Wiederauffinden/ Subsystem; Analyse der Vorgänge; Begriffs- und mathematische Modelle; Systemplanung; Bewertung der Informationssysteme; zur Informationswissenschaft. 273-284.p.

Maurice B. LINE - Alexander SANDISON
DIE "VERALTUNG" UND DIE MIT DER ZEIT SICH ENTWICKELNDEN TENDENZEN IN DER LITERATURBENÜTZUNG. - /Zusammenfassung des Artikels betitelt "Obsolescence" and changes in the use of literature with time", veröffentlicht in Journal of Documentation, 1974. Jg.30. 3. no. 283-350.S./ Messung der Benützung; praktischer Wert der Untersuchungen in bezug auf "Veraltung"; Untersuchungen der Veraltung; Untersuchungen der Verweisungen, das Modell der Literaturbenützung im Lichte des zeitlichen Verlaufs; Theorien der Veraltung.
284-293.p.

I N L Ä N D I S C H E S R U N D B I L D

ZALLÁR Andor
DIE TÄTIGKEIT DES DIREKTIONSRATES DER UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEKEN IN DEN JAHREN 1973 UND 1974. - 1973: Über die zeitgemässen finanziellen Probleme der literarischen Sammeltätigkeit in den ungarischen Universitätsbibliotheken /CSÜRY István/; Die Lage der Bildung auf den Gebieten der Bibliotheksbenutzung und der fachliterarischen Forschung in den Universitätsbibliotheken, /HÉBERGER Károly/; Dienstleistungen und ihre Koordinierung in den Universitätsbibliotheken /KOVÁTS Zoltán/. 1974: Vereinheitlichung der statistischen Datenlieferung in den Universitätsbibliotheken /ZSIDAI József/; Vorschläge zur Modernisierung der Universitätsbibliotheksnetze /CSÜRY István/; Organisatorische Arbeits- und Lohnprobleme in den Netzbibliotheken der Universitäten /MISZTI László/; Die Lage, Probleme und Arbeitsergebnisse der zum Netz AGROINFORM gehörenden Universitätsbibliotheken aufgrund der Jahresberichte 1973 /GEDAY Gusztáv/; Bau- und Raumprobleme der Universitätsbibliotheken /HILLER István/. 294-303.p.

MEZEY László
DAS NEUE QUELLENGEBIET ZUR ÄLTESTEN UNGARISCHEN BUCHGESCHICHTE. - Forschung der Kodexfragmente. Motivierung der Fragmentforschung; Forschungsgebiete; erzielte Resultate; Bewertung der Resultate und weitere, zu verrichtende Arbeiten. 303-308.p.

A U S B L I C K

SONNEVEND Péter
ÜBER DIE RUMÄNISCHEN BIBLIOTHEKEN; /ERLÄUTERUNGEN NACH EINER STUDIENREISE/. - Eine kleine Statistik; Programm der Studienreise; Lenkung - Aufsicht in den allgemeinbildenden Bibliotheken; wissenschaftliche Bibliotheken; gesellschaftswissenschaftliche Information; berufliche Fortbildung. 309-317.p.

SÁRDY Péter

FACHLITERARISCHES VERSORGUNGSSYSTEM IN FINNLAND. FAKTA UND EINDRÜCKE. - Aufgrund der Erfahrungen, welche der Verfasser anlässlich seiner Studienreise sammelte, ergänzt er die Abhandlung von E. Häkli - E. Törnudd: Das System der wissenschaftlichen Bibliotheken und deren Dienstleistungen in Finnland; wir haben diese Abhandlung in unserer Zeitschrift /1975. No.2. 209-214.S./ besprochen. 317-322.p.

TÖRÖK Sára

MECHANISIERUNG DER FRANZÖSISCHEN DOKUMENTATIONSDIENSTE MIT RECHENMASCHINEN. - Die Verfasserin beteiligte sich an dem 3. Seminar, welches die Unesco unter dem obigen Titel vom 30. IX. bis 4. X. 1974 in Paris veranstaltete. Sie berichtet unseren Lesern über ihre dort gesammelten persönlichen Erfahrungen. 323-327.p.

SONNEVEND Péter

IN DER NEUEN ZENTRALE DER SOWJETISCHEN GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHEN INFORMATION. - Der Verfasser berichtet, aufgrund der anlässlich seiner Studienreise gesammelten Erfahrungen, über die Tätigkeit, Organisation und Aufgaben der Informationszentrale für Gesellschaftswissenschaft bei der Sowjetischen Akademie für Wissenschaften. 327-329.p.

J.P. IMMROTH

INFORMATIONSANSPRÜCHE FÜR HUMANWISSENSCHAFTEN. - Zusammenfassung eines Kapitels vom Sammelwerk "Information science: Search for Identity". Ed. by Anthony Debons. 1974. New York. 492 S. /Information needs for the humanities. 249-262. S./ 329-332.p.

Evlambia PANAGIOTOU

GEBÄUDE DER UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEKEN: VERGLEICH DER LAGE IN ENGLAND UND GRIECHENLAND. - Zusammenfassung des Artikels "University library buildings: a view from Greece", veröffentlicht in New Library World. No.874. 1973. April. 81-82.S./ 333-334.p.

Anthony THOMPSON

NEUESTE TENDENZEN IN HINSICHT DER AUSBILDUNG VON GEBÄUDEN DER NATIONALBIBLIOTHEKEN.- Zusammenfassung des Artikels "Some recent trends in national library building", veröffentlicht in Libri, 1974.Jg. 24. 1.no. 69-77.A. 335-337.p.

Dorothy ANDERSON
DAS PROGRAMM: UNIVERSAL BIBLIOGRAPHISCHE KONTROLLE DER IFLA: VORGESCHICHTE UND ANFANG. - Zusammenfassung des Artikels IFLA's programme for UBC: the background and the basis, veröffentlicht in IFLA Journal. Jg.1. 1975. No.1. 4-8.p. 337-339.p.

K.D.
BUDAPESTER SITZUNG DER ISO/TC 46 DOKUMENTARISCHEN TERMINOLOGISCHEN ARBEITSGRUPPE. 339.p.

R E Z E N S I O N E N

Universitätsbibliothek in Pécs. Jubiläumsjahrbuch. 1774-1974. /Rez.: SOMKUTI Gabriella/ 340-342.p.

BERTÓK László: Die Geschichte der Hochschulbibliothek für Lehrerbildung in Pécs. 1948-1974. /Rez.: FÉNYES Miklós/ 342-343.p.

Jahrbuch der Nationalbibliothek Széchényi 1970-1971. /Rez.: ILLÉS Zsuzsa/ 344-347.p.

Jugendliche in der Bibliothek. Red. Katsányi Sándor /Rez.: DÁN Krisztina/ 347-351.p.

DANKANITS Ádám: Lektüren vom 16. Jahrhundert. /Rez.KATSÁNYI Sándor/ 352-355.p.

Ausländische Nachrichten 356-357.p.

С О Д Е Р Ж А Н И Е

ПАП Иштван
О ЕДИНСТВЕ БИБЛИОТЕЧНОГО ДЕЛА. - Единная библиотечная система как бпблиотечно-политическая проблема; диалектика регулирующих систем; единая библиотечная система как тенденция и как основный подход; единая библиотечная система как максимальное удовлетворение потребностей и запросов; члены системы и их связи; услуга как самая важная форма связей; интеграционные тенденции на международном уровне; техническая база - предпосылка единой библиотечной системы; библиотекарь - предпосылка единой библиотечной системы; релативная самостоятельность единой библиотечной системы.
Стр. 257-266.

ЗИРЦ Петер
РАЗВИТИЕ БИБЛИОТЕЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. - Основные принципы; ориентация и руководство исследований (органы, выполняющие научную ориентацию, государственные базовые органы исследований); другие задания.
Стр. 267-273.

ВИКЕРИ, Б. Ц.
ИНФОРМАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ. - Суммирование книги автора "Information systems." London 1973. Стр. 350. - Основные понятия; потребители; составные части информационной системы; информационно-поисковая подсистема; анализ процессов; понятийные и математические модели; планирование системы; оценка информационных систем; путь к информатике.
Стр. 273-284.

ЛАЙН, Морис Б. - СЕНДИСОН, Александер
"СТАРЕНИЕ" И ФОРМИРУЮЩИЕСЯ С ВРЕМЕНЕМ ИЗМЕНЕНИЯ В ПОЛЬЗОВАНИИ ЛИТЕРАТУРЫ. - (Суммирование статьи, обубликованной в журнале "Journal of Documentation". Vol.30. 1974. № 3. стр. 283-350.) Измерение пользования литературы; практическая стоимость исследований по "старению"; исследования по "старению"; исследование ссылок; модель формирования пользования литературы во времени; теории старения.
Стр. 284-293.

БИБЛИОТЕЧНАЯ ЖИЗНЬ СТРАНЫ

ЗАЛАР Андор
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОВЕТА ДИРЕКТОРОВ УНИВЕРСИТЕТСКИХ БИБЛИОТЕК В 1973 И 1974 ГГ. - 1973 год: Об актуальных финансовых проблемах комплектования в венгерских университетских библиотеках (ЧЮРИ Иштван); Состояние обучения пользованию библиотекой и поиску спецлитературы в университетских библиотеках (ГЕБЕРГЕР Кароль); Услуги университетских библиотек и их координация (КОВАЧ Золтан). 1974 год: Унификация сообщения статистических данных в университетских библиотеках (ЖИДАИ Йожеф); Предложения на совершенствование сети университетских библиотек (ЧЮРИ Иштван); Организационные, трудовые и заработные проблемы университетских сетевых библиотек (МИСТИ Ласло); Состояние, проблемы и рабочие результаты университетских библиотек, входящих в сеть АГРОИНФОРМ-а, на основании отчетов от 1973 г. (ГЕДАИ Густав); Проблемы зданий и помещений университетских библиотек (ГИЛЕР Иштван). Стр. 294-303.

МЕЗЕИ Ласло
НОВЫЕ ИСТОЧНИКИ САМОЙ ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ КНИГИ В ВЕНГРИИ. - Исследование фрагментов кодексов. Обоснование исследования фрагментов; области исследований; достигнутые результаты; оценка результатов и дальнейшие задачи. Стр. 303-308.

НОВОЕ ЗА РУБЕЖОМ

СОННЕБЕНД Петер
О РУМЫНСКИХ БИБЛИОТЕКАХ. (ОПЫТ КОМАНДИРОВКИ.) - Несколько статистических данных; программа командировки; руководство - надзор; массовые библиотеки; научные библиотеки; научная информация по общественным наукам; повышение квалификации. Стр. 309-317.

ШАРДИ Петер
СИСТЕМА ОСНАЩЕННОСТИ СПЕЦЛИТЕРАТУРОЙ В ФИНЛЯНДИИ. - Факты и впечатления. - Автор статьи на основании своих впечатлений во время своей командировки, дополняет статью авторов Гекли, Еско и Тьёрнуд, Елин: "Система научных библиотек Финляндии и их услуги", опубликованной в 2 номере (стр. 209-214) нашего журнала. Стр. 317-322.

ТЁРЁК Шара
ВЫЧИСЛИТЕЛЬНАЯ ТЕХНИКА ВО ФРАНЦУЗСКИХ ДОКУМЕНТАЦИОННЫХ СЛУЖБАХ. - Автор статьи от 30 сентября по 4 октября 1974 г. приняла участие на третьем, упомянутом в названии статьи, практическом семинаре ЮНЕСКО в Париже. Она отчитывается читателям о своих впечатлениях. Стр. 323-327.

ЗОННЕБЕНД Петер
В НОВОМ СОВЕТСКОМ ЦЕНТРЕ НАУЧНОЙ ИНФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК. - Отчет на основании научной командировки о деятельности, организации и задачах Института научной информации по общественным наукам - ИНИОН - Академии наук СССР. Стр. 327-329.

ИМРСТ, Й.П.
ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПОТРЕБНОСТИ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК. - Суммирование одной главы (стр. 249-262.) сборника Information Science: Search for Identity. Ed. by Anthony Debons. New York, 1974. Стр. 329-332.

ПАНАГИОТУ, Евлампия
ЗДАНИЯ УНИВЕРСИТЕТСКИХ БИБЛИОТЕК. СРАВНЕНИЕ СОСТОЯНИЯ В АНГЛИИ И ГРЕЦИИ. - Суммирование статьи, опубликованной в журнале New Library World. 1973. № 874. апрель. Стр. 81-82. Стр. 333-334.

ТОМСОН, Антони
НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ ЗДАНИЙ НАЦИОНАЛЬНЫХ БИБЛИОТЕК. - Суммирование статьи, опубликованной в журнале Libri. Vol.24. 1974. № 1. стр. 69-77. Стр. 335-337.

ЭНДЕРСОН, Дороти
ПРОГРАММА ФИАБ/УБК: ПРЕДШЕСТВУЮЩИЕ СОБЫТИЯ И НАЧАЛО ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. - Суммирование статьи, опубликованной в журнале IFLA Journal. Vol.1. 1975. № 1. стр. 4-8. Стр. 337-339.

К.Д.
БУДАПЕШТСКОЕ ЗАСЕДАНИЕ РАБОЧЕЙ ГРУППЫ ISO/TC 46 ПО ТЕРМИНОЛОГИИ ДОКУМЕНТАЦИИ. Стр. 339.

О Б З О Р

Университетская библиотека г. Печ. Юбилейный ежегодник 1774-1974. (Рец. ШОМКУТИ Габриелла) Стр. 340-342.

БЕРТОК Ласло: История Библиотеки Педагогического института в г. Печ. 1948-1974. (Рец. ФЭНЬЕШ Миклош) Стр. 342-343.

Ежегодник Государственной библиотеки имени Сечени. 1970-1971. (Рец. ИЛЛЕШ Жужа) Стр. 344-347.

Молодежь в библиотеке. Ред. Катшани Шандор. (Рец. ДАН Кристина) Стр. 347-351.

ДАНКАНИЧ Адам: Чтения из 16. столетия. (Рец. КАТШАНИ Шандор) Стр. 352-355.

Вести из-за границы. Стр. 356-357.